

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

ALİ ŞERİATİ'NİN SİYER'E DAİR GÖRÜŞLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

EDA ARSLAN

BURSA – 2023

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

ALİ ŞERİATİ'NİN SİYER'E DAİR GÖRÜŞLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

EDA ARSLAN

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi İLHAMİ ORUÇOĞLU

BURSA – 2023

TEZ ONAY SAYFASI

T.C. BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜNE

İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslâm Tarihi Bilim Dalı'nda 701722019 numaralı Eda Arslan'ın hazırladığı **ALİ ŞERİATİ'NİN SİYER'E DAİR GÖRÜŞLERİ** konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, günü – saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi İlhami Oruçoğlu

İslâm Tarihi ve Sanatları A.B.D.

Üye

Üye

/ / 2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 20/01/2023

Tez Başlığı / Konusu: **ALİ ŞERİATİ'NİN SİYER'E DAİR GÖRÜŞLERİ**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 86 sayfalık kısmına ilişkin, 23/11/2022 tarihinde şahsım tarafından TURNITIN adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 6'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

Kaynakça hariç

Alıntılar hariç

5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

20.01.2023

Adı Soyadı: Eda ARSLAN
Öğrenci No: 701722019
Anabilim Dalı: İslâm Tarihi ve Sanatları
Programı: İslâm Tarihi
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi İlhami ORUÇOĞLU
20.01.2023

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum **ALİ ŞERİATİ'NİN SİYER'E DAİR GÖRÜŞLERİ** başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Adı Soyadı : Eda ARSLAN

Öğrenci No : 701722019

Anabilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları

Programı : İslâm Tarihi

Statüsü : Yüksek Lisans

Tarih ve İmza

20.01.2023

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Eda ARSLAN
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı : İslâm Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı :X + 91
Mezuniyet Tarihi : 2023
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi İlhami Oruçoğlu

Bu çalışmada Ali Şeriatî'nin düşünce dünyasına girebilmek için öncelikle onun hayatı ve eserleri ele alınmıştır. Hayatındaki dönüm noktaları, ulemaya karşı yaklaşımı, aydınlara yüklediği misyon, siyasi olaylara karşı tavrı, ilme verdiği önem ve daha birçok yönü vurgulanmıştır. Onun, Hüseyiniye-i İrşad faaliyetleri kapsamında insanlara fikir ve ruh aşılamağa öncülük ettiği görülmektedir.

Şeriatî yeni kavramlar türetmede mahir bir düşünürdür. Orijinal fikirler öne sürerek insanları etkisi altına almıştır. Onun hayatında Marksizm gibi batı ideolojilerinin etkisi açıkça görülmektedir. Bir ayağının siyasette olması sansürlü bir dil kullanmasına sebep olmuş ve ürettiği gerçek ile hayal karışımı karakterler vasıtasıyla kendine ifade alanı bulabilmiştir.

Şeriatî'nin düşünce dünyası ve ortaya koyduğu fikirleri çerçevesinde onun siyere dair görüşleri açıklanmıştır. Bir siyer yazarı olarak Şeriatî, hem üslup hem de bakış açısı olarak klasik siyer eserlerinden farklı bir tarz benimsemiştir. Hz. Peygamber'in insani yönünü ön plana çıkararak daha kolay erişilebilir bir portre çizmiştir. İbrahimî peygamberler silsilesinde yer alan bütün peygamberlerin ve zincirin son halkası Hz. Peygamber'in hayatları boyunca şirke karşı mücadele içerisinde olduklarını belirtmiş ve bu mücadeleden kesitler sunmuştur.

Şeriatî'nin siyerinde okuyucuya sunduğu sembol şahsiyetler bulunmaktadır. Siyere dair görüşlerini onların hayatları üzerinden aktarmıştır. Bir sosyolog bakış açısıyla siyer konularını ele almış ve bu konuları devrim fikrini merkeze alarak açıklamıştır. Yazarın siyerine genel olarak bakıldığında Şî olmasının etkisiyle bazı konulara objektif yaklaşmadığı da görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Ali Şeriatî, Hz. Muhammed (s.a.v.), İslâm, Peygamber, Siyer, Modern Siyer Yazımı.

ABSTRACT

Name and Surname : Eda ARSLAN
University : Uludag University
Institution : Social Sciences Institute
Field : İslâmic History and Arts
Branch : Islamic History
Degree Awarded : Master Degree Thesis
Page Number : X + 91
Degree Date : 2023
Supervisor : Dr. İlhami Oruçoğlu

In this study, in order to get to know Ali Shariati's thoughts, first of all, his life and works are discussed. The turning points in his life, his approach to the ulama, the mission he gave to the intellectuals, his attitude towards political events, the importance he gave to science and many other aspects were emphasized. It is seen that he took the lead in instilling ideas and spirit in people within the scope of Hüseyniye-i İrşad activities.

Shariati is an adept thinker in deriving new concepts. He influenced people by putting forward original ideas. The influence of western ideologies such as Marxism is clearly visible in his life. Having one foot in politics caused him to use a censored language, and he was able to find a space for expression through the characters he produced that were a mixture of reality and imagination.

In the framework of Shariati's thoughts and ideas, his views on sirah are explained. As a sirah writer, Shariati adopted a different style from classical sirah works, both in style and perspective. By emphasizing the human side of the Prophet Muhammad, he drew a more accessible portrait. He stated that the Prophet Muhammad, who is the last link of all the prophets and the chain of the Abrahamic prophets, was in a struggle against polytheism throughout his life and presented sections from this struggle.

There are symbolic figures presented to the reader by Shariati in his works. He conveyed his views on the sirah through their lives. He dealt with the sirah issues from the perspective of a sociologist and explained these issues by centered on the idea of revolution.

Keywords: Ali Shariati, Prophet Muhammad (pbuh), Islam, Prophet, Sirah, Modern Sirah Writing

ÖNSÖZ

Ali Şeriatî, İslam, sosyoloji, dinler tarihi, felsefe, medeniyet tarihi gibi birçok alanda eserler kaleme almış ve toplumu yönlendirmiş bir fikir ve hareket adamıdır. Yirminci yüzyılın önemli bir düşünürü olarak Hz. Peygamber'in hayatına dair görüşlerini aktardığı eserler de telif etmiştir. Bu çalışmada Şeriatî'nin fikirleri ekseninde siyer konularını nasıl ele aldığı incelenmiştir. O, eserlerinde sembol şahsiyetleri öne çıkarmakta ve onların faaliyetleri üzerinden bir bakış açısı geliştirerek siyeri yorumlamaktadır. Devrim fikrini siyerin zeminine oturtmuş ve devrimci olarak kabul ettiği şahsiyetler üzerinden bir siyer inşa etmiştir. Neredeyse her eserinde olduğu gibi siyerinde de Şia ve Marksizm etkisi görülmektedir.

Tezimiz dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Ali Şeriatî'nin hayatı, etkilendiği şahsiyetler ve eserleri tanıtılmıştır. İkinci bölümde, yazarın düşünce dünyası tasvir edilerek bu bağlamda siyer konularını ele alırken nasıl bir yöntem takip ettiği ele alınmıştır. Üçüncü bölümde siyer konuları içerisinde hangi konulara değindiği ve bunları nasıl tahlil ettiği incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise eserlerinde öne çıkardığı şahsiyetler ve konular üzerinde durulmuştur.

Tezimizin her aşamasında bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi İlhami Oruçoğlu'na, değerlendirme ve önerileriyle çalışmamıza katkı sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Şevket Yıldız'a ve Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Erdem Taş'a, manevi desteğini her daim yanımda hissettiğim Bursa İlahiyat Vakfı Müdürü Yusuf Demiröz'e, eğitim hayatım boyunca maddi manevi her konuda destek olan aileme ve bu süreçte yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Eda Arslan

Bursa-2023

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	1
B. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM ALİ ŞERİATİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	4
1. Hayatı	4
2. Edebi Üslubu ve Eserleri.....	15
3. Etkilendiği Şahsiyetler	20
İKİNCİ BÖLÜM ALİ ŞERİATİ'NİN SİYER YAZIMINDAKİ YÖNTEMİ	23
1. Düşünce Dünyası.....	23
2. Kaynakları.....	37
3. Siyer Yöntemi	38
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM SİYERİNDEKİ MUHTEVA	44
1. Hicret.....	44
2. Yesrib	50
3. Hz. Muhammed ve Mucize.....	52
4. Miraç ve İsrâ.....	53
5. Hz. Muhammed'in Siması.....	54
6. Hz. Peygamber'in Huyu ve Ahlakı.....	56
7. Hz. Muhammed'i Tanıyalım	57
8. Hz. Peygamber'in Şahsiyetinin Bazı Özellikleri	61

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM SİYERİNDE ÖNE ÇIKAN HUSUSLAR	65
1. Sahabeye Bakışı	65
a. Selmân-ı Pâk (Selmân-ı Fârisî).....	65
b. Ebû Zer el-Ğifârî	66
c. Hz. Ali	68
d. Hz. Hüseyin	72
e. Hz. Ebu Bekir.....	74
f. Hz. Ömer	74
g. Hz. Osman	75
2. Öne Çıkan Kadın Figürler	75
a. Hz. Fâtma	77
b. Zeynep Bint Cahş.....	79
c. Hz. Aişe	80
3. Mustaz'aflar	81
SONUÇ	84
KAYNAKLAR	86

KISALTMALAR

a.s. : Aleyhisselam

b. : Basım

bkz. : Bakınız

b. : Bin

C. : Cilt

C.Ü. : Cumhuriyet Üniversitesi

çev. : Çeviren

ed. : Editör

haz. : Hazırlayan

H.z. : Hazreti

İSAM : İslâm Araştırmaları Merkezi

S. : Sayı

s. : Sayfa

ss. : Sayfalar arası

SÜİFD : Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

trc. : Tercüme

DİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi

vd. : ve diğerleri

Y.a.y. : Yazar adı yok

GİRİŞ

Hız. Peygamber'in hayatını anlatan birçok eser yazılmış ve yazılmaya devam etmektedir. Günümüzde modern siyer yazıcılığı klasik döneme göre form değiştirmiş konular ve argümanlar genişlemiştir. Modern siyer yazıcıları arasında zikredebileceğimiz isimlerden birisi de şüphesiz Ali Şeriatî'dir. Ali Şeriatî'nin yaşadığı yıllar İran'da Şah dönemine tekabül etmektedir. Yazdığı ve söylediği her şeyde büyük ses getiren ve modern dünyaya hakim bir yazarın siyer kaleme alması oldukça ilgi çekicidir. Ayrıca bir sosyolog gözünden Hız. Peygamber'in hayatının anlatılması okuyucuya farklı bakış açıları sunmaktadır.

A. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırmamız neticesinde sosyoloji, mezhepler tarihi, dinler tarihi, siyasal bilimler, ekonomi, felsefe gibi birçok farklı alanda Şeriatî ile ilgili çalışmalar yapıldığı tespit edilmiştir. Yazarın siyer türünde eserler kaleme aldığı ve onun siyere dair görüşleri hakkında henüz bir çalışma yapılmadığı fark edilmiştir.

Tezimiz dört bölümden müteşekkildir. İlk bölümde yazarın hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. İkinci bölümde siyer yazımındaki yöntemi başlığı altında yazarın peygamber metodolojisi, kullandığı kaynaklar ve siyer yöntemi incelenmiştir. Bu bölümde yazarın zihin dünyasını yansıtabilmek için öncelikle onun dünya görüşü, bilgi teorisi, öze dönüş teorisi, din sosyolojisi, ümmet kavramı, sanat perpektifi incelenmiş ardından sosyolojiden ödünç aldığı tipoloji metodundan hareketle oluşturduğu İslâm'ı tanıma metodu ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Hız. Peygamber'in metodu üzerine açıklamalar yapılmıştır. Yazarın siyer yazımında kullandığı kaynaklar sıralanmış ve siyer yazımındaki yöntemi açıklanmıştır. Yazar amacının klasik siyer konularını yazmak olmadığını ifade ederek eserini her kesimden insana hitap edecek şekilde kaleme almıştır. Siyere bakışını sadece dini çerçeveye sınırlandırmamıştır. Şeriatî, Hız. Peygamber'in simasını tasvir etmeye çalışarak alışılmışın dışında bir sima ortaya çıkaracağını iddia etmiştir. Son olarak siyer türü kapsamında değerlendireceğimiz eserleri tanıtılmıştır.

Araştırmamızın üçüncü bölümünde Şeriatî'nin siyerindeki muhteva işlenmiştir. Bu minvalde Hız. Peygamber'in hicret emrinin bir devrim gerçekleştirdiği, Medine'nin İslâm devletinin üssü konumuna geldiği açıklanmıştır. Hız. Muhammed'in şemali, siması,

şahsiyetinin bazı özellikleri, huyu ve ahlakı gibi konular Ali Şeriatî'nin bakış açısına mutabık kalınarak ele alınmıştır. İsrâ ve Mirâç konusu merkeze alınarak Hz. Muhammed ve mucize konusuna değinilmiştir.

Dördüncü bölümde ise siyerinde öne çıkardığı sembol şahsiyetler ve kadın figürler üzerinde durulmuştur. Son olarak Şeriatî'nin düşünce sistemi içerisinde önemli bir yeri olan mustaz'af kavramı anlatılmıştır.

B. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Şeriatî, Hz. Peygamber'e dair yaptığı çalışmalarını genellikle *Muhammed'i Tanıyalım*, *Muhammed Kimdir* ve *Siret* isimli eserlerinde toplamıştır. Bu çalışmada hem bu eserlerin içeriği hem de doğrudan ya da dolaylı olarak yazarın diğer eserlerinde yer alan Hz. Peygamber ve siyerine dair konular ele alınmıştır. Bu araştırmadaki hedef klasik siyer eserlerinde yer alan bilgilerin aynen tekrarı değildir. Burada dikkat edilen husus Şeriatî'nin eserlerinde siyerle ilgili bilgileri incelemek, siyer konusunda ortaya koyduğu farklı düşüncelerini tespit etmek ve onları siyer ilmi içerisinde tahlil, yorum ve değerlendirmeye tabi tutmaktır. Şeriatî'nin özellikle *Ebuzer*, *Kadın (Fatıma Fatımadır)*, *İslâm'ı Tanıma Metodu*, *İslâmbilim III*, *Kendini Devrimci Yetiştirmek*, *İslâm ve Sınıfsal Yapı*, *Ne yapmalı*, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, *Ali* isimli eserleri ve Fecr Yayınları tarafından yayınlanan külliyyatının tamamı incelenerek ilgili bölümler tezimizde kaynak olarak kullanılmıştır. Araştırmada belgesel tarama yöntemi kullanılmış olup konumuzla ilgili tez, makale, belge ve kitaplar incelenmiştir.

Şeriatî'yi tanımaya ve onun düşünce dünyasını anlamaya yardımcı olacak çok sayıda kitap, dergi ve makaleler bulunmaktadır. Şeriatî'nin eşi Puran Şeriatî'nin *Gözetim Altında Özgürlük*, *Eşim Ali Şeriatî* ve Ali Rahnema'nın *Ali Şeriatî: Bir Müslüman Ütopistin Siyasi Biyografisi* isimli eserleri şümüllü bir biyografi eseridir. Bünyamin Doğruer'in *Ali Şeriatî* ile Ertuğrul Cesur'un *İslâmbilim ve Bir İdeoloji Olarak İslâmcılık* isimli eserleri Şeriatî'nin biyografisinin yanında geniş bir yelpazede yazarın fikir dünyasını da kapsamaktadır. Şeriatî'nin fikirlerine dair Yusuf Yavuzylmaz'ın *Ali Şeriatî Düşüncesine Giriş* isimli eseri okuyucuya geniş bir perspektif sunmaktadır. Şeriatî hakkında yazılmış birçok makalenin ve sempozyum bildirilerinin bir araya getirildiği *Bilge Adamlar* dergisi ve *Dünyada Ali Şeriatî, Bir Düşünce ve Eylem Adamı: Ali Şeriatî, Sizi Rahatsız Etmeye Geldim (Ali Şeriatî Yıllığı)* isimli eserler bizim de tezimizde kaynak olarak kullandığımız

eserlerdir. Şeriati ile ilgili şu ana kadar yirmi dört yüksek lisans tezi bir tane de doktora tezi hazırlanmıştır. Biz de alana mütevazı bir katkı sunmak üzere tezimizde Şeriati'nin bugüne kadar henüz ele alınmamış bir yönünü konu edindik.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALİ ŞERİATİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

1. Hayatı

Ali Şeriatî 24 Kasım 1933’te¹ İran’ın Horasan Eyaleti’nin Meşhet Şehri’ne bağlı Sebzivar İlçe’sinin Kahek Köyü’nde² dünyaya gelmiştir.³ Kendisini atalarının yurdu olan aynı zamanda çocukluğunu geçirdiği Mezinan köyüne bağlı hissetmiş⁴ ve bu köye nispetle “Ali Mezinanî” müstear ismini kullanmıştır.⁵ Tüm ecdadının din adamı olmasından dolayı Rıza Şah zamanında Şeriatî soyadını seçmişlerdir.⁶

Şeriatî, 1939’da Meşhet’te İbn-i Yemin İlkokulu’nda öğrenim görmeye başlamıştır. Ancak İran’da yaşanan siyasi kargaşa sebebiyle babasının isteği üzerine köyüne geri dönmek zorunda kalmıştır. Ülkede nispeten sükûnet hasıl olunca tekrar Meşhet’e dönerek eğitimine devam etmiştir.⁷ O, kitap okumayı çok seven fakat okula ve derslerine karşı ihtimam göstermeyen, ödev yapmaktan hoşlanmayan bir öğrencidir. Babasının kütüphanesi onun ilgisini çekmiş ve burada gece gündüz demeden anlamadığı kitapları dahi okumuştur. Farsça öğretmeni onun bütün öğretmenlerinden daha bilgili fakat bütün sınıf arkadaşlarından daha tembel birisi olduğunu söylemiştir.⁸ Ortaokulun başlarında Şeriatî’nin gözünde beliren bir leke sebebiyle gece kitap okuması babası tarafından yasaklanmıştır. Buna rağmen sabahlara kadar kitap okumaktan vazgeçmemiş ve henüz çocuk yaşta felsefe ile yakından ilgilenerek varlık, yaratılış vb. kavramlar üzerine düşünmüştür. Bu kavramları din ile yan yana getirdiğinde içsel ve zihinsel çatışmalar

¹ Necdet Subaşı, “Şeriatî, Ali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, C. 38, 2010, s. 557.

² M. Kürşad Atalar, *Çağdaş Müslüman Düşünce: Sembol Şahsiyetler*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2. b., 2016, s. 198.

³ Şeriatî’nin doğduğu gün ve ay hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Hayatını anlatan birçok eserde sadece doğum yılı zikredilmiştir. Ayrıca doğum yeri hakkında da kesin bir bilgiye rastlanılmamıştır. Eserlerin bazılarında Kahek’te bazılarında ise Mezinan’da doğduğundan bahsedilmiştir.

⁴ Ali Şeriatî, *Çöle İniş (Kevir)*, trc. Derya Örs, 5. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2018, ss. 233, 237.

⁵ Puran Şeriatî, *Ali Şeriatî ile Birlikte (Bir Hayatın Portresi)*, çev. Mustafa Subaşı, 2. b., İstanbul: Ulak Yayıncılık, 2016, s. 254.

⁶ Davud Vefai, “Puran Şeriatî Rezevi ile “Ali Şeriatî Üzerine” Söyleşi”, *Bilge Adamlar*, trc. Esra Özlük, S. 30 (2012), s. 22.

⁷ Melih Ahışhalı, *Bir Kültür Gerillası Ali Şeriatî (Hayatı, Mücadelesi ve Eserleri)*, Ankara: Fecr Yayınları, 2019, ss. 31-32. Bu eser Puran Şeriatî’nin *Gözetim Altında Özgürlük (Eşim Ali Şeriatî)* isimli eseriyle aynı içeriğe sahiptir. Aralarındaki küçük ilave ve eksiltmelerden dolayı ayrı ayrı alıntı yapılmıştır. *Ali Şeriatî ile Birlikte (Bir Hayatın Portresi)* isimli eser de bu iki eserle benzer içeriğe sahip olmakla birlikte Şeriatî’nin eserlerine yer vermemiştir. Ali Şeriatî’nin hayatı hakkında derli toplu bilgi edinmek isteyenler için bu eserlerden sadece bir tanesine müracaat edilmesi yeterli olacaktır.

⁸ Ali Şeriatî, *Yalnızlık Sözleri I*, trc. Okan Sevinç, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2012, ss. 14-15.

yaşamıştır. Onu içinde bulunduğu buhrandan arındıran Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî'si olmuştur. Cüneyd-i Bağdâdî ile Hallâc-ı Mansûr'un sözlerinin bulunduğu eserlere de ilgi göstermiştir.⁹ Ortaokul zamanlarında tasavvuf büyüklerinin eserleriyle, liseye başladığı yıllarda ise Batı felsefesiyle tanışmıştır.¹⁰

1947 yılında Meşhet Firdevsi Lisesi'nde eğitim görmeye başlayan¹¹ Şeriatî'nin derslerine karşı ilgisizliği lise yıllarında da devam etmiştir. Bu dönemde babasının aktif olarak görev aldığı İslâm Hakikatlerini Yayma Merkezi'ndeki derslere katılmıştır. Burada Tudeh Partisi'nin sosyalist düşüncelerinin tesiri altında kalan gençlere İslâm dini anlatılmıştır.¹² Şeriatî'nin sosyopolitik bilincinin nüvelerinin atıldığı bu merkezde yaşlı kesimin geleneksel İslâm anlayışından ayrı bir hakikat anlayışının benimsenmesi gençlerin ilgisini çekmiştir.¹³ Geleneksel din anlayışını İran'ın yaşlı kesimi ile özdeşleştiren Şeriatî gerçek İslâm'ın genç nesillerle birlikte neşvünemâ bulacağına inanmaktadır.¹⁴

1950'de Meşhet'te Öğretmen Okulu'na kaydolan Şeriatî,¹⁵ aynı yıl siyasi bir partiye üye olmasıyla birlikte fiilen siyasete girmiş bulunmaktadır.¹⁶ Agayı Muhammet Nahşesb'in önderliğinde kurulan Nezhət-i Hudaperestan'ı (Allah'a Tapanlar Hareketi) arkadaşları vesilesiyle tanımış ve Nahşesb'in fikirlerinin etkisi altında kalmıştır. 1952 senesinde Şah aleyhine yapılan bir gösteride fiilen yer alması Şeriatî'nin tutuklanmasına sebep olmuş ve bu tutuklanma yarım gün kadar kısa bir süre olmasına rağmen hayatında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Böylece Şeriatî irfani uzletten siyasi hayata geçiş yapmıştır. Bu durum onu toplumsal sorunlara karşı daha duyarlı bir aydın ve milletin istikbalini düşünen bir entelektüel yapmıştır.¹⁷

Öğretmen Okulu'nda son sınıf öğrencisi iken Mısırlı müellif Cevad es-Sahhar'ın *Ebû Zer el-Ğifârî* adındaki eserini babasının önerisi üzerine Arapça'dan Farsça'ya tercüme

⁹ Puran Şeriatî, *Ali Şeriatî İle Birlikte*, ss. 48,52.

¹⁰ Atalar, *Çağdaş Müslüman Düşünce*, s.198.

¹¹ Ali Rahnama, *Ali Şeriatî: Bir Müslüman Ütopistin Siyasi Biyografisi*, çev. Zehra Savan, 2. b., İstanbul: Kapı Yayınları, 2016, s. 54. Bu eser *Müslüman Ütopycacı* ismiyle de yayımlanmıştır. (çev. İhsan Toker, Ankara: Hece Yayınları, 2005.)

¹² Ahışhalı, *Bir Kültür Gerillası Ali Şeriatî*, s. 35.

¹³ Rahnama, *Bir Müslüman Ütopistin Siyasi Biyografisi*, s. 69.

¹⁴ Alev Erkilet Baser, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslâmî Hareketler*, 5. b., Ankara: Hece Yayınları, 2004, s. 332.

¹⁵ Ertuğrul Cesur, *Dr. Ali Şeriatî İslâmbilim ve Bir İdeoloji Olarak İslâmcılık*, İstanbul: Bakış Yayınları, 2007, s. 17.

¹⁶ Rahnama, *Bir Müslüman Ütopistin Siyasi Biyografisi*, s. 69.

¹⁷ Puran Şeriatî, *Ali Şeriatî ile Birlikte*, ss. 55-58.

etmiştir. 1952’de Öğretmen Okulu’ndan mezun olduktan sonra Meşhet’te Katippur Ahmet Abad İlkokulu’nda öğretmen olarak göreve başlamıştır. Bu sırada *Mektebi Vusta* isimli eserini yayımlamıştır. Öğretmenliğin yanı sıra 1955 yılında Meşhet Edebiyat Fakültesi’ne kaydolarak bir yandan da resmi olarak öğrenciliğe devam etmiştir. Edebiyat Fakültesi’nde öğrenciyken çeşitli dergi ve gazetelerde denemeler yazmıştır. Bunların içerisinde en dikkat çeken “Toynbee ve Tarih” ile “Ben Kimim?” isimli denemeleri olmuştur. 1956’da senelerce ilkokullarda ders kitabı olarak okutulacak olan *Dini Ahlaki Eğitim* isimli eserini kaleme almıştır. Aynı yıl Tarih-i Tekamul-i Felsefe isimli eserini kaleme almıştır. Akademik hayatının yanı sıra Milli Direniş Hareketi’nde siyasi çalışmalarını yürüten Şeriatî, Hareket’in Şah’a karşı düzenlediği bir protesto sebebiyle aralarında babasının da bulunduğu bir grupla birlikte gözaltına alınarak Tahran’a götürülmüş ve Kızılale Hapishanesi’ne atılmıştır.¹⁸

Şeriatî, 1958’de Meşhet Edebiyat Fakültesi’ni birincilikle bitirmiş aynı yıl sınıf arkadaşı Puran Şeriat Rezavi ile evlenmiş ve bu evlilikten dört çocuk dünyaya gelmiştir.¹⁹ Üniversiteyi bitirme tezi olarak Mısırlı bir müellifin “*Eleştiri ve Edebiyat*” isimli eserini tercüme ederek fakülteye takdim etmiş ve böylece kendisine Avrupa’nın kapıları açılmıştır. 1959 yılında doktora eğitimi için burslu öğrenci olarak Fransa’ya gönderilmiştir. Şeriatî, ilgi duyduğu sosyoloji alanında çalışmalar yapmak istemesine rağmen öğrenimine önceki bölümü olan Fars Dili ve Edebiyatı alanında devam etme şartı sebebiyle Sorbonne Üniversitesi Edebiyat ve Sosyal Bilimler (Ortaçağ ve İslâm tarihi) bölümüne kaydolmuştur. Şeriatî Fransa’ya gittiği ilk yıllarda Alexis Carrel’in *Dua* isimli eserini Fransızca’dan Farsça’ya çevirmiştir.²⁰ Fars Edebiyatı bölüm başkanı Prof. Dr. Gilbert Lazard’ın önerisi ile 13. yüzyıla ait Farsça bir metin üzerinde çalışarak *Les Merites de Balkh* (Belh’in Faziletleri Tarihi) isimli tezini hazırlamıştır.²¹ Doktora tezi onun çalışmalarının yalnızca bir kısmını oluşturmuş ve asıl ilgi duyduğu alandaki çalışmalarına nispetle pek önem vermemiştir. Asıl çalışmalarını iki ilmi araştırma

¹⁸ Ahışhalı, *Bir Kültür Gerillası Ali Şeriatî*, ss. 41-44; Ali Şeriatî, *Yarının Tarihine Bakış* çev. Orhan Bekin vd., 2. b., İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996, s. 7; Bülent Şahin Erdeğer, "Ali Şeriatî: Devrimci Bir Günce", *Sizi Rahatsız Etmeye Geldim (Ali Şeriatî Yıllığı)*, ed. Mustafa Yılmaz, b.y.: Gezgin Yayınları, t.y., ss.17-18; Roy Jackson, *İslâm'da 50 Önemli İsim*, çev. Nurullah Koltaş, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012, s.240.

¹⁹ Cesur, *İslâmbilim ve Bir İdeoloji Olarak İslâmcılık*, s. 17.

²⁰ Puran Şeriatî, *Ali Şeriatî ile Birlikte*, s. 99; Ahışhalı, *Bir Kültür Gerillası Ali Şeriatî*, ss. 50, 55.

²¹ John I. Esposito, *Güçlenen İslâm'ın Yankıları*, çev. Erol Çatalbaş, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1989, s. 218; Ahışhalı, *Bir Kültür Gerillası Ali Şeriatî*, s. 59.

merkezinde yapmıştır. Bunlardan biri College de France’de Georges Gurvich ile sosyoloji üzerine, diğeri ise Sociologie Religieuse Yüksek ilmi araştırma Merkezi’nde Jagues Berque ile din sosyolojisi üzerine yaptığı çalışmalarıdır.²²

Şeriatî’nin Fransa’ya gittiği sene Fransa’nın Cezayir’deki Müslümanlara yaptığı zulmün izlerinin halk nezdinde canlılığını koruduğu ve ülkenin toplumsal sorunlar içerisinde çalkalandığı bir döneme tekabül etmektedir. Şeriatî Fransa’nın iddia edildiği gibi medeniyetin beşiği olmadığı gerçeğiyle yüzleşmiş ve özgürlük yanlısı olduğunu savunan bir ülkedeki ahlaki çöküntüye tanık olmuştur.²³ Şeriatî Cezayir’de bizzat bulunmamış olsa da Cezayirli Müslümanlara Fransa’dan destek çıkmıştır. Onlara ait “Özgürlük Cephesi” ve “Mücahid” isimli teşkilatlarla yoğun bir etkileşim içerisinde bulunmuştur. Bu teşkilatlarla olan sıkı münasebeti onun polis tarafından takip edilmesine ve bir müddet sonra polisin tuttuğu kiralık katillerin saldırısına uğraması sonucunda yaralanarak yaklaşık üç hafta hastanede yatmasına sebep olmuştur.²⁴

Şeriatî, Fransa’da bulunduğu süreçte üniversite eğitiminin yanında entelektüel ve politik çevre ile de iletişim halinde olmuştur. Cezayir bağımsızlık savaşının önde gelen isimleriyle irtibat kurmuş ve bu hareketin bünyesinde yayımlanmak üzere makaleler kaleme alarak onlara destek vermiştir.²⁵ Şeriatî, Cezayir’in bağımsızlık savaşını destekler nitelikte birçok yazı yazmış ve konferanslar vermiştir. Bu girişimler onun özgürlük adına mücadele eden birçok Asyalı ve Afrikalı teorisyenle tanışmasında aracı olmuştur.²⁶ Şeriatî’nin Cezayirli Müslümanların yanında yer alması Cezayir devrimine katılan ve hayatını orada kaybeden devrimci bir yazar Frantz Fanon’la tanışmasına vesile olmuştur.²⁷ Frantz Fanon’un *Yeryüzünün Lanetlileri* (Ma’dubiyn) isimli eserini Farsça’ya çevirmiştir. Şeriatî bu eserin tesiri altında kalarak burada geçen konuları İranlı öğrenciler için makaleler şeklinde yayımlamıştır. Fanon’un yanında diğer devrimci düşünür ve yazarlardan da istifade etmiştir. Bunlardan biri Efdalü’l-Cihad isimli eserin müellifi Afrikalı Ömer Uzgan’dır. Şeriatî’nin bu esere sıkça müracaat etmesi SAVAK tarafından

²² Ahışhalı, *Bir Kültür Gerillası Ali Şeriatî*, s. 59.

²³ Ahışhalı, *Bir Kültür Gerillası Ali Şeriatî*, s. 55.

²⁴ Bünyamin Doğruer, *Ali Şeriatî (İslâm Önderleri Serisi)*, İstanbul: Denge Yayınları, 1998, ss. 21,53.

²⁵ Hamid Algar, “Bir İdeoloji Olarak İslâm: Ali Şeriatî’nin Düşünceleri”, çev. Yasin Demirkıran, *Dünyada Ali Şeriatî (İslâmi Uyanışta Dr. Ali Şeriatî’nin Rolü)*, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, s. 204.

²⁶ Ali Şeriatî, *Yarının Tarihine Bakış*, s.8.

²⁷ Mehmet Çağlar, İbrahim Kozak, Mustafa Tahir, *Ali Şeriatî üzerine (Bir Oturum)*, İstanbul: Bir Yayıncılık, 1984, s. 13.

bu eserin mütercimi olarak kabul edilmesine yol açmıştır.²⁸ Şeriati, Fransız oryantalist Louis Massignon dahil Gurvitch, Sarte, Shvartz, Albert Camus gibi birçok isimle tanışma fırsatı bularak onların da düşüncelerinden istifade etmiştir.²⁹

Şeriati, 1961’de Paris’te bulunan Belçika Büyükelçiliği’nin önünde gerçekleştirilen bir eyleme katılarak gözaltına alınmış ardından Paris’te Cite Hapishanesi’ne götürülmüştür. Hapishanede “Afrika ve üçüncü dünya ülkelerindeki sömürü” hakkındaki konuşmaları mahkumlar tarafından kaydedilmiş daha sonra bu kaset çoğaltılarak yayınlanmıştır. Bu durumda Şeriati’nin Fransız yasalarına göre yurt dışına çıkarılması gerekirken hâkim bu kararı uygulamaya koymamıştır.³⁰

O dönemde Şeriati, ülkesinde Muhammed Musaddık’ın hukuksal ve sosyal kazanımlarını güvence altına almak adına oluşturulan İkinci Milli Cephe hareketinin 1962’de ilk baskısı yapılan Özgür İran (İran Âzâd) dergisinde yazı işleri müdürlüğü vazifesini üstlenmiş ve bunun yanında bu dergide makaleler kaleme almıştır. Şeriati bu yazılarında İran’daki Beyaz İnkılab’ı Sarı İnkılap şeklinde adlandırmıştır. Bir müddet sonra bu yazılar *Eğilen Ok* isimli bir kitapta toplanmıştır.³¹ Şeriati, Özgür İran dergisindeki çalışmalarını yürütürken bir yandan da Amerika’daki Düşünce Birliği ve Farsça Mektup dergilerinde aktif olan kişilerle birlikte faaliyette bulunmuştur. O, aynı zamanda Avrupa ve Amerika’da kurulan İranlı Öğrenciler Konfederasyonu’nun çalışmalarında da etkili olmuştur. Öyle ki konfederasyonun hazırladığı Farsça takvim Şeriati’ye nispetle A. Şeriati, A. Mezinani ya da ŞEM³² müstear ismiyle basılmıştır.³³ 1961’de Ayetullah Talegani, mühendis Mehdi Bazergan ve Yedullah Sehabi liderliğinde İran Hürriyet Hareketi (Nehzed-i Âzâdî-y-i İran) kurulmuş ve Şeriati bu hareketin yurt dışındaki kolunu temsil etmiştir. Şeriati Fransa’da yürüttüğü birçok siyasi faaliyetinin dışında Mesnevî okuma dersleri tertip etmeyi de ihmal etmemiştir. 1963’te Sorbonne Üniversitesi’nden Dr. unvanını almış ve artık İran’a dönme zamanı gelmiştir.³⁴

²⁸ Puran Şeriati, *Gözetim Altında Özgürlük*, ss. 47-48.

²⁹ Cesur, *İslâmbilim ve Bir İdeoloji Olarak İslâmcılık*, s. 18.

³⁰ Ahışhalı, *Bir Kültür Gerillası Ali Şeriati*, s. 60.

³¹ Ahışhalı, *Bir Kültür Gerillası Ali Şeriati*, s. 61.

³² ŞEM: Farsça yazılışıyla Şeriati, Mezinan ve Ali kelimelerinin baş harfleridir. Mum anlamına gelir. Rahnama, *Bir Müslüman Ütopistin Siyasi Biyografisi*, s. 229.

³³ Puran Şeriati, *Gözetim Altında Özgürlük*, ss. 45-46.

³⁴ Puran Şeriati, *Gözetim Altında Özgürlük*, ss. 46-48.

Fransa’da iken kazandığı tecrübelerini aktarmak ve ilmi çalışmalarına devam etmek suretiyle ülkesine katkı sağlamak isteyen Şeriatî 1964 yılında İran’a dönmek üzere yola çıkmıştır.³⁵ Şeriatî’nin insanlar üzerindeki tesirinin minimum düzeyde tutulmak istenmesi sebebiyle o henüz İran’a varmadan İran hükümeti tarafından birtakım önlemler alınmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda İran aleyhinde birtakım çalışmalar yaptığı gerekçesiyle Türkiye-İran sınırında tutuklanmış altı ay cezaevinde kalmıştır.³⁶ Serbest bırakıldıktan sonra doçent olmak üzere Tahran Üniversitesi’ne başvurmuş ancak kendisine doçentlik payesi yerine köyde ilkokul öğretmenliği münasip görülmüştür.³⁷ Bir müddet sonra Meşhet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde öğretim görevlisi kadrosuna başvurmuş ve yapılan sınavlar³⁸ neticesinde kabul almıştır.³⁹ Burada verdiği özgün içerikli dersler büyük yankı uyandırmıştır. Öğrencilerin yoğun ilgi gösterdiği adeta konferans havasında geçen bu dersler diğer akademisyenleri rahatsız edecek boyuta ulaşmıştır. Üniversite yönetiminin de bu hocalarla aynı düşünceyi paylaşması ve onlarla birlikte hareket etmesi neticesinde Şeriatî’ye istifa etmekten başka seçenek bırakılmamıştır. Üniversiteden ayrıldıktan sonra daha fazla ders ve konferans verme imkanı bulan Şeriatî genç kuşaklar üzerinde tesiri yüksek söylemler geliştirerek İslâm’ı anlatmaya devam etmiştir.⁴⁰ İran gençleri büyük bir ilgiyle onun yazılarını okumuş ve konferanslarını takip etmiştir. Üniversiteden ayrılması yeni bir hayatın başlangıcı olmuştur.

³⁵ Seyyid M. Mehdi Caferi, “Seyyid Cemaleddin’den Dr. Ali Şeriatî’ye Kadar Reformculuk Faaliyetleri”, *Bilge Adamlar*, çev. Muhammed Afgani, S. 30 (2012), s.224.

³⁶ A. H. H. Abidi, “Dr. Ali Şeriatî’nin Yaşamı ve Düşünceleri”, *Dünyada Ali Şeriatî*, çev. Yasin Demirkıran, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019, s. 49.

³⁷ Doğruer, *Ali Şeriatî*, s.21.

³⁸ Bu kadro için ayrıca bir çaba içerisinde girmediği halde üniversite tarafından tesadüfi bir şekilde ya da sehven kabul aldığına dair söylemler kaynaklarda mevcuttur. Kabul almasındaki bir nedenin de fakültede gün geçtikçe çemberi genişleyen komünist yapılanmanın önüne Şeriatî aracılığıyla set çekme fikri olduğu düşünülmektedir. Gh. A. T., “Bir Hayatın Özeti”, *Dünyada Ali Şeriatî*, çev. Hamid Algar, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019, s. 32; Algar, “Bir İdeoloji Olarak İslâm: Ali Şeriatî’nin Düşünceleri”, s.206; Ahışhalı, *Bir Kültür Gerillası*, s. 75.

³⁹ Ahışhalı, *Bir Kültür Gerillası*, s. 75.

⁴⁰ Doğruer, *Ali Şeriatî*, ss. 21-22.

Şerati 1967 yılında Tahran’da bulunan Hüseyiye-i İrşad⁴¹ kurumunda konferanslar vermeye başlamıştır.⁴² Onun için Hüseyiye-i İrşad kurumu konferans verip ders yapılan bir mekanın ötesinde kanı, inancı, düşünce ve şahsiyetiyle bir bütün haline geldiği yerdir.⁴³ Bu konferanslar aracılığıyla oluşturduğu kültürel etki üniversite sınırlarını aşarak daha geniş bir kitleye ulaşmıştır.⁴⁴ Ülkenin dört bir yanından bu konferansları dinlemek için insanlar akın etmiştir. Neredeyse beş bin kişinin katıldığı konferansların yaklaşık dört beş saat sürdüğü ve nihayete erene kadar kimsenin oradan ayrılmadığı bilinmektedir. Bu yoğun ilginin rejimi rahatsız ettiğinin farkında olan Şerati, SAVAK’ın⁴⁵ bir sonraki konferansı vermesine mâni olabileceği ihtimaline karşı anlatacağı ne varsa hepsini aktarabilmek için konferanslarında süratli bir şekilde konuşmuştur. Şah’ın kendisi hakkındaki olumsuz söylemlerine karşı cevap vermeyi bile zamanı boşa harcamak olarak nitelendirmiştir.⁴⁶

Şerati, Hüseyiye-i İrşad’da kendisini dinlemeye gelenlerin bilinçli Müslümanlar olması için gayret göstermiştir. Ona göre bilgisiz birisi bir arif yahut filozoftan daha iyi bir şekilde dini anlayabilir ve hayatına tatbik edebilirdi.⁴⁷ Şerati’nin iki yüzden fazla konferansının yayımlanması ve kutsal kitabın haricinde başka hiçbir kitabın tirajının beş bini aşmadığı bir ülkede kitaplarının yüz bin adet basılması onun başarısının

⁴¹ “Hüseyiye: Şia mezhebinde Muharrem ayında Hz. Hüseyin için matem merasimlerinin düzenlendiği, Kerbela olayının arkasındaki nedenlerin anlatıldığı mekanların genel ismidir. Hüseyiye kurumuna İrşad” kelimesi eklenerek bu mekanların senede bir defa üzüntüleri ifade etme ve bir ağıt yakma vesilesi olmayıp topluma ilişkin sorunlara çözüm arayışı içinde bulunan bir dini tebliğ merkezine dönüştürülmesi gayesi güdülmüştür. İran’da 1965 yılında faaliyete geçirilen Hüseyiye-i İrşad Muhammed Hümayun, Dr. Nasır Minaçi ve Abdülhüseyin Ali Abadi tarafından kurulmuştur. Kurumun ilk konuşmacısı Ayetullah Murtaza Mutahhari; ilk yönetim kurulu üyeleri ise Ayetullah Mutahhari, Seyyid Hüseyin Nasr, İzzetullah Sahabi, Hüseyin Mazini ve Şerati’dir. Rejim tarafından yapılan baskılar neticesinde birçok üye görevi bırakmıştır. 1973’te Hüseyiye-i İrşad kapatıldığında kurucu üyelerden sadece Şerati’nin kaldığı söylenmiştir. Şahrüh Ahavi, *İran’da Din ve Siyaset*, çev. Selahattin Ayaz, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1990, ss. 249-250; Algar, *Bir İdeolojik Olarak İslâm: Ali Şerati’nin Düşünceleri*, s. 206; Cihan Aktaş, *Yakın Yabancı*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2008, s.38. Puran Şerati, *Gözetim Altında Özgürlük*, s. 72. Ayrıca bkz. Mustafa Öz, “Hüseyiye” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C. 19, 1999, ss. 28-29.

⁴² Ervand Abrahamian, “Ali Şerati: İslâm Devriminin Frantz Fanon’u”, *Dünyada Ali Şerati*, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019, s. 309.

⁴³ Şerati, *Aşına Yüzlerle (Ailesine ve Dostlarına Mektuplar)*, trc. Davut Duman, Ankara: Fecr Yayınları, 2. b., 2010, s.142.

⁴⁴ Erdeğer, “Devrimci Bir Günce”, s.19.

⁴⁵ İran istihbarat teşkilatına verilen isimdir.

⁴⁶ Çağlar, *Ali Şerati Üzerine*, ss. 15-19.

⁴⁷ Ahavi, *İran’da Din ve Siyaset*, ss. 261,271.

göstergelerinden biri olmuştur.⁴⁸ Böylece Hüseyiniye-i İrşad'la birlikte hayatının en verimli dönemini yaşamıştır.

Başlangıçta bir öğretim kurumu olarak işlev gören Hüseyiniye-i İrşad Kurumu zaman içerisinde siyasi bir hüviyeti yapısına ekleyerek icraatlarını yürütmüştür. İran'da entelektüel hareketin odağı durumuna gelen bu kurum her açıdan geleneksel eğitim kurumlarından ayrı bir yapıya sahiptir.⁴⁹ Şeriatî geleneksel medreselerin müfredatlarından istifade etmekle birlikte pek çok konuda onların bakış açısına muarız bir Hüseyiniye-i İrşad programı oluşturduğu için hem rejimi hem de ulemayı karşısına almıştır. Hüseyiniye-i İrşad kapatılarak SAVAK tarafından tutuklandığı esnada çevresinde kendisini savunacak kimsenin bulunmaması bunun bir göstergesidir. O geleneksel medreseleri eleştirdiği gibi geleneksel ulemaya yönelik eleştirilerde de bulunmuştur. İran gençlerinin gelenekçi alimlerin inatları sebebiyle batı kültürüne meyledildiğini hatta bu alimlerin gençleri batının kucağına attığını söylemiştir. Ulemanın çağın gerisinde kaldığını iddia etmiş, onları protesto etmiştir. Bu tür söylemleri sebebiyle gelenekçi ulema tarafından eleştiri oklarının hedefi haline gelmiştir.⁵⁰ Şeriatî'nin Hüseyiniye-i İrşad'ı modern bir eğitim kurumu haline getirmek istemesi Mutahhari'nin ise bunun aksine geleneksel bir eğitim kurumu olan medrese usulünde eğitim vermesini istemesi sebebiyle aralarında görüş ayrılıkları meydana gelmiştir ve bunun üzerine kurumun kurucu üyelerinden Mutahhari Hüseyiniye-i İrşad'dan ayrılmıştır. Humeyni'nin de bu olayda nötr bir tutum sergilemeyi tercih etmesi sebebiyle Şeriatî kurumdaki çalışmalarına devam etmiştir.⁵¹ Böylece 1970-1980'li seneler arasında konferansları ve eserleri aracılığıyla İran'ın ünlü bir siması haline gelmiştir.⁵²

Rejim, Hüseyiniye-i İrşad'da din sosyolojisi dersleri de veren Şeriatî'yi Şiiliğin sosyolojik tahlillerine değil, itikat meselelerine ehemmiyet vermesi gerektiği hususunda defaatle ikaz etmiştir.⁵³ Şeriatî bu ikazlara itibar etmeyince onlar da çareyi halk ve mollaların arasında gerilim meydana getirmekte bulmuşlardır. Bunun üzerine camiilere giderek Şeriatî'nin Vehhabîlik ve Sünnîliği empoze ettiğini söylemişlerdir. Ancak halk nezdinde

⁴⁸ Abidi, "Dr. Ali Şeriatî'nin Yaşamı ve Düşünceleri", s.50.

⁴⁹ Asiye Tığlı, *İran'da Entelektüel Dinî Düşünce Hareketi*, İstanbul: Mana Yayınları, 2017, s. 64.

⁵⁰ Ahavi, *İran'da Din ve Siyaset*, ss. 261,271.

⁵¹ Erkilet, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslâmî Hareketler*, s. 323.

⁵² Tığlı, *İran'da Entelektüel Dinî Düşünce Hareketi*, s.64.

⁵³ Ahavi, *İran'da Din ve Siyaset*, s. 255.

bu söylemler itibar görmediği için etkili olamamışlardır. Mollalar ve halk arasında oluşturmaya çalıştıkları bu gerilim hattı rejimi doğrudan amacına ulaştıracağını düşündükleri için SAVAK, Şeriati'nin Hüseyiniye-i İrşad'daki yoğun ilgi gören konferanslarına bir süre mani olmamıştır.⁵⁴

Şah rejimi, Şeriati'nin tüm hızıyla çalışmalarına devam etmesinden ve giderek şöhretinin tüm ülkeye yayılmasından büyük rahatsızlık duymuştur. Bunun üzerine bir komisyon kurdurarak Şeriati'nin eserlerinin incelenmesine karar vermiştir. İnceleme sonucunda Şeriati'nin “Müslüman Marksist”, “Bahai” ve “Mürted” olduğu gerekçesiyle Hüseyiniye-i İrşad kapatılarak SAVAK tarafından Şeriati hakkında tutuklama kararı çıkartılmıştır.⁵⁵ Şeriati Tahran'a giderek orada bir akrabasının evinde gizlenmiştir. SAVAK'ın kendisini bulamayınca babasını tutuklaması üzerine teslim olmuş ve bir buçuk yıl cezaevinde bir hücrede kalmıştır. Hapsedildikten birkaç hafta sonra yanına üç ayı birlikte geçirmek zorunda kalacağı şüpheli bir şahıs gönderilmiştir. Şeriati'nin en çok zorlandığı hatta uykusunda kendisi konuşturur düşüncesiyle gözüne uyku girmediği zamanlar bu şüpheli şahısla aynı hücrede kaldığı zamanlardır.⁵⁶ Burada Şeriati'ye fiziki işkence yapılmamıştır. Fakat yan odada işkence edilen diğer insanların seslerini duyması sebebiyle ruhen işkence çektiğini söylemiştir.⁵⁷

Şeriati'nin serbest bırakılması için ülke içinden ve dışından çok fazla tepki verilmiş fakat hükümet tarafından dikkate alınmamıştır. Şeriati'ye en büyük destek Cezayir halkından gelmiştir. Onların Cezayir hükümetine yaptıkları baskı sebebiyle 1975'te Cezayir'de OPEC üyelerinin katılacağı bir konferansta Cezayir Cumhurbaşkanı aynı zamanda Şeriati'nin dostu Huari Bumedyen, Şah ile bir araya gelerek Şeriati'nin serbest bırakılması konusunda kendisiyle görüşmüştür. Bumedyen'in girişimiyle Şeriati özgürlüğüne kavuşmuştur. Cezaevinden çıktıktan sonra hükümet tarafından sürekli kontrol altında tutulmuştur. Yazı yazmasına ve konferans vermesine izin verilmemiş ve bu durum karşısında psikolojik olarak kötü etkilenmiştir.⁵⁸

⁵⁴ Çağlar, *Ali Şeriati Üzerine*, s.15.

⁵⁵ Erkilet, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslâmî Hareketler*, s. 323.

⁵⁶ Puran Şeriati, *Gözetim Altında Özgürlük*, ss. 103-104.

⁵⁷ Çağlar, *Ali Şeriati Üzerine*, s. 17.

⁵⁸ Abidi, “Dr. Ali Şeriati'nin Yaşamı ve Düşünceleri”, s.51.

Şeriatî için asıl gözetim serbest bırakıldığı andan itibaren başlamış ve vefatına dek devam etmiştir. SAVAK tarafından sosyal hayatının kısıtlanmasıyla birlikte hiç adeti olmadığı halde evde oturmak zorunda kalmıştır. Ev hapsinde geçen bu günlerde boş durmayıp yurtdışındaki Müslüman gençlerin dergileri için makaleler kaleme almıştır. Çocuk gelişimi alanında çalışmaları bulunan bir arkadaşının tavsiyesi üzerine çocuklar için “*Bizim, Sizin ve Diğerleri İçin*” ve “*Tembel Kabak*” isimli kitapları yazmıştır. Ziyaretine gelen dostlarıyla birlikte uzun soluklu sohbetler etmiş ve ailesiyle yakından ilgilenme fırsatı yakalamıştır. Ev sohbetlerine başlayarak krizi fırsata çevirmiş ve böylece ev hapsindeyken bile irşat faaliyetlerine devam etmenin bir yolunu bulmuştur. Bu süreçte Şeriatî'nin İslâmbilim dersleri öğrencileri tarafından kayda alınarak Meşhet Üniversitesi'nde kitaplaştırılmıştır. Öğrenciler bunu gayri resmi yollardan yaptığı için SAVAK bu durumdan haberdar olmamıştır. Bu sebeple SAVAK Şeriatî'nin bir dizi makalesini ilk defa Keyhan Gazetesi'nde yayınladığını bildirmiştir. Şeriatî'nin öğrencileri sayesinde bu olay açıklığa kavuşmuştur. SAVAK bir hamle daha yaparak bu sefer Şeriatî'nin Öze Dönüş kitabını yine aynı gazetede makaleler şeklinde yayınlamıştır. Yıldırma politikaları uygulamış ve iftiralarla ismini karalamaya çalışmıştır. Şeriatî bu olaylar sebebiyle gazeteye itiraz ettiğinde makalelerin SAVAK'ın emriyle basıldığını öğrenmiştir. Bunun üzerine mahkemeye başvurmuş fakat aleyhine sonuçlanmıştır.⁵⁹

SAVAK Şeriatî'yi çeşitli bahaneler öne sürerek sürekli evinde rahatsız etmeye başlamıştır. Gittikçe daralan çemberin içinde sıkışıp kalan Şeriatî çareyi yurt dışına çıkmakta bulmuştur. İngiltere'ye gitmeye kararı vermiş ve eşinin kendisi için “Ali Mezinani” ismiyle pasaport çıkartması sayesinde yolculuk yapabilmıştır. İran istihbaratı memurları durumdan haberdar olduktan sonra halk nezdinde tepki çekmemek için Şeriatî'nin kendileri tarafından gönderildiği algısını oluşturmaya çalışmışlardır.⁶⁰

Şeriatî 1977 yılında İngiltere'de gizlendiği sıralarda bir sabah odasında ölü olarak bulunmuştur. Ölüm sebebinin şüpheli olduğunu ve müsebbibinin SAVAK olduğunu düşünenler vardır.⁶¹ Hastaneden gelen açıklama ise damar tıkanıklığının kalbe kan

⁵⁹ Ahışhalı, *Bir Kültür Gerillası Ali Şeriatî*, ss. 137, 138, 143, 146.

⁶⁰ Ahışhalı, *Bir Kültür Gerillası Ali Şeriatî*, s. 157.

⁶¹ Ölümünün asıl sebebi bulunamamıştır. İran İstihbaratının kendisini takip ettiği bilinmekte ve ölümüyle mutlaka bir ilgilerinin bulunduğu düşünülmektedir. (Çağlar, *Ali Şeriatî Üzerine*, s. 22.) Çünkü eşi kendisinin en ufak bir fiziki rahatsızlığının bulunmadığını daha ötesi gözlük almak haricinde neredeyse hiç doktora gitmediğini söylemiştir. Puran Şeriatî, *Ali Şeriatî ile Birlikte*, s. 291.

gitmesine engel olmasının ölümüne sebebiyet verdiği yönündedir. SAVAK kendi menfaati açısından cenazenin İran'a gitmesini istemiş fakat Şeriatî'nin dostları mani olmuştur. Şeriatî'nin cenazesi ailesi ve arkadaşlarının kararıyla Suriye'de Hz. Muhammed'in torunu Hz. Zeynep'in kabri yakınlarına defnedilmiştir.⁶²

Şeriatî'nin vefatı bir nevi İran devriminin habercisi olmuş, şahlık rejimi devrilmiş, Humeyni İran'a dönmüş ve İran İslâm devleti kurulmuştur. Böylece İran için yeni bir dönem başlamıştır.⁶³

Şeriatî, genel olarak İran Devrimi'nin "İdeoloğu"⁶⁴ ve "Voltaire'i" (Voltaire'nin Fransız Devrimi üzerindeki nüfuzuna kıyasla) olarak görülmüştür. Sokak gösterilerinde Humeyni dışında portresi taşınan tek kişi Şeriatî olmuştur.⁶⁵

Şeriatî'nin düşünce çizgisi İran'daki siyasal hareketleriyle doğrudan ilişkilidir. Ancak ne var ki İran Devriminin kötü talihi devrimin teorisini ortaya koyan ve insanları bilinçlendiren pek çok simanın bu süreçte yahut hemen sonrasında vefat etmeleri ya da siyaset hayatlarının etkisiz hale getirilmesi olmuştur.⁶⁶

Şeriatî'nin hayatına genel olarak bakıldığında onun çevresinde yaşanan olaylara karşı kayıtsız kalmadığı, toplumun sıkıntılarına çare bulmaya gayret gösterdiği, devletin

⁶² Ahışhalı, *Bir Kültür Gerillası Ali Şeriatî*, ss. 159, 166, 171.

⁶³ R. İhsan Eliaçık, *İslâm'ın Yenilikçileri*, ed. İslâm Özkan, 2.b., İstanbul: Med-Cezir Yayınları, 2003, s. 259.

⁶⁴ Ertuğrul Cesur Dr. Ali Şeriatî'nin Siyasal Düşüncesi adlı tebliğinde Şeriatî'nin 79 devrimin ideoloğu olarak kabul edilmesini garip bulmuştur ve bir efsane olarak yorumlamıştır. Bu iddianın İran'da resmi olarak kabul gören bir görüş olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca yazarın eserlerinden yola çıkarak böyle bir sonuca varmanın mümkün olmayacağını söylemiştir. Şayet 79 devriminin bir ideoloğu aranacaksa bunun Humeyni'den başkası olmadığını düşünmektedir. Cesur, bu efsanenin Türkiye'de de yaygın bir düşünce olduğunu söylemiştir. Bu durumu, Türkiye'de Şeriatî'nin eserlerinin Mevdudî ve Seyyid Kutup gibi neo-selefî yazarların eserleriyle eş zamanlı okunduğunu ve yazarın muhafazakâr olmayan genç dindar kesim tarafından neo-selefiliğe indirildiğini dolayısıyla kendi ülkelerinin yakın tarihi hakkında bile yeterli bilgiye sahip olmayan bu gençlerden İran hakkında ayrıntılı bir bilgiye sahip olmalarının ve Şeriatî'yi anlamalarının beklenemeyeceği şeklinde izah etmiştir. (Ertuğrul Cesur, "Dr. Ali Şeriatî'nin Siyasal Düşüncesi", *Bir Düşünce ve Eylem Adamı Ali Şeriatî (Ali Şeriatî Sempozyumu)*, ed. Murat Demirkol, Ankara: Fecr Yayınları, 2013, ss.154-155. Bu konuda Prof. Dr. İlhami Güler de Cesur'la aynı kanaati paylaşmaktadır. Güler, Şeriatî'nin İran ve Şîî düşüncesinde "devrim" değil, "rönesans" yaratmaya çalışan birisi olduğunu söylemektedir. Türkiye'de İran devriminin ideoloğu olarak algılanmasının sebebini ise Türkiye'de zamanın şartlarının bir gereği olarak ihtiyaca binaen insanı o gözle okumaya yönlendirdiği şeklinde açıklamıştır. (İlhami Güler, "Müzakere Metni", *Bir Düşünce ve Eylem Adamı Ali Şeriatî (Ali Şeriatî Sempozyumu)*, ed. Murat Demirkol, Ankara: Fecr Yayınları, 2013, s.158.

⁶⁵ Brad Hanson, "Samed Behrengi, Celal Al Ahmed ve Ali Şeriatî'nin Bakış Açısıyla İran'da Batıcılık", *Dünyada Ali Şeriatî*, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019, s. 185.

⁶⁶ Bülent Şahin Erdeğer, Öncesi, Sonrasıyla Devrim ve Ali Şeriatî, *Bilge Adamlar*, S. 30 (2012), ss. 49, 55.

yoksulluk oranını arttıran adalet sisteminden nefret ettiği, İran'ın baskıcı yönetim sistemini kabul etmediği ve sistemin değişmesi için mücadele ettiği görülmektedir.⁶⁷

2. Edebi Üslubu ve Eserleri

Ali Şeriatî genç yaşta vefat etmesine rağmen geride birçok eser bırakmayı başarmış velûd bir yazardır. Yazarın elimizde bulunan birçok eseri konferanslarında kaydedilen ses kayıtlarının yazıya geçirilmiş halidir.⁶⁸ Şeriatî, konferanslarından derlenen bu eserlerinin büyük bir kısmını gözden geçirip yeni notlar düşmüştür. Ancak Şamil Öçal, bu eserlerin üzerine düşünülerek kaleme alınan bir telif eser olarak kabul edilemeyeceğini düşünmektedir.⁶⁹ Buradan Şeriatî'nin eserlerinin yazımında hiçbir dahlinin bulunmadığı ya da bilgisi dışında basıldığı anlamı çıkarılmamalıdır.

Merhum Şeriatî'nin arkadaşları onun eserleri hakkında görüşmek üzere bir araya gelmiştir. Eserler üzerinde doğru yanlış ayırt edilmeksizin tek harfin bile değiştirilmeden basılması gerektiği hususunda fikir birliğine varılmış ve bu görüşmeler neticesinde eserlerin konuları tertip edilerek *Mecmua-i Asar* adıyla basılmasına karar verilmiştir. Daha sonra Dr. Şeriatî'nin Eserlerini Tanzim ve Tedvin Bürosu kurularak otuz beş ciltlik *Mecmua-i Asar* külliyyatı yayınlanmıştır.⁷⁰ Bu külliyyat yazarın konuşmalarının yazıya geçirilmesiyle meydana gelen tercüme, telif, şiir ve mektuplardan oluşmaktadır.⁷¹

Şeriatî Türkiye'de 1980-1990'lı yıllarda çeviri eserleri vasıtasıyla özellikle Müslüman gençleri tesiri altında bırakmıştır. Başlangıçta çoğu eserinin çevirisi ihtimam gösterilerek yapılmamıştır. Tercümeden kaynaklı hataların haricinde içerikte değişiklikler, eksiltmeler ve ilaveler yapılmıştır. Hatta daha ileriye gidilerek okuyucunun dikkatini çekmek adına Şeriatî'nin ifadeleri üzerinde sertleştirme gayretine girilmiştir.⁷² Daha sonra Fecr Yayınevi Şeriatî'nin eserlerinin yayın hakkını satın almış ve İran'da yayınlanan Farsça baskısından nüshalar getirerek ciddi bir tercüme faaliyeti başlamıştır. Fecr Yayınevi 1988 tarihinde ilk olarak yazarın *Medeniyet Tarihi* isimli iki ciltlik kitabını

⁶⁷ Abidi, *Dünyada Ali Şeriatî*, ss. 45-48.

⁶⁸ Hicabi Kırlangıç, "Ali Şeriatî'de Edebî Üslup ve Dil", *Bir Düşünce ve Eylem Adamı Ali Şeriatî (Ali Şeriatî Sempozyumu)*, ed. Murat Demirkol, Ankara: Fecr Yayınları, 2013, s. 73.

⁶⁹ Şamil Öçal, "Ali Şeriatî: Aydın, Entelektüel ve Aktivist", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, ed. Bayram Ali Çetinkaya, İstanbul: İnsan Yayınları, 2015, s. 266.

⁷⁰ Puran Şeriatî, *Ali Şeriatî ile Birlikte*, ss. 322-324.

⁷¹ M. Mansur Hashemi, *İslâmi Entelektüalizm: Ali Şeriatî'den Mustafa Melikyan'a*, çev. Abuzer Dişkaya, İstanbul: Mana Yayınları, 2016, s. 23.

⁷² Öçal, "Ali Şeriatî: Aydın, Entelektüel ve Aktivist", s. 267.

yayımlanmıştır. Bu eser ülke genelinde pek yankı uyandırmamış ardından yayımlanan *Muhammed Kimdir* isimli eseri çok ses getirmiştir. Bu kapsamlı çalışmadan önce yayınlanan eserler külliyyatın içinden alınan bölümlerin iki kapak arasında toplanmış şeklindedir. Bu bölümlere yayınevleri tarafından farklı farklı isimler verilmesi karışıklığa sebep olmuştur. Dolayısıyla külliyyattaki eser sayısından oldukça fazla (iki yüz civarı) eser ortaya çıkmıştır. Fecr yayınevi tarafından yapılan bu tercüme faaliyetleri sayesinde tek elden ve derli toplu bir Şeriatî kütüphanesi oluşturulmuştur. Yayınevi müdürü Hüseyin Nazlıhaydın çeviri faaliyetleri esnasında eserlere herhangi bir kasti müdahalede bulunmadıklarını, söylenileni aynı şekilde aktarmak için azami gayret gösterdiklerini ifade etmiştir.⁷³

Şeriatî'nin eserleri İslâmiyât, İctimaiyât ve Keviriyât şeklinde üç kategoriden oluşmaktadır.⁷⁴ İslâm'a dair meseleleri ele aldığı İslâmiyât ile topluma dair meseleleri ele aldığı İctimaiyât eserleri isimlendirme olarak tanıdık gelmektedir. Keviriyât ise Şeriatî'nin kendine has bir nitelemesidir. Çöl ikliminin hakim olduğu bir coğrafyada dünyaya gelen ve çöl yaşantısını iyi bilen birisi olarak Şeriatî'nin kainat algısı üzerinde çölün büyük etkisi bulunmaktadır. Bu etki eserlerine de yansımakta ve bu minvaldeki eserlerinde iç dünyasındaki çalkantıları dile getirmektedir.⁷⁵

Çalışmalarına tercüme faaliyetleriyle başlayan Şeriatî, tercüme ettiği eserleri adeta baştan yazarak bu konuda farklı bir üslup benimsemiştir. *Ebuzer*, *Dua*, *Selmân-i Pâk* isimlerindeki eserleri bunun örneğidir. *Der Nakd u Edeb* isimindeki lisans mezuniyet tezi de Arapça'dan tercüme ettiği bir eserdir.⁷⁶ İlk tercüme eseri *Ebuzer* ilk telif eseri ise *Mekteb-i Vusta*'dır.⁷⁷ *Ebuzer*, *Ali*, *Fatıma Fatımadır*, *Adem'in Varisi Hüseyin* gibi monografi türüne yakın sayılabilecek eserleri de mevcuttur.⁷⁸

Şeriatî'nin dili etkili bir şekilde kullanan iyi bir hatip olması yaşadığı dönemde konferanslarına yansımış vefatından sonra ise eserlerine karşı yoğun ilginin sebeplerinden biri olmuştur. Şeriatî anlatım gücü yüksek ifade kabiliyeti kuvvetli bir

⁷³ “Fecr Yayınevi Müdürü Hüseyin Nazlıhaydın ile “Ali Şeriatî ve Eserlerinin Türkçe Çevirileri” Üzerine”, *Bilge Adamlar*, S. 30 (2012), ss. 237,239, 241.

⁷⁴ Şeriatî, *Çöle İniş (Kevir)*, 203.

⁷⁵ Kırlandıç, “Ali Şeriatî’de Edebî Üslup ve Dil”, ss. 73-74.

⁷⁶ Kırlandıç, “Ali Şeriatî’de Edebî Üslup ve Dil”, s. 75.

⁷⁷ Şamil Öçal, “Ali Şeriatî’de Modernizm ve Gelenek”, *Bir Düşünce ve Eylem Adamı Ali Şeriatî (Ali Şeriatî Sempozyumu)*, ed. Murat Demirkol, Ankara: Fecr Yayınları, 2013, s. 207.

⁷⁸ Kırlandıç, “Ali Şeriatî’de Edebî Üslup ve Dil”, s. 75.

yazardır. Bunun göstergelerinden biri de *Çöle İniş (Hubut-Kevir)* isimli eseridir. Bu eserdeki anlatım gücü bir edebiyatçının gıpta edeceği seviyededir.⁷⁹ *Yalnızlık Sözleri* isimli eserinde kendi iç dünyasına dönük konuları kaleme almıştır. Bu eserde anlatılanlar ne bütünüyle gerçek ne de tam olarak hayal ürünüdür.⁸⁰

Şeriatî'nin dili üzerinde doğduğu coğrafyanın etkileri görülmektedir. Çölde yaşamının getirdiği zorluk ve duygusallık bir aradadır. Bir bitkinin suya ulaşma arzusuyla köklerini derinlerde salması gibi konuşmalarında ve yazılarında sürekli başa dönerek asıl kaynağa yönelmektedir.⁸¹

Şeriatî, Arapça'yı erken yaşlarda öğrenmiştir. Arapça'nın engin ifade gücüne sahip bir dil olması yazarın diline ifade güzelliği katmıştır. Yazar, sürükleyici bir anlatım tarzına sahiptir. Ayrıca konferanslarında anlatacağı her şeyi herhangi bir mani çıkmadan anlatabilmek için süratli bir şekilde konuşan birisidir. Dili etkili bir şekilde kullanmasında Edebiyat fakültesi mezunu olmasının da etkisi yadsınamaz. Fransa'da doktora başlayınca Fransızca'ya da aşina olmuş ve bu durum onun düşünce ve ifade kabiliyetine katkı sunmuştur.⁸² Ayrıca Şeriatî'nin öğretmenlik yapmış olması dili en anlaşılır ve etkili şekliyle kullanmasına yardımcı olmuştur.

Meşhet'de aldığı geleneksel eğitim ile Avrupa'da 20. yy. düşünürleriyle görüşme imkanını yakalamış olması onun iki farklı eğitim tarzını mezcetmesini sağlamıştır. Bu durum düşünce yapısını şekillendirmesi dolayısıyla dili de aynı oranda etkilemesi anlamına gelmektedir.⁸³

Onun sembolik dili çokça kullanan, paragrafları uzun tutan ve sık sık konu tekrarına giden bir tarzı vardır.⁸⁴ Ancak mecazlardan bolca istifade etmesine rağmen onu dinleyen kitle ne demek istediğini bütün netliğiyle anlamıştır.⁸⁵

⁷⁹ Kırlangıç, "Ali Şeriatî'de Edebî Üslup ve Dil", s. 77.

⁸⁰ Cihan Aktaş, "Ali Şeriatî: Yalnızlığa Sığmayan Yazar", *Sizi Rahatsız Etmeye Geldim (Ali Şeriatî Yıllığı)*, ed. Mustafa Yılmaz, b.y.: Gezgin Yayınları, t.y., s. 38.

⁸¹ Yıldız Ramazanoğlu, "Şeriatî'nin Sembollerle Bu Dünyadan Taşan Dili", *Bilge Adamlar*, S. 30 (2012), s. 185.

⁸² Ramazanoğlu, "Şeriatî'nin Sembollerle Bu Dünyadan Taşan Dili", ss. 185-186.

⁸³ Yıldız Ramazanoğlu, Müzakere Metni, *Bir Düşünce ve Eylem Adamı Ali Şeriatî (Ali Şeriatî Sempozyumu)*, ed. Murat Demirkol, Ankara: Fecr Yayınları, 2012, s. 94.

⁸⁴ Kırlangıç, "Ali Şeriatî'de Edebî Üslup ve Dil", ss. 76-78.

⁸⁵ Ahavi, *İran'da Din ve Siyaset*, ss. 249-255.

Şeriatî, yazdıklarının herkes tarafından anlaşılmasını istediği için akademik dilin çerçevesi dışına bilinçli olarak çıkmıştır. Mollaların, aydınların fildişi kulelerinden çıkıp halkla iç içe olmasını ve kibirli dili bırakmaları gerektiğini savunmuştur.⁸⁶

Şeriatî'nin konferanslarındaki kullandığı dili yazı dilinden farksızdır. Hem konuşma hem yazı dilinde orijinal bir üsluba sahiptir. Kimi zaman düşüncelerini doğrudan ifade ederken kimi zaman da kapalı bir üslupla ya da sembollerle ifade etmektedir. Bunun sebebi yaşadığı dönemdeki siyasi olaylardan dolayı sansürlü bir dil kullanmak zorunda kalmasıdır. Bunun sonuçlarından biri de hayali karakterler oluşturup onlardan atıfla düşüncelerini ortaya koymasındır.⁸⁷ Bunlardan biri Chandel'dır. Chandel Cezayir'de dünyaya gelmiş şair, yazar, filozof ve siyasetçi kimliğine sahip bir düşünürdür.⁸⁸ Şeriatî'nin oluşturduğu bu ideal kişi aslında kendisidir. Çoğu zaman Şeriatî'nin düşünce dünyasına tesir eden gerçek bir kişi zannedilmiştir.⁸⁹

Şeriatî, din, din sosyoloji, tarih, felsefe, dinler tarihi gibi birçok alanda eserler vermiştir. Şeriatî'nin eserleri Almanca, İngilizce, İtalyanca, Fransızca, İspanyolca, Kürtçe, Arnavutça, Bengalce, Urduca ve Türkçe gibi birçok dile tercüme edilmiştir.⁹⁰ Yazarın Fecr Yayınları tarafından aslına sadık kalınarak tercüme edilip yayımlanan 38 ciltlik Farsça külliyatı:

- 1- *Aşina Yüzlerle (Mektuplar) "Bâ Muhâtabhây-i Âşinâ (Nâme-hâ)"*, (trc. Davut Duman), Fecr Yayınları, Ankara 2010.
- 2- *Kendini Devrimci Yetiştirmek "Hûdsâzî İnkılâbî"*, (trc. Ejder Okumuş), Fecr Yayınları, Ankara 2020.
- 3- *Ebû Zer*, (trc. Abdullah Yeğin), Fecr Yayınları, Ankara 2019.
- 4- *Öze Dönüş "Bâz Geşt"*, (trc. Ejder Okumuş), Fecr yayınları, Ankara 2019.
- 5- *Biz ve İkbâl "Mâ ve İkbâl"*, (trc. Derya Örs), Fecr Yayınları, Ankara 2010.
- 6- *Hac*, "*Tahlîlî ez Menâsik-i Hac*", (trc. Ejder okumuş), Fecr Yayınları, Ankara 2019.
- 7- *Şia*, (trc. Hicabi Kırlangıç), Fecr Yayınları, Ankara 2012.

⁸⁶ Ramazanoğlu, "Müzakere Metni", s. 92.

⁸⁷ Öçal, "Ali Şeriatî'de Modernizm ve Gelenek", s. 206.

⁸⁸ Şeriatî, *Yalnızlık sözleri II*, trc. Okan sevinç, 3. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2018, ss. 30,42.

⁸⁹ Hashemi, *İslâmi Entelektüalizm*, s. 26.

⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahışhalı, *Bir Kültür Gerillası*, ss.245-255.

- 8- *Dua "Niyâyiş"*, (trc. Derya Örs), Fecr Yayınları, Ankara 2009.
- 9- *Ali Şiası ve Safevî Şiası "Teşeyyü-i Alevî ve Teşeyyü-i Safevî"*, (trc. Hicabi Kırlangıç), Fecr yayınları), Ankara 2014.
- 10- *İslâm ve Sınıfsal Yapı "Cihetgîriy-i Tabakâtî İslâm"*, (trc. Doğan özlük), Fecr Yayınları, Ankara 2019.
- 11- *Medeniyet Tarihi I "Tarih-i Temeddon (Cilt 1)"*, (trc. Ejder Okumuş), Fecr Yayınları, Ankara 2011.
- 12- *Medeniyet Tarihi II "Tarih-i Temeddon II (Cilt 2)"*, (trc. Ejder Okumuş), Fecr Yayınları, Ankara 2011.
- 13- *Çöle İniş (Hubut-Kevir) "Hubut der Kevir"*, (trc. Hicabi Kırlangıç-Derya Örs), Fecr Yayınları, Ankara 2018.
- 14- *Dinler Tarihi I "Tarih ve Şenaht-i Edyân (Cilt 1)"*, (trc. Ejder Okumuş), Fecr Yayınları, Ankara 2020.
- 15- *Dinler Tarihi II "Tarih ve Şenaht-i Edyân (Cilt 2)"*, (trc. Ejder Okumuş), Fecr Yayınları, Ankara 2019.
- 16- *İslâmbilim I "İslâm Şinâsî (Cilt 1)"*, (trc. Hicabi Kırlangıç), Fecr yayınları, Ankara 2011.
- 17- *İslâmbilim II "İslâm Şinâsî (Cilt 2)"*, (trc. Ejder okumuş), Fecr Yayınları, Ankara 2011.
- 18- *İslâmbilim III "İslâm Şinâsî (Cilt 3)"*, (trc. Hicabi kırlangıç), Ankara 2011.
- 19- *Adem'in Vârisi Hüseyin "Hüseyin Vâris-i Âdem"*, (trc. Murat Demirkol), Fecr Yayınları, Ankara 2015.
- 20- *Ne Yapmalı "Çe Bâyed Kerd"*, (trc. Hicabi Kırlangıç-Murat Demirkol), Fecr Yayınları, Ankara 2015.
- 21- *Kadın (Fatıma Fatımadır) "Zen"*, (trc. Esra Özlük), Fecr Yayınları, Ankara 2019.
- 22- *Dine Karşı Din "Mezheb Aleyhi Mezheb"*, (trc. Doğan Özlük), Fecr Yayınları, Ankara 2014.
- 23- *Dünya Görüşü ve İdeoloji "Cihânbinî ve İdeoloji"*, (trc. Kenan Çamurcu), Fecr Yayınları, Ankara 2018.
- 24- *İnsan "İnsan"*, (trc. Şamil Öçal), Fecr Yayınları, Ankara 2015.

- 25- *Kendisi Olmayan İnsan “İnsan-ı bî Hûd”*, (trc. Ejder Okumuş), Fecr Yayınları, Ankara 2018.
- 26- *Ali “Ali”*, (trc. Alptekin Dursunoğlu), Fecr Yayınları, Ankara 2011.
- 27- *İran ve İslâm “Bâz Şinâsiyi Hüviyyeti İrânî-İslâmî”*, (trc. Kenan Çamurcu), Fecr yayınları, Ankara 2018.
- 28- *İslâm’ı Tanıma Metodu “Reveş-i Şenaht-ı İslâm”*, (trc. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç-Murat Demirkol), Fecr Yayınları, Ankara 2012.
- 29- *İbrahim’le Buluşma “Miâd bâ İbrâhîm”*, (trc. Murat Demirkol), Fecr Yayınları, Ankara 2018.
- 30- *İslâm Nedir Muhammet Kimdir “İslâm Şinâsî”*, (trc. Murat Demirkol), Fecr Yayınları, Ankara 2016.
- 31- *Yeni Çağın Özellikleri “Vîjehîhâyi Gurûn-i Cedîd”*, (trc. Hicabi Kırlangıç-Murat Demirkol-Mahmut Caduk-Esra Özlük), Fecr Yayınları, Ankara 2012.
- 32- *Sanat “Hüner”*, (trc. Ejder Okumuş-Sait okumuş-Şamil Öçal), Fecr Yayınları, Ankara 2018.
- 33- *Yalnızlık Sözleri I “Goftegûhâyi Tenhâyî (Cilt1)”*, (trc. Okan Sevinç), Fecr Yayınları, Ankara 2012.
- 34- *Yalnızlık Sözleri II “Goftegûhâyi Tenhâyî (Cilt 2)”*, (trc. Okan Sevinç), Fecr Yayınları, Ankara 2018.
- 35- *Mektuplar “Nâmehâ”*, (trc. Esra Özlük), Fecr Yayınları, Ankara 2012.
- 36- *Muhtelif Eserler I “Âsâr-ı Gûnegûn (Cilt 1)”*, (trc. Kenan Çamurcu), Fecr Yayınları, Ankara 2012.
- 37- *Muhtelif Eserler II “Âsâr-ı Gûnegûn (Cilt 2)”*, (trc. Kenan Çamurcu), Fecr Yayınları, Ankara 2012.
- 38- *Kavramlar Sözlüğü “Ferheng-i Lügât”*, (der. Hüseyin Nazlıyıldın), Fecr Yayınları, Ankara, 2017.⁹¹

3. Etkilendiği Şahsiyetler

Şeriatî’nin maneviyatını ilk şekillendiren, dostları olarak gördüğü kitaplarıyla tanıştıran ve kendisine düşünmeyi öğreten ilk öğretmeni babası Muhammet Takî’dir.⁹² Annesi,

⁹¹ Ahışhalı, *Bir Kültür Gerillası Ali Şeriatî*, ss. 242-244.

⁹² Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, 9. b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2019, s. 204.

anneanesi ve Kahek'te Molla Zehra ismiyle bilinen Kur'an kursu hocası Zehra Hanım Şeriati'nin düşünce dünyasına tesir eden kişiler arasındadır.⁹³

Şeriati'nin eserlerinde Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hüseyin, Hz. Zeynep'in isimleri sürekli zikredilmiştir. Selmân-ı Farisi ve Ebû Zer el-Ğıfârî'ye özel ilgi göstermiştir. Eserlerinde Ebû Zer el-Ğıfârî'yi İbni Sina'ya yeğlediğini sıkça yinelemiştir. Jerje Guruiç, Louis Massignon, Jack Berk gibi isimleri sık sık zikretmiş ve öğrencileri olmakla iftihar etmiştir. Jean Paul, Sartre, Eric From, Karl Jaspers, Gabriel Marcel, Maurice Mehterlince, Martin Heidegger ve özellikle devrimci yönü dolayısıyla Frantz Fanon'dan etkilenmiştir.⁹⁴

İslâmi hareketlerin en önemli kurucusu olarak Cemalettin Afgani'ye, dini düşünceyi yeniden inşa ettiği için Muhammed İkbâl'e, "Büyük Reformcu" olarak adlandırdığı Muhammed Abduh'a ilgi göstermiştir. Seyyit Kutup, Murtaza Mutahhari ve Kur'an'la alakalı çalışmalarını Newton ve Galileo'nun çalışmaları kadar mühim gören "büyük İslâmbilimci" olarak nitelendirdiği Mehdi Bazergan ilgisini çeken isimler arasındadır.⁹⁵

Muhammet İkbâl (İkbâl Lahori) Şeriati'yi etkileyen kişiler arasındadır. Şeriati onun düşüncelerinden istifade etmiş ve kendisine derin saygı duymuştur.⁹⁶ Abdulkerim Suruş, "Ali güneşi Mevlânâ'nın aynasında yansdı. Mevlânâ, İkbâl'de yansdı. İkbâl de Şeriati'de yansdı. Şeriati, İkbâl Lahori'nin bizim topraklarımızdaki güzelliklerinden biridir"⁹⁷ cümleleriyle Şeriati için Hz. Mevlânâ ve İkbâl'in ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Şeriati, Fransa'dayken bile Meşhet'ten Mesnevî getirtmiş ve geceleri okumuştur.⁹⁸

Şeriati'nin şahsiyetini etkileyen kişilerin yanında henüz o daha çok küçükken kendisini eğitmeye başlayan çölün etkisini de burada zikretmek gerekir. Çocukluğunu geçirdiği Mezinan'ın çöl ikliminin etkisi altında bulunan bir yerleşke olmasından dolayı zorlu yaşam şartları burada hayatını idame ettiren insanlar için kaçınılmaz olmuştur. Bu şartlar

⁹³ Ahışhalı, *Bir Kültür Gerillası*, ss. 31-32.

⁹⁴ Hashemi, *İslâmi Entelektüalizm*, s. 29.

⁹⁵ Hashemi, *İslâmi Entelektüalizm*, s. 30.

⁹⁶ Abdulkerim Suruş, *Dinî Düşüncenin Yeniden Kurulması ve Dr. Ali Şeriati*, çev. Sabah Kara, Ankara: Kıyam Yayıncılık, 1989, ss.36, 47.

⁹⁷ Suruş, *Dinî Düşüncenin Yeniden Kurulması ve Dr. Ali Şeriati*, s. 50.

⁹⁸ Şeriati, *Aşina Yüzlerle*, s. 100.

altında öl⁹⁹ adeta ğretmen rolüne bürünerek Şeriatî'nin şahsiyetinin oluşmasına pek çok katkı sağlamıştır.¹⁰⁰

⁹⁹ çöl hakkındaki düşünceleri için bkz. Ömer Noyan, *Ali Şeriatî ile Söyleşmek*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012, ss. 27-35.

¹⁰⁰ Puran Şeriatî, *Ali Şeriatî ile Birlikte*, s. 33.

İKİNCİ BÖLÜM

ALİ ŞERİATİ’NİN SİYER YAZIMINDAKİ YÖNTEMİ

1. Düşünce Dünyası

İslâmî uyanışın aktif isimlerinden biri de şüphesiz Ali Şeriatî’dir. Bir düşünürün fikirlerini sağlıklı bir şekilde analiz edebilmek ve metodunu anlayabilmek için öncelikle onun dünyaya geldiği coğrafyadaki fiziki ve sosyokültürel şartların kişi üzerindeki etkisini göz önünde bulundurmamak gerekmektedir.

Toplumla iç içe olan Şeriatî yaşadığı dönemin paradigmalarıyla meseleleri değerlendirmiştir. Şeriatî’nin bu bağlamda kullandığı sosyalizm, varoluşçuluk gibi kavramlar günümüzde aynı işlevi görmemekle birlikte Şeriatî’nin tüm tahlil ve tespitlerinin geçerliliğini yitirdiği anlamına gelmemektedir. Şeriatî, aynı kavramların kullandığı halde Hz. Muhammed’in mesajının nasıl evrilerek işlevi dışında bir amaca hizmet eder hale getirildiğinin hatta zulmün aracı olarak kullanıldığının bütün sorumluluğunu geleneksel ulema ve sömürgeci güçlere yüklemiştir.¹⁰¹

Şeriatî aksiyoncu ve devrimci bir öz taşımakla birlikte meseleleri bilimsel yönden ve bilimsel bir metotla ele almıştır. Meselelerin değerlendirilmesi hususunda ise net bir tavır sergilemiştir. Şeriatî İslâm aleminin sorunlarına yönelik çözüm arayışının şikayet etmek ya da ağlamak suretiyle gerçekleşmeyeceğini, bunların ötesinde bilimsel bir metotla ve bilimsel boyutlar çerçevesinde meselelerin ele alınması gerektiğini savunmuştur. O, tam bu noktada yönünü Müslüman entelektüele¹⁰² çevirmiş ve onlara büyük bir sorumluluk ve misyon yüklemiştir. Oturduğu yerden bilgiçlik taslayan aydın¹⁰³ tipi yerine kendi

¹⁰¹ Yusuf Yavuzylmaz, *Ali Şeriatî Düşüncesine Giriş*, İstanbul: Sude Yayınları, 2017, ss. 9-10.

¹⁰² Şeriatî’ye göre toplumda entelektüelin rolü için bkz. Ali Şeriatî, *Kültür ve İdeoloji*, çev. Orhan Bekin, İstanbul: Bir Yayıncılık, 1986, ss. 131-142.

¹⁰³ Bu kelime Avrupa dilinde “entelijansiya” kelimesine karşılık olarak kullanılmıştır. Entelijansiya masdar isim olup sıfatı “entelektüel”dir. Entelijans insan, düşünen ve kavrayış sahibi olan anlamına gelmektedir. Bu manada hayatta kavrayışı ve düşüncesi diğer özelliklerine kıyasla daha belirgin olan her insan entelektüeldir. Fakat Şeriatî’nin araştırmalarına konu olan terimsel anlamda entelektüel, beyin faaliyeti yapan sınıf ve bu sınıfa mensup bir fertten oluşmaktadır. Bu kelime Farsça’ya tercüme edildiğinde karşılık olarak aydın/ruşenfikir kelimesi kullanılmıştır. Şeriatî bunun yanlış bir kullanım olduğunu düşünmektedir. Bu kelimenin “clairvoyant” yani açık fikirli kimse anlamına geldiğini söylemektedir. Sonuç olarak Şeriatî’ye aydın, bir ferdin düşünme açısından sıfatıyken entelektüel, bir

konumunun bilincinde, Allah'a ve topluma karşı sorumluluklarının farkında olan bir Müslüman entelektüel tipi oluşturmak için çabalamıştır.¹⁰⁴

Şia

Şeriatî Şîî bir alim olan babasının eğitiminden geçmiş ve o dönemdeki birçok Şîî alimin de rahle-i tedrisinde bulunmuştur. Şîî gelenek içerisinde yetişmiş olması fikirlerinin Sünnî tarafta karşılık bulmasına engel değildir. “*Ali Şiası Safevî Şiası*” isimli eserinde Şia¹⁰⁵ mezhebi ile ilgili konulara ayrıntılı yer vermiş ve asıl Şia'nın Ali Şia'sı olduğunu altını çizip net bir ayırım yaparak Safevî Şîîliğini kurumsallaşmış Şîîlik olarak nitelendirmiştir. Şîîliğin halkın boyunduruk altında tutulması için siyasal bir araç olarak kullanıldığını düşünmektedir. Şeriatî topluma katkı sağlamayan sadece ruhani¹⁰⁶ olmakla övünç duyan Şîî din adamlarını eleştirmiştir. Kendisinin mutaassıp bir Şîî olduğunu söyleyenler olmakla birlikte yaşadığı toplumda Şîî olmamakla itham edilmiştir.¹⁰⁷ Olaylara karşı sergilediği tavır onun tarafsız ve analitik bir yaklaşıma sahip olduğu izlenimini vermekle birlikte dikkatlice tetkik edildiğinde Şia mezhebinin etkisinden tamamen uzak kaldığını söylemek mümkün olmamaktadır.¹⁰⁸

Şeriatî, Şîî mezhebindeki önemli görüşlerin birçoğuna eleştirel bir bakışla yaklaşmıştır. İmamın, bir Şîî Müslüman için kutsal olduğunu ve ondan bahsederken ağladıklarını ancak kendilerine rehberlik etme konusunda ve gerçek ilişkilerde herhangi bir etkisinin bulunmadığını söylemiştir. O, imamın tekrar ortaya çıkışını bekleme anlayışını tamamıyla baştan yorumlamıştır. Bu bekleyiş suskunluğa ve eylemsizliğe bir bahane olarak kabul edilmiştir. Şeriatî ise bu bekleyişi adil ve muttaki bir toplumla imamın gelişine hazırlanma gayreti içerisinde olma biçiminde yorumlamıştır.¹⁰⁹

ferdin meslek açısından sıfatıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Şeriatî, *Aydın*, trc. Ejder Okumuş, Hicabi Kırlangıç, Murat Demirkol, 4. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019.

¹⁰⁴ Çağlar, Kozak, Tahir, *Ali Şeriatî Üzerine*, s. 134.

¹⁰⁵ Şeriatî'nin Şia mezhebi ile ilgili görüşleri için ayrıca bkz. Hasan Onat, “Şîîlik ve Günümüz Şîîliğinde Bazı Yeni Yaklaşımlar Üzerine”, *İslami Araştırmalar*, C. 3, S. 3 (1989), ss. 130-138. Şeriatî'nin karşılaştırmalı olarak Şia ve Ehl-i Sünnet ile ilgili görüşleri için bkz. Murat Demirkol, “Ali Şeriatî'nin Şia ve Ehl-i Sünnete Bakışı”, *Bir Düşünce ve Eylem Adamı Ali Şeriatî, (Ali Şeriatî Sempozyumu)*, ed. Murat Demirkol, Ankara: Fecr Yayınları, 2013, s. 229-253..

¹⁰⁶ Şeriatî'nin Şîî alimi ve Safevî ruhanisi şeklinde kategorize ettiği bu kavramaların arasında fark için bkz. Ali Şeriatî, *Ali Şiası Safevî Şiası*, trc. Hicabi Kırlangıç, 3. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2014, ss. 56-59.

¹⁰⁷ Doğruer, *Ali Şeriatî*, ss. 109-110.

¹⁰⁸ Yavuzylmaz, *Ali Şeriatî Düşüncesine Giriş*, s. 10.

¹⁰⁹ Doğruer, *Ali Şeriatî*, s.49.

Şeriatî, belli bir Şîî düşünce biçimini dayatan Safevîler'in yöntemlerini eleştirmiştir. Safevî monarşisinin oluşturduğu Şîîlik kurumunun Şîî düşüncesinin aslını bozduğunu düşünmektedir. Bu farklı Şîî düşüncesi sebebiyle bazı kesimler tarafından gizli bir Sünnî olmakla suçlanmışlardır. Vehhabî olduğunu söyleyenler de vardır. İran'da genç neslin desteğini arkasına almış olsa da dini çevreler onun hakkında olumlu bir tutum sergilememişlerdir.¹¹⁰

Şeriatî'nin inancına göre İslam'da Şîîliğin ortaya çıkışı bir tek "hayır" ile başlamıştır. Hz. Ömer'den sonraki halife seçimindeki şurada meclis başkanı Abdurrahman b. Avf Hz. Ali'den Allah'ın kitabını, Hz. Peygamber'in sünnetini ve iki şeyhin metodunu esas alarak biat etmesini istediğinde onun yanıtı net bir şekilde "hayır" olmuştur. Bu yanıtın daha sonra Hz. Ali'nin kendisinin ve evlatlarının yok olması şeklinde bir pahası olmuştur.¹¹¹

Ontoloji-Tevhidî Dünya Görüşü

Dünya görüşü, gerçekliğin tabiatı, varlık sebebi, kaynağı, düzeni ve bu gerçeklik alanında insanın konumu, ne türlü bir tutum sergileyeceğine dair inanç ve düşünce sistemi olarak tanımlanmakta ayrıca insanın tüm kainatı görme ve anlama şekli olarak görülmektedir.¹¹² Aynı zamanda dünya görüşünün ferde, aileye, topluma ve kültüre bağlı olarak gerçekliği anlamlı bir şekilde aksettiren, kişinin bilinç içeriğini derinlemesine yorumlamaya olanak sağlayan bir pozisyonda bulunduğu düşünülmektedir.¹¹³

Dünya görüşü Şeriatî'ye göre "insanın kendi varlık ya da varoluşuyla ilgili sahip olduğu algılama çeşidi"dir.¹¹⁴ Şeriatî'ye göre tevhit, bir hükümde, varlığa insan zihninde birlik kazandıran, alemdeki bütün zıt kutupları etkisizleştiren, bunların yerine bir Allah, bir ruh, bir irade, bir hedef koyan özel bir dünya görüşünü ifade etmektedir. Tevhit, insana sadece aynı türden bir dünya, aynı türden bir tarih tanıtmakla kalmamakta her şeyi tevhit altyapısı üzerine inşa etmektedir.¹¹⁵

¹¹⁰ Doğruer, *Ali Şeriatî*, ss. 49-50.

¹¹¹ Şeriatî, *Şîa*, trc. Hicabi Kırılmaç, Ankara: Fecr Yayınları, 2012, ss. 210-211.

¹¹² Latif Tokat, "Dünya Görüşü-Din İlişkisi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S.9 (2006), s. 42.

¹¹³ Fatih Özkan, "Dünya Görüşü Öğretisi", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1 (2012), s. 13.

¹¹⁴ Şeriatî, *İslâmbilim I*, s. 31.

¹¹⁵ Ali Şeriatî, *Dinler Tarihi I*, trc. Ejder Okumuş, 9. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2020, s. 311.

Teleolojik bir doktrin olan tevhit Şeriatı’de bir dünya görüşüne dönüşmektedir. O, Hz. Muhammed’in gayesini tevhîdî bir din oluşturmanın yanında eşitlik, kardeşlik, sosyal adalet ve sınıf farkının gözetilmediği toplumun esaslarıyla biçimlenen bir tevhîdî düzenin oluşturulması şeklinde izah etmiştir.¹¹⁶

Hz. Peygamber “Lâ ilâhe illallah” dediğinde köle pazarları ürpermiş ve kölelerin fiyatlarını aşağıya çekmiştir. Asıl dikkat çeken husus ise kölelerin kurtuluşlarının bu sloganda gizli olduğunu anlamasıdır. ‘Baldırı çıplak insanlar’ ve ‘yalın ayaklılar’ Hz. Peygamber’in ardına düşerek tevhîdî alim veya filozoflardan daha hızlı bir şekilde idrak edebilmişlerdir. Köleleri ve baldırı çıplak insanları belli bir amaca yönelten bu tevhit şiarı tarihi ve sosyal hayatın bir yönüne sahip şirke karşı antitez olmuştur.¹¹⁷

Şeriatı’nın dünya görüşünün temelinde tevhit vardır. Tanrının birliği manasındaki tevhit şüphesiz tek tanrıya inanan insanlar tarafından kabul edilmiştir. Şeriatı ise tevhit kavramını bir dünya görüşü olarak ele almıştır. Onun tevhîdî dünya görüşü bütün kainatı parçalara ayırmadan birlik halinde görmek anlamındadır. Bütün varlık alemini diri, kendisine şuur bağışlanmış, hedefi bulunan tek bir organizma şeklinde görmek demektir. İnsanı da dünyaya benzetir ve der ki her yönüyle örnek teşkil eden bir insanı alıp büyütebildiği kadar büyütüldüğünde dünya ortaya çıkar.¹¹⁸

Şeriatı, ontolojinin temelini Allah, doğa ve insan birliğine dayandırarak dünya görüşünün tevhitten ibaret olduğunu söylemiştir. Varlığı birleyen, birbirleriyle uyum içerisinde anlamlı bir bütün oluşturan tevhîdin tam karşısına şirk temeline dayanan tezatlarla ve uyumsuzluklarla dolu bir şirkî dünya görüşünü yerleştirmiştir. Ona göre evrende hiçbir şey amaçsız yaratılmamıştır. Onların aralarında anlamlı bir bütünlük ve etkileşim vardır. Bu bağlamda onun ne materyalistlere ne de idealistlere tam anlamıyla yaklaştığı söylenemez.¹¹⁹ Şeriatı önce tevhidin daha sonra sosyal sınıfların farklılığına dayalı olarak şirkin ortaya çıktığına inanmaktadır. Ona göre şirkin alt yapısı toplumdur. Şirk tarih içerisinde farklı şekilleriyle ortaya çıkmış ve içerisinde tevhit de bulunmuştur.¹²⁰

¹¹⁶ Hidayet Işık, “Şii Düşünür Ali Şeriatı ve Dinlerle İlgili Görüşleri”, *SUIFD*, S. 26 (2008), s. 10.

¹¹⁷ Şeriatı, *Dinler tarihi I*, s. 313.

¹¹⁸ Şeriatı, *İslâm Sosyolojisi*, çev. Kenan Sökmen, 5. b., İstanbul: Birleşik Yayınları, 1998, ss. 89-90.

¹¹⁹ Yavuzylmaz, *Ali Şeriatı Düşüncesine Giriş*, s. 11.

¹²⁰ Şeriatı, *Dinler Tarihi I*, s. 264.

Şeriatî'nin tevhîdî dünya görüşüne göre insan tek bir kibleye yönelir ve tek bir güçten korkar bunun sonucunda tevhit insana vakar ve hürriyet bağışlar. Onun materyalizme dayalı dünya görüşü, idealizme dayalı dünya görüşü ve şirke dayalı dünya görüşü incelendiğinde bir dünya görüşü olarak tevhîdin değeri daha net anlaşılacaktır.¹²¹ Tevhîdî dünya görüşü, tanrı, doğa ve insan arasındaki birliktir. Bu birbirinden ayrı üç temel arasındaki birlikte kaynak birdir.¹²² Alemdeki tüm unsurların ister en aşkın fizikötesi unsurlar ister en aşağılık toprak unsuru olsun kaynakları birdir ve aralarında uyumlu bir birlik bulunmaktadır.¹²³

Şeriatî'nin tevhîdî dünya görüşü, şirk dininin tanrılarını reddettiği için toplumdaki çelişkiyi, materyalizmin tanrısızlığını reddettiği için de doğaya ve insana mana, gaye ve şuur bağışlayarak insanın köleliğini ve alemin hiçliğini reddetmiştir.¹²⁴

Şeriatî, dünya görüşü sahibi olmayan her insanın tüm inancının temel yön ve anlamdan yoksun kalacağını, parçalar şeklinde anlaşılabilirliğini fakat İslâm'ın evrensel bir hareket yolu olarak kavranamayacağına işaret etmektedir.¹²⁵

Dine Karşı Din

Şeriatî şirkin¹²⁶ Allahsızlık anlamına gelmediğini, müşriklerin olması gerekenden daha fazla Allah'a inandıklarını dolayısıyla ilmi açıdan dini inanca ve dini duyguya sahip olmayan kişilere müşrik denilemeyeceğini söylemiştir. Müşriklerin dini bir kişiliğe sahip olduğunu fakat hakiki dini ölçüler yönünden bakıldığında yanlış yola saptıklarını düşünmüştür. Netice itibarıyla yanlış din ile dinsizliğin aynı şey olmadığını, şirkin bir din olduğunu söylemiştir. Ona göre şirk dininin farklı tezahürleri vardır ve bunlardan biri de putperestliktir. Şirk Allah'a kulluğa karşı bir isyan iken putlara karşı teslimiyettir.¹²⁷

Şeriatî şirk dininin tüm dini ve itikadi esasları tahrif ederek meşru göstermek çabası içerisinde bulunduğunu ifade etmiştir. O Emevilerin cebr inancını icat ederek cebre inanmakla Müslümanların bütün sorumluluklarından azade kıldığını oysa Hz.

¹²¹ Şeriatî, *İslâmbilim I*, çev. Hicabi Kırılancık, Ankara: Fecr Yayınları, 2011, ss. 53, 103.

¹²² Şeriatî, *İslâmbilim I*, s. 49.

¹²³ Ali Şeriatî, *Makaleler*, çev. Serdar İslâm, İstanbul: Objektif Yayınları, 1993, s. 20.

¹²⁴ Ali Şeriatî, *Dünyagörüşü ve İdeoloji*, trc. Kenan Çamurcu, 4. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2018, s. 38.

¹²⁵ Ali Şeriatî, *Adem'in Vârisi Hüseyin*, trc. Murat Demirkol, 3. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2015, s. 288.

¹²⁶ Şeriatî'ye göre şirkin anlamı ve çeşitleri için bkz. Ali Şeriatî, *İnsan Olmak*, çev. Abdulhamit Özer, İstanbul: İdealkitaplar, 1999, ss. 35-37.

¹²⁷ Ali Şeriatî, *Dine Karşı Din*, trc. Doğan Özlük, 5. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2014, s. 19,20,25.

Muhammed'in ashabına bakıldığında onların yaşadıkları her anda sosyal sorumluluk bilinci içerisinde davrandıkları görülmektedir.¹²⁸

Şirk dininin devamlılığını koruma hususunda Şeriati, cebr anlayışının önemli bir rol oynadığını düşünmektedir. Bir grup insan başka bir grubu üzerinde tahakküm kurarak onları sosyal ve ekonomik haklardan mahrum bırakabileceğini söyler. Ona göre netice itibariyle elde edilen konumu korumak çok zordur. Belli bir zaman sonra mevcut sistem zorbalık ve maddi güçle muhafaza edilemez duruma gelir. Şirk dini tam bu sırada devreye girer ve mevcut sistemi koruma vazifesini üstlenir, onu kalıcı hale getirmek için uğraşır. Şeriati bu sebeple tarih boyunca şirk dininin kurucu ve koruyucularının daima üst sınıfa bağlı olduğunu söylemiştir. Tam bu noktada tevhit peygamberleri tarih boyunca tevhide karşı tağut ve putperestliği koruyan şirk dinine karşı mücadele içerisinde bulunmuşlardır.¹²⁹

Şeriati şirk dininin kaynağının ekonomi olduğunu düşünmektedir. Bu da bir kesimin hakimiyeti, ekseriyetin ise mahkumiyeti anlamına gelmektedir. Bu dinin toplumdaki tezahür biçimi ise iki şekilde gerçekleşmiştir. Birinci tezahür biçiminde dinler tarihi silsilesi içerisinde yer alan ruhlara tapma, totem, tabu vs. dinler ile kendini direkt aşkar eder. En tehlikeli olan ikinci tezahür biçimi ise bu dinin gizli şeklidir. Şirk tevhidin rengine boyanmış gibi görünerek kendini gizler. Tevhit peygamberleri şirk karşı galip geldiklerinde şirk dini mensupları galip dinin mensupları arasına karışarak kendilerini gizlemişlerdir.¹³⁰ Şeriati'nin görüşü şirk dininin İslâmî bir kisveye bürünerek Hz. Peygamber adıyla Ehl-i Beyt adıyla hilafeti ele geçirdiğini ve halifenin hacı da olsa cihada da gitse yine hüküm süren dinin şirk dini olduğu yönündedir.¹³¹

Diğer taraftan Şeriati'ye göre tevhit dininin şirk dinine dönüşmesi sadece Hz. Peygamber zamanında olmamıştır. Şeriati Hz. İsa'nın getirdiği tevhit dininin Yahudi Ferisiler ve Hıristiyanlığın takipçileri tarafından, Hz. Musa'nın getirdiği tevhit dininin ise Belam-ı Baura ve Samiri tarafından şirk dinine dönüştürüldüğünü söylemiştir.¹³²

¹²⁸ Şeriati, *Dine Karşı Din*, s. 27.

¹²⁹ Şeriati, *Dine Karşı Din*, ss. 28-29.

¹³⁰ Şeriati, *Dine Karşı Din*, ss. 29-31.

¹³¹ Şeriati, *Dine Karşı Din*, s. 32.

¹³² Rahim Ay, "Dine Karşı Din: Ali Şeriati'nin İki Kutuplu Din Anlayışı", *Journal of Analytic Divinity International Refereed Journal*, C. 5, S. 2 (2020), s. 137.

Şeriatî şirk dininin Hz. Peygamber döneminde hicapsız bir şekilde hüküm sürdüğünü sadece on yıllık Medine döneminde “Allah’ın ve halkın dini” esaslarına göre bir sisteminin tesis edildiğini ancak tam olarak yerleşmesi için on yılın az bir süre olduğunu dolayısıyla sistemin muhafaza edilemediğini ve daha üstünden yirmi yıl geçmeden şirk dininin hakimiyetinin tekrar söz konusu olduğunu savunmuştur.¹³³

Sanat

Şeriatî’ye göre sanat insanın geçmiş zamanların aksine modern dünyada gündeme gelen en mühim ve en zaruri meselesidir. Sanatı tanımayı insanı tanımaya bağlar ve sanatın yüzde yüz insani bir şey olduğunu düşünür. Bu sebeple sanat insanı tanımaya muhtaçtır. Sanat, “varlığın telafi edilmesinde, süslenmesinde ve sürdürülmesinde insanın yaratıcı¹³⁴ gücünün yansımadır.” Şeriatî sanatın “tabiatı kendi suretinde süslemek veya tabiatta olmasını istediği halde bulamadığı şeyi yaratmak için” tabiat ötesinin tam taklidi olduğunu düşünmektedir.¹³⁵ Sanat insanın maddi bağlardan soyutlanma ihtiyacını gerçekleştirir.¹³⁶

Sanatı Allah’ın insana bahşettiği bir emanet olarak gören Şeriatî, Allah’ın bu emaneti doğadaki birçok varlığa sunduğu ve hiçbirinin yüklenmediğini çünkü ne dağların ne de okyanusların var olandan daha fazla bir ihtiyaca sahip olmadıkları söyler. Onlar da yaratıcılık ve duyarlılık hissine sahip değildir. Hissedebildiği ve yaratabildiği bir kabiliyeti yüklenen sadece insandır.¹³⁷

Din olması gereken dünyaya aralanan kapı, sanat ise bu dünyaya açılan penceredir. Şeriatî pencere felsefesi ile insanın olmaması gereken bir durumda bulunmaya mahkum olduğunu, pencerenin ise insanın bulunmadığı ancak bulunmayı arzuladığı bir yerde bulunmuşluk duygusunu verdiğini ifade etmiştir. Bu sebeple insan sürekli dünyanın

¹³³ Şeriatî, *Dine Karşı Din*, s. 44.

¹³⁴ Sanat icra ederken bahsedilen “yaratıcılık” ile Tanrı’nın yaratıcılığı birbirine karıştırılmamalıdır. İkisinin arasında derece farkı değil cins farkı bulunmaktadır. Böylece bir sanat eseri yarattığını söyleyen Müslümanın Allah’ın iradesini dışladığı anlamı çıkarılmamalıdır. Mehmet Karakuş, “Sanatın Ne’liği ve İşlevi (Ali Şeriatî ve Muhammed Kutub’un Düşüncesinden Hareketle Sanatın İnsaniliği-İslâmilîği Meselesi)”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 15 (2020), s. 257.

¹³⁵ Ali Şeriatî, *Sanat*, trc. Ejder Okumuş, Sait Okumuş, Şamil Öçal, 5. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2018, ss. 17,21,29-30.

¹³⁶ Ali Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, çev. Fatih Selim, Abdurrahman Arslan, İstanbul: Düşünce Yayınları, 1980, s. 110.

¹³⁷ Şeriatî, *Sanat*, s. 30.

duvarlarını tırmanmakta ve bir pencere açma isteği gün geçtikçe artmaktadır. Şayet arzu ettiği yere açılan pencereyi bulamazsa onu hayalinde gerçekleştirir.¹³⁸

Şeriatî'ye göre insanı sanat icra etmeye zorlayan şey var olandan kaçış duygusu yani bir firar vasıtasıdır. Bu kaçış var olanın faniliğinden uzaklaşıp ezeli ve ebedi olana iltica etme arzusudur. Dolayısıyla sanat bir yönüyle teselli ve kurtuluştur.¹³⁹

Din konusunda İslâmî kültürel öze dönülmesi gerektiğini savunan Şeriatî sanat konusunda da öze dönülmesi gerektiğini düşünmektedir. Nitekim din adı altında gerçekleştirilen suistimal yollarından bir diğeri de sanat adı altında gerçekleşmektedir.¹⁴⁰

Şeriatî'nin düşünme sisteminde din ve sanat olumlu bir varoluş imkanıdır. Kişi kendi varlığının farkına vardığı andan sonra daima bir anlam arayışı içinde bulunmuştur. Bu arayış ile din ve sanat arasında bağlantı kurulur. Şeriatî insanı anlamsızlık duygusundan kurtaran iki olgu olarak din ve sanata vurgu yapmıştır.¹⁴¹

Şeriatî'de sanat düşüncesi Hz. Adem'in yediği yasak meyve üzerinden de temellendirilebilir. O bu meyveyi "bilinç meyvesi" olarak değerlendirmiştir. Yasak meyveyi yemenin insanın kendi gerçekliğinin farkına varması olduğunu iddia etmiştir. Çünkü o insan çırılçıplak kalmış ve acziyetinin farkına varmıştır. Dünyayı olduğu gibi görmeye başlamışlardır. Bu meyve cismaniyet kapsamına girdiğinde cennet sürgüne dönüşmüştür. Bu yasak meyve Şeriatî'de bilinçtir, bilinç de isyandır. İnsan Adn cennetinde bile olsa bilince eriştiği gibi olması gerekene ulaşma hasreti, onu var olana karşı isyan etmeye iter. Sanat ise bu isyanı ifadelene dönuştürür.¹⁴²

Öze Dönüş Teorisi

Öze dönüş Şeriatî'nin düşüncesinde kendi kişiliğine ve kültürüne dönüş demektir. Bu dönüş yenilik karşıtı düşünce ve hurafeleri gün yüzüne çıkarmak anlamında değil, ilmi ve kültürel değerleri çağdaş bir yaklaşımla incelemektir.¹⁴³ Aynı zamanda Muhammedî dirilişi, Hz. Ali ve Ebû Zer el-Ğıfârî el-Ğıfari'nin devrimci ruhunu ihtiva etmektir. Öze

¹³⁸ Şeriatî, *Sanat*, s. 78.

¹³⁹ Karakuş, "Sanatın Ne'liği ve İşlevi", s. 258.

¹⁴⁰ Şeriatî, *Sanat*, s. 20.

¹⁴¹ Rümeyya Aslan-Rıza Bakış, "Ali Şeriatî'de Varoluş İmkânı Olarak Din ve Sanat", *Tokat İlmîyat Dergisi*, C. 8, S.2 (2020), s. 836-856.

¹⁴² Mustafa Yılmaz, "Doktor Şeriatî'de Sanat: Varolandan Kaçış", *Sizi Rahatsız Etmeye Geldim*, ss. 102-103.

¹⁴³ Şeriatî, *Sanat*, ss. 16-17.

dönüş teorisinde ilk aşama bireyin kendini devrimci yetiştirme aşamasıdır. İkinci aşama ise ilkiyle bağlantılı olarak dinden yapılan sahih çıkarımdır ve son aşama ise evrensel bir İslâm'ın oluşturulmasıdır.¹⁴⁴

Şeriatî'ye göre “öteki'yle/başka'yla, moderniteyle” yüz yüze gelmek toplumu hem kimliksel hem de kültürel anlamda bir buhrana sürüklemiştir.¹⁴⁵ Narsisizm ve alinasyon¹⁴⁶ toplumun özü ile arasındaki bağı karmaşık bir duruma getirmiş iki büyük tehlikedir. Şeriatî “öze dönüş” konusundaki insanın geçmişe bakarak orada eksik gördüğü şeyleri elde etmek için bugün zemin hazırlanması gerektiğini savunması yönüyle bu konudaki diğer görüşlerden ayrılmaktadır. Şeriatî öze dönüşten maksadın geçmişini bire bir taklit etmek olmadığını dolayısıyla geçmişin idealize edilmemesini fakat bilinmesinin de gerekli olduğunu düşünür. Şeriatî'ye göre batılılaşma doğululaşmanın bir diğer yüzüdür. “Batılılaşma tehlikesi” alinasyon, “doğululaşma tehlikesi” narsisizmdir. Bunların birinin galip gelmesiyle diğerinin yerle bir olması bakımından kimlik arayışı alinasyon ve narsisizm biçiminde neticelenir. Şeriatî Öze dönüşün, geleneğin artırılmadan tekrar ihyası şeklinde algılandığını ve olması gereken biçimde gerçekleşmediği için “köktencilik” teşvikine sebebiyet verdiğini düşünmektedir.¹⁴⁷

Şeriatî, öze dönüş konusunda Selefilik ve batı tutkunları arasında bir fark görmemektedir. Selefilik sorgulayıcı bir yöntemden uzak, geçmişe özlem duyarken batıcılar modernleşme adı altında kendi kültürünü reddetmiştir. Selefilik'te öze dönüş kendini yenileme adına değil eskiyi gün yüzüne olduğu gibi çıkarma şeklinde gerçekleşmiştir. Netice itibariyle ikisi de aynı yolun yolcusu olmuş ve emperyalizme kapı aralamışlardır. Biri geçmiş diğeri gelecek adına özünü inkâr etmiştir. Şeriatî bu ikisi yerine üçüncü bir yol olan devrimci bir yolu tavsiye etmiştir.¹⁴⁸

Şeriatî'ye göre öze dönüş sadece dindarların öne sürdüğü bir konu değildir. Farklı coğrafyalarda dindar olmayan birçok aydının da gündeme getirdiği bir meseledir. Burada konu “öze dönüş”ten “öz kültüre dönüş” şeklini alır. Her iki taraf da toplumun

¹⁴⁴ Işık, “Şii Düşünür Ali Şeriatî ve Dinlerle İlgili Görüşleri”, s. 12-13.

¹⁴⁵ Sûsen Şeriatî, “Narsisizm ve Alinasyon Arasında (Öze Dönüş Tezine Bir Bakış)”, *Bilge Adamlar*, S. 30 (2012), s. 15.

¹⁴⁶ Alinasyon ve alinasyon çeşitleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Şeriatî, *İran ve İslâm*, trc. Kenan Çamurcu, 4. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2018, ss. 92-134.

¹⁴⁷ Sûsen Şeriatî, “Narsisizm ve Alinasyon Arasında”, ss. 17-19.

¹⁴⁸ Cesur, *İslâmbilim ve Bir İdeoloji Olarak İslâmcılık*, ss. 131-133.

sorumluluğu hususunda müşterek bir fikre ulaşmıştır. “İslâm kültürüne dönüş” gelenek, inanç ve ırksal olarak değil, ideolojik olarak bir dönüştür. İki taraf için kullanılan slogan öze dönüş olsa da mesele herkesin kendi özüne dönmesi olunca ortak oturulan masadan kalkılmalıdır. Çünkü Cezayirli veya Afrikalı birinin özünü İranlı birinin özü nitekim aynı değildir.¹⁴⁹

Batı’da Rönesans ve Reform; antik Yunan ve İncil’e dönüş hareketidir. Böylece kilisenin egemenliğine karşı bağımsızlık düşüncesi gelişmiştir. Batı dışında kalan yerlerdeyse “*Batı Aydınlanması*” kitabının sadece sonuç bölümünü okuyarak aydınlandığını sanan bir aydınlar topluluğu meydana çıkmıştır. Bunların yanında çözümü asr-ı saadeti temel olarak İslâmîyet’e dönüştürülen bulanlar vardır. Burada Selefilik ve Ali Şeriatî’nin dahil olduğu tecditçi İslâmcılık şeklinde iki yönelim görülmektedir.¹⁵⁰

Şeriatî öze dönülmesi gerektiğini savunmuş sonra da hangi öze dönülmeli sorusu sormuştur. Diyor ki şayet ırkî öze dönülürse rasizm, faşizm, cahiliye şovenizmi ve nasyonelizme düşer olunur bu ise gerici bir dönüş olur. Irka dönmenin kabile durağanlığını geri çağırarak aynı zamanda peygamberlerin Allah’a kulluk için davet ettikleri insanları tekrar toprağa tapmaya sevk etmek anlamına gelmektedir. Toplumun inandığı ve inandığı şeyle amel ettiği bunun sonucunda da kendisine herhangi bir faydasının dokunmadığı geleneksel dini anlayışın özüne de değil, canlı bir öz olan İslâmî kültürel öze dönülmelidir. İslâmî kültürel özün yegâne öz olduğunu ve bu öze dönüşün şiar edinilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁵¹

Tarih Felsefesi-Habil/Kabil

Şeriatî’nin teorisinde tarih felsefesi, insanın tabiatındaki (ilahi ruh ve balçık) gibi tezatlıklarla (Habil ile Kabil’in kavgası) başlamıştır. Hz. Adem’in savaşı içsel oğullarıninki ise dışa vuran nesnel bir savaştır. Habil ile Kabil’in savaşı insanlık tarihinin başlangıcı olmuştur. İnsan felsefesiyle alakalı fikirlerin temeli Hz. Adem’in kıssası; tarih felsefesinin temeli de Habil ile Kabil’in kıssasıdır.¹⁵² Tezimizin edebi üslubu ve dili

¹⁴⁹ Ali Şeriatî, *Öze Dönüş*, çev. Ejder Okumuş, 8. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019, ss. 19, 26-27.

¹⁵⁰ Cesur, *İslâmbilim ve Bir İdeoloji Olarak İslâmcılık*, ss. 129-130.

¹⁵¹ Şeriatî, *Öze Dönüş*, ss. 33-35.

¹⁵² Meriç, *Kırk Ambar*, s. 218.

bölümünde bahsettiğimiz üzere Şeriatî eserlerinde bolca sembolik dili kullanmıştır. Bunun bir örneğini de Habil ile Kabil kıssasında görmekteyiz.

Tarihin, diyalektik bir yapıya sahip olması sebebiyle çelişkiyle başlaması olağan bir durumdur ve bu çelişkinin başlangıcı Kabil'in kardeşini katletmesidir. Habil çobanlığa dayalı bir iktisadi sistemi Kabil ise mülkiyete dayalı bir iktisadi sistemi temsil etmektedir. Kabil'in kardeşini katletmesiyle ortak mülkiyet dönemi nihayete ermiş ve özel mülkiyet dönemi başlamıştır. Tarih sahnesinden Habil çekilmiştir ve hala da sahnede olan Kabil çıkmıştır. Şeriatî, Habil ile Kabil'in aynı kültürde yetişip aynı kökten gelmelerine rağmen farklı davranışlar sergilemelerinin sebebini birbirlerinden farklı meslekler icra ediyor olmalarıyla ilişkilendirmiştir. Kabil'in özü babasının özüyle aynı olduğundan dolayı onun fitri olarak kötü olmadığı sonucuna varmıştır. O, Habil ve Kabil kıssasındaki amacın sadece ahlaki öğütler olduğu fikrine katılmamıştır. Burada iki farklı üretim şeklinin ifade edildiğini düşünmüştür. Hz. Adem ve Hz. Havva'nın cennette bulunduğu süreç Şeriatî'nin Habil dönemi¹⁵³ diye isimlendirdiği döneme karşılık gelmektedir. Beşeri hayat bu dönemin sonu olacaktır. Hz. Adem'in yasak meyveye el uzatması insanın bir daha mutlu olamayacağı bir devrin habercisi olmuştur. İnsan yeryüzüne ayak bastığı gibi orada mülkiyet rekabetine tutuşmuştur. Çünkü artık üretim faaliyetlerini başlatarak rızkını temin etmesi gerekmektedir. Şeriatî için en büyük devrim insanın tarımı öğrenmeye başlamasıdır.¹⁵⁴

“Siyasal açıdan Habil yönetilen mazlum sınıfın, Kabil ise yönetici, mülk sahibi aristokrat sınıfın temsilcisidir. Daha sonra kabil kutbu üç ayrı boyut kazanmıştır: Zer (altın, para), zor (kuvvet, baskı), tezvir (sahtekarlık). Bunu temsilen Kur'an'da Firavun baskıcı ve zalim siyasi iktidarın (zor), Karun ekonomik güce dayalı iktisadi iktidarın (zer), Bel'am'da ruhban sınıfına dayalı dinsel iktidarın (tezvir) temsilcisidir. Ona göre Hz. Peygamber de bu üç sınıfla savaşmıştır. O hem Mekkelilerin zeriyle hem İran ve Bizans'ın zoruyla hem de Yahudilerin tezviriyle mücadele etmiştir.”¹⁵⁵ Kabil sınıfı bu üç boyut aracılığıyla dönemler boyunca insanları yönetmeyi sürdürmüşlerdir.

¹⁵³ Hâbilî ve Kâbilî dönem olmak üzere iki tarihsel dönemin özellikleri için bkz. Şeriatî, *Medeniyet Tarihi I*, trc. Ejder Okumuş, Ankara: Fecr Yayınları, 2011, ss. 128-136.

¹⁵⁴ Ali Erkul, “Ali Şeriatî'de Din, İnsan ve Tarih Felsefesi”, *C.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 19 (1997), ss. 21-23.

¹⁵⁵ Işık, “Şii Düşünür Ali Şeriatî ve Dinlerle İlgili Görüşleri”, s. 11.

Şeriatî İslâm'ın tarih felsefesinin bilimsel determinizmin temeline dayandığını söylemektedir. Tarih bir yerden başlamak ve zaruri olarak bir yerde bitmek durumundadır. Ayrıca tarihin bir amacı olmalıdır.¹⁵⁶

Şeriatî'ye göre bu savaşın Habil kanadını, Kabil düzeninin eseri olan mustaz'afklar oluşturmaktadır. Bu savaş tarihin sürekli savaşıdır. Bundan dolayı her çağda bir şekilde devam edecektir.¹⁵⁷

Din Sosyolojisi

Şeriatî, İslâm literatürünün terminolojisinden istifade ederek bir din sosyolojisi oluşturma gayreti içerisinde olmuştur. Fakat bunu yaparken batılı sosyolojiden tamamen uzaklaşmış olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Bu gayretinin sonucunda daha önce üzerine hiç çalışılmamış birçok konu olduğunu fark etmiştir.¹⁵⁸

Şeriatî sosyolojiyi Habil ve Kabil kıssasındaki diyalektik üzerine kurmuştur. Toplum Habil sınıfı ve Kabil sınıfı olmak üzere iki sınıftan oluşmaktadır. Onun en önemli özelliklerinden biri yaşadığı toplumu bütün detaylarıyla analiz etmesi ve Kur'anî bir bakış açısıyla sosyolojik incelemelerini yapmasıdır. Zer, zor ve tezdîr insanı insan olmaktan çıkaran üç şeydir ve insanın insanlığına kavuşması için daima bunlarla mücadele etmesi gerekmektedir. Tarih boyunca bu üçü sadece isim ve form değiştirerek daima tekerrür etmektedir. O, ekonomi açısından sınıflar yok olursa her şey düzelecek diyen Marksistlerin görüşünü doğru bulmamaktadır. Üçüyle birden mücadele edilmesi gerektiğini yalnızca birinin ortadan kalkmasının durumu değiştirmeyeceğini düşünmektedir. Zira Hristiyanlar İncil'i Afrika'ya götürüp karşılığında bütün kaynaklarını sömürmüşlerdir.¹⁵⁹ Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Hz. Peygamber'in de bu üçüyle mücadele etmiş olması bu konudaki en güzel örnektir.

Ümmet-İmamet

Ümmet ortak bir gayeyi, ortak bir inancı paylaşan insanlar topluluğudur. Şeriatî ümmetin alt yapısı iktisat olduğunu düşünmektedir. Çünkü dünyevi hayatı olmayanın manevi

¹⁵⁶ Şahruh Ahavi, "Şeriatî'nin Sosyal Düşüncesi", *Dünyada Ali Şeriatî*, çev. Yasin Demirkıran, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019, s. 129.

¹⁵⁷ Ali Şeriatî, *İslam Ekonomisi*, çev. Kenan Çamurcu, İstanbul: Dünya Yayınları, 2004, s. 51.

¹⁵⁸ Mustafa Tekin, "Din Sosyolojisine Katkıları ve Zaafiyeti Bakımından Ali Şeriatî", *SUIFD*, S. 29 (2010), s. 47.

¹⁵⁹ Doğruer, *Ali Şeriatî*, ss. 72-73.

hayatı olmayacağı söylenmektedir. Şeriatî'ye göre ümmetin düzeninin sınıfsız toplumun ihyasına dayanması temel ilke olsa da amaç değildir.¹⁶⁰

Hız. Peygamber Medine'de kendisinin imamı olduğu bir ümmet oluşturmuştur. Şeriatî'ye göre bu ümmetin vasat ümmet¹⁶¹ olması sebebiyle mükellefiyet çağına geldiğinde sadece kendisinin kurtuluşundan değil bütün insanlığın kurtuluşundan sorumlu olur.¹⁶² Şeriatî'de ideal toplum ümmettir. İdeal insan ise tabiatta Allah'ın halifesi, hakikat, iyilik ve güzellik şeklinde üç çehresi bulunan, Allah'ın emanetini kabullenmiş, irade ve sorumluluk sahibi olan insandır.¹⁶³

Şeriatî, imameti kendine özgü özellikleri bulunan bir sistem olarak tanımlamaktadır. İmameti, on iki imamla sınırlandırdığı için sürekliliği olan bir siyasal rejim olarak görmemektedir.¹⁶⁴ Şeriatî'ye göre imamet, ümmetin hedefe yönelik hidayetini gerçekleştirir. Bu bağlamda ümmet kavramının özünde imametın mutlaka bulunması gerektiği anlaşılmaktadır.¹⁶⁵

Buraya kadar Ali Şeriatî'nin zihin dünyasından, düşünce biçiminden ve üzerinde durduğu kavramlardan ana hatlarıyla bahsedilmiştir. Bundan sonra ise Şeriatî'nin peygamber metodolojisi hakkında daha sağlıklı yorum yapabilmek için öncelikle onun İslâm'ı anlama metodundan bahsetmenin isabetli olacağı kanaatindeyiz.

İslâmiyet'in çok boyutlu bir din olması onu tanımadaki yöntem sayısını da artırmaktadır. İslâm dinini sadece tanrı insan arasındaki ilişkisi üzerinden tanımlamak mümkün olmamakta ve bu sadece İslâm'ın bir boyutunu ifade etmektedir. Bu boyutu tanımak için felsefenin imkanlarından istifade edilebilir. İslâm dininin bir medeniyet kurması onun başka bir boyutudur. Bu boyutu tanımak için ise tarih ve sosyolojinin metodolojisinden faydalanılmalıdır. İslâm'a tek boyuttan doğru bir şekilde bakılmış olsa bile yine genel

¹⁶⁰ Ali Şeriatî, *İslâm Sosyolojisi Üzerine*, çev. Kamil Can, 2. b., İstanbul: Düşünce Yayınları, 1980, ss. 151-152.

¹⁶¹ Şeriatî'nin bu konudaki yorumları için bkz. Ali Şeriatî, *Ayet Yorumları I*, çev. Sabah Kara, Ankara: Kıyam Yayıncılık, 1990, ss. 35-42.

¹⁶² Ali Şeriatî, *Şia*, ss. 48-53.

¹⁶³ Şeriatî, *İslam Sosyolojisi*, ss. 123-128.

¹⁶⁴ Yusuf Yavuzylmaz, *Ali Şeriatî (Tavsiyeler)*, İstanbul: Fıtrat Yayınları, 2019, s. 105.

¹⁶⁵ Ali Şeriatî, *Ümmet ve İmamet*, çev. Ahmet Sait, 3. b., Ankara: Fecr Yayınları, 1997, s. 38.

anlamda onu tanımaya yeterli gelmeyecektir. Bunun en güzel örneği felsefi, iktisadi, edebi, tarihi vs. gibi farklı birçok boyuta sahip olan Kur'an'ı Kerim'dir.¹⁶⁶

Şeriatî, İslâm'ı tanımak için sosyolojideki tipoloji metodundan yola çıkarak her dinde uygulanması mümkün olan bir metod geliştirmiştir. Bu metodun ilk maddesi Allah'ı tanımak, ikincisi Kur'an'ı tanımak, üçüncüsü Hz. Peygamber'i tanımak, dördüncüsü Hz. Peygamber'in nasıl zuhur ettiğini ve bu zuhurun niteliklerinin neler olduğunun tetkik edilmesi, beşinci ve sonuncu maddesi ise İslâm dininin yetiştirdiği örnek kişileri tanımaktır.¹⁶⁷

Şeriatî İslâm'ı tanımak üzere geliştirdiği bu beş maddelik metodunu beş aşamada uygulamaya çalışmaktadır. Onun ortaya koyduğu bu metoda göre İslâm'daki kavramlarla diğer dinlerdeki kavramlar mukayese edilmelidir. İlk aşamada Kur'an'daki Allah kavramı ile Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu Allah kavramını sonra da İslâm'daki Allah kavramıyla diğer dinlerin ortaya koyduğu ilah kavramının karşılaştırılması yapılmalıdır. İkinci aşamada Kur'an'ın mahiyeti hakkında araştırmalar yapıp diğer dinlerin kutsal kitaplarıyla karşılaştırılmalıdır. Üçüncü aşama; Hz. Peygamber'in kişiliği beşeri ve peygamber olması açısından çift yönlü olarak yorumlanmalıdır. Hz. Peygamber'in gülmesi, ağlaması, oturması, kalkması, al ve ashabıyla münasebeti gibi günlük yaşantısına dair yönlerinin araştırılmasının yanında düşmanlarıyla arasındaki ilişki, yaşadığı problemler karşısındaki tutumu vs. gibi konular üzerinde de gerekli araştırmalar yapılmalıdır. Son olarak diğer dinlerdeki peygamberlerle İslâm dininin peygamberinin karşılaştırması yapılmalıdır. Dördüncü aşamada peygamberin kendisine peygamberlik gelmeden bunun bilgisine sahip olup olmadığını insanların peygamberin gelişini bekleyip beklemediğini sorgulanıp incelenmesi gerekir. Hz. Peygamber diğer dinlerin peygamberleriyle mukayese edilmelidir. Beşinci aşamada ise Yahudilikte Harun, Hristiyanlıkta Aziz Paul, İslâmiyet'te Hz. Hüseyin ve Hz. Ali gibi sembol şahsiyetlerin hayatları ne için mücadelede bulunup ne gibi fedakarlıklar yaptıkları üzerinde düşünülmeli ve anlamaya çalışılmalıdır.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Ali Şeriatî, *İslâm'ı Tanıma Metodu*, çev. Derya Örs, Ankara: Fecr Yayınları, 2012, s. 66.

¹⁶⁷ Şeriatî, *İslâm'ı Tanıma Metodu*, ss. 70-73.

¹⁶⁸ Başır A. Dabla, "İslâm'ı Anlama Metodolojisi: Ali Şeriatî'nin Bakış Açısı", *İstikamet*, S. 2 (2011), ss. 22-28.

Büyük bir şahsı tanımaya çalışırken onun düşünce dünyası araştırılır ve kaleme aldığı eserlere bakılır. Ancak bu tek başına yeterli olmamaktadır çünkü her düşüncesini eserine yansıtmamış olabilir. Sonrasında bütün ayrıntılarıyla biyografisini incelemek gerekir. Şeriati dini tanımayı tıpkı bir şahsiyeti tanımaya benzetmektedir. Ona göre dinin düşünceleri o dinin kutsal kitabı; biyografisi de o dinin tarihidir. Bu durumda İslâm'ı tanımının yolu Kur'an ve İslâm tarihidir.¹⁶⁹

Şeriati, Hz. Peygamber'in farklı bir metot kullandığını ve bu metottan istifade edilmesini tavsiye etmiştir. Bu metot geleneğin anlamına yeni bir form veren ve diğer tüm metotların olumlu yanları içeren bir metottur. Ona göre Hz. Peygamber asırlar boyu süregelen geleneğin ruhunu ve fonksiyonunu devrimci bir açıdan değiştirmiştir. Örneğin Şeriati Hz. Peygamber'in hac metodu konusunda, Hz. Peygamber'den evvel Kâbe ziyaretlerinin putperestçe bir yaklaşımla ve hurafelerle iç içe bir şekilde gerçekleştirildiğini ve onların kendi putlarını koruyup kollamak adına Hz. İbrahim'in Kâbe'yi inşa ettiğine inandıklarını söylemektedir. Şeriati'ye göre, Hz. Peygamber'e Kâbe ziyaretinin yapılışı üzerinde değişiklik yapmadan Allah'ın birliği temel alınarak muhteşem bir tören şekline getirilmesi vahyedilmiştir. O, Hz. Peygamber'in sünnetinde de mevcut olan ve şekil olarak alıp içeriğini değiştirerek oluşturduğu metodu bir devrim olarak görmüştür.¹⁷⁰

Şeriati, Hz. Peygamber'in hayatı konusunda hem karşıt hem de mutaassıp görüşlerin açığa vurulması gerektiğini ifade etmekte ve üzerinde ittifak edilmemiş gerek şahsi gerek toplumsal meselelerin belli bir mantık çerçevesinde ele alınmasının gerekliliğinden bahsetmektedir. Hz. Peygamber'in hayatını araştıran ve yazan şarkiyatçıların çalışmalarının tercüme edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bunu yaparken de gerekli eleştirilere tabi tutulmasını, çalışmaların tanıtımının yapılmasını söylemektedir. Hz. Peygamber'in hayatının sosyolojik ve psikolojik yönden tahlil edilmesini gerekli görmektedir.¹⁷¹

2. Kaynakları

Şeriati siyer yazımında İslâm tarihinin ilk kaynaklarını kullanmayı tercih etmiştir. Eserlerinde de İbn Hişam'ın siyerini ve Taberi'nin tarihini esas almıştır. Bu kaynakları

¹⁶⁹ Şeriati, *İslâm'ı Tanıma Metodu*, ss. 67-69.

¹⁷⁰ Surûş İrfânî, "Devrimin Öğretmeni Ali Şeriati", *Dünyada Ali Şeriati*, çev. Yasin Demirkıran, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019, ss. 252-253.

¹⁷¹ Ali Şeriati, *Ne Yapmalı*, çev. Hicabi Kırlangıç, 4. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2015, s. 354.

tercih etme sebebi ise Hz. Peygamber'e ve onun yaşadığı Medine şehrine olabilecek en yakın pencereden bakmak istemesidir. Siyer konusunda genellikle ehl-i sünnet kaynaklarından istifade etmiştir. Ehl-i sünnet mensuplarının da Şia'nın kaynaklarını kullanmasını önererek iki mezhep arasındaki mesafeyi aradan kaldırmak istemektedir. Şeriati bu şekilde davranıldığı takdirde birbirlerinin kaynaklarına ve naklettikleri olaylara karşı endişelerinin azalacağını ve böylece birbirlerine karşı olumlu bir yaklaşım sergileyebileceklerini düşünmektedir.¹⁷² Şeriati kaynak olarak tarihi belgeleri de kullanmıştır. Bu belgelere Emevi ve Abbasiler döneminde olayların taraflı olarak nakledildiğini göz önünde bulundurarak yüzde yüz güvenilmemesi gerektiğini düşünmektedir.¹⁷³ Son olarak Şeriati kaleme aldığı siyer eserlerine dilinden düşürmediği "Nehcü'l-Belâğa" isimli eserden de iktibaslar yapmıştır ve sosyoloji kültüründen istifade etmiştir.

3. Siyer Yöntemi

Şeriati'nin sistematize edilmiş bir siyer yöntemi bulunmamaktadır. Onun İslâm'ı tanıma metodundan ve diğer bilimlerde düşüncelerini ortaya koyarken izlediği yöntemlerden yola çıkarak siyer yöntemi yorumlanacaktır.

Şeriati, bir şahsiyeti tanıma konusunda onun sadece fiziki özelliklerini ve yaşam öyküsünü bilmenin kâfi gelmeyeceğini bir ruhu tam anlamıyla tanımanın neredeyse imkansız olduğunu düşünmektedir. İnsanlar bir halı seçerken bile işinin ehlinden fikir almayı tercih ederken bir insanı tanımaya çalıştıklarında boyu kilosunu maaşı vs. özelliklerinden yola çıkarak az bir araştırmayla yetinmektedirler. Ancak ulvi ruhları idrak etmek bu kadar kolay bir iş değildir. Hz. Peygamber'in ruhunun büyüklüğünün sebebini gayrimüslimler onun şahsına Müslümanlar ise Allah'a nispet etmektedirler. Böylece onların nazarında Hz. Peygamber sıra dışı bir varlıktır. Böyle ulvi bir varlığın sınırlı argümanlarla anlaşılmasına çalışılması epey zordur. Şeriati siyer yazımında Hz. Peygamber'in ulvi ruhuna yaklaşabilmek için gayret sarf etmektedir.¹⁷⁴

Şeriati, hakkında çok fazla konuşulmuş ve eser kaleme alınmış Hz. Peygamberin siyerini yazarken siyer kitaplarında geçen konuların tekrarını yapmak niyetinde olmadığını ifade

¹⁷² Ali Şeriati, Cafer Şehidi, *Siret*, çev. Kerim Güney, 3. b., İstanbul: Ayışığıkitapları, 2000, s. 59.

¹⁷³ Ali Şeriati, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, çev. Murat Demirkol, 4. b., Ankara: Fecr yayınları, 2016, s. 452.

¹⁷⁴ Şeriati, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, ss. 452-553.

etmektedir. Bakış açısını ön yargılardan arındırdığını belli düşünce kalıplarının içerisine sıkışmadığını ve eserini her kesimden insana hitap edecek şekilde kaleme aldığını söylemektedir. Onun maksadı, bakış açısını sadece bilimin paradigmalarıyla sınırlandıran insanların, olaylara karşı taassuptan uzak olduğunu söyleyenlerin dikkatini celbedecek bir yaklaşım şekli geliştirmektir. Onun için önemli hususlardan birisi de siyere bakışını sadece dini çerçevede sınırlandırmamasıdır.¹⁷⁵

Şeriatî siyer yazımında dili anlaşılır, titizlikle kaleme alınmış, belgelere dayalı bir yöntem takip etmiştir. Hz. Peygamber'in hayatına bir tarihçinin bakabileceği en yakın zaman diliminden baktığını iddia etmiştir. Siyerinin içerisinde hak ya da batıl adına herhangi bir ekleme yapılmadığını söylemiştir. Üzerinde çalıştığı ya da araştırma yaptığı döneme, o dönemin şartlarında oluşan bakış açısıyla yaklaşmıştır. Kendi yaşadığı dönemin bakış açısıyla geçmişte bir dönemi ele almanın olayları değerlendirirken sağlıklı bir netice vermeyeceğinin farkında olmuştur. Şeriatî siyerinde kullandığı belgeleri Emevi ve Abbasi'ler döneminde her devletin kendi çıkarları doğrultusunda düzenlediğini bu sebeple dikkatli davranılması gerektiğini ifade etmiştir. Siyerini mezhebi taassuptan arılabildiğince nesnel ve şeffaf bir şekilde sunmaya çalıştığını söylemiştir.¹⁷⁶

Şeriatî, İslâm peygamberini okuyucuya klasik şemâil kitaplarının dışında bir bakış açısıyla sunmuştur. Herhangi bir aracı olmaksızın Hz. Peygamber'in siyerini etüt ederek onun simasını betimlemeye çalışmıştır. Bunun sonucunda başkasının kiyle asla benzeşmeyen, okuyucuya garip gelen, alışılmışın dışında bir sima ortaya çıkarmıştır.¹⁷⁷

Şeriatî'nin siyer türünde kaleme aldığı eserlerinde konuları kronolojik olarak bölümlere ayrılmıştır. Ancak bunun sadece Medine dönemi için geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü genel ağırlığı bu döneme vermiş ve Hz. Peygamber'in Medine'deki yaşantısını ayrıntılarıyla ortaya koymuştur. Hicret Şeriatî için bir devrimdir ve Medine bir devrin başlangıcını oluşturmuştur.

Şeriatî Mekke dönemini ise konu bazında ele almıştır. Kendisine göre ehemmiyet arz eden meselelerin üzerinde durmuştur. Kendi şahsi fikirlerini fazlasıyla siyerine yansıtmıştır. Mezhebi taassuptan uzak bir tavır sergilediğini kendisi ifade etmiş olsa da

¹⁷⁵ Şeriatî, Şehidi, *Siret*, ss. 59-60.

¹⁷⁶ Şeriatî, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, ss. 451-452.

¹⁷⁷ Şeriatî, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, s. 454.

tam anlamıyla bundan sıyrıldığını söylemek mümkün görünmemektedir. Olayları bizzat gözüyle görmüş gibi tasvir etmesi ve sohbet havası içerisinde nakletmesi onun siyer konusunda güzel bir özelliğidir. Bedir savaşını anlatırken kendisi Bedir'e gitmiş de oradan olanları aktarıyormuş izlenimi vermektedir. Hz. Muhammed ve ashabından bahsederken herhangi bir saygı ifadesi kullanmamıştır. Şeriatî sıradan birisinden bahseder gibi onlardan bahsetmiş ve sahabilere karşı ağır ithamlarda bulunmuştur.

Siyer eseri kapsamında sayabileceğimiz birkaç eseri mevcuttur. Bunlardan ilki “*İslâm Nedir Muhammed Kimdir*” isimli eseridir. Bu eserinde Hz. Muhammed'in Mekke dönemindeki yaşantısından kısaca bahsedilmiştir ayrıca sadece kendince mühim gördüğü konulara değinmiştir. Medine dönemini ise ayrıntılı bir şekilde yıl yıl işlemiştir. Olayları naklettikten sonra genelde şahsi kanaatini bildirmiştir. Kendi kendine sorular sorup bu sorulara cevap bulmaya çalışmıştır. Edebiyatçı olması hasebiyle dili akıcı bir şekilde kullanmakta ve okuyucuyu olayın içine çekebilmektedir. Kişiyi kendisini olayların tam ortasındaymiş gibi hissettiren kuvvetli bir tasvir yeteneğine sahiptir. Medine dönemini hicretle başlatıp Hz. Peygamber'in vefatıyla sona erdirmiştir. Şeriatî artık okuyucunun Medine'deki Muhammed'i tanıdığını düşünmektedir.

“*Muhammed'i Tanıyalım*” (Bu eser *Muhammed Kimdir* eserinde bir bölüm şeklinde sunulmuştur müstakil olarak basımı da mevcuttur.) eserinde ise okuyucunun Mekke'deki Muhammed'i tanıma zamanı geldiğini düşünmüştür. Medine döneminde hayatını ayrıntılı sunduğu şahsın kim olduğunu, nerede büyüüp yetiştiğini bu eserinde anlatmıştır. Bu eserin içine dahil edilmiş bir bölüm olan “*Muhammed'in Siması*” yine *Muhammed Kimdir* eserinin de son bölümünü teşkil etmektedir. Bu bölümde genel olarak peygamber algısından ve diğer peygamberlerin içerisinde Hz. Peygamber'in konumundan bahsetmiştir.

Şeriatî'nin bir de Cafer Şehidi ile birlikte hazırladığı “*Siret*” isimli eseri bulunmaktadır. Bu eserin Hz. Peygamber'in doğumundan hicretine kadar ki bölümünü Cafer Şehidi, hicretten vefatına kadar ki bölümünü ise Ali Şeriatî yazmıştır. Bu eserde *Muhammed Kimdir* eserine göre konuları daha az ayrıntı vererek okuyucuya sunmuş ve olayların sosyolojik tahlillerini yapmıştır.

Şeriatî Hz. Peygamber'i tanımak adına onun hayatındaki önemli gördüğü olayları özet bir fihrist şeklinde okuyucuya sunmuştur. Sonra onun yaşantısını, psikolojisini ve düşünce

şeklini gerçekleştirdiği bütün faaliyetlerini inceleyerek kendince bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Bunu yaparken de Hz. Muhammed'in siyeri ve tarih metinlerden yaptığı araştırmalar sonucu ulaştığı çıkarımlara ve kişisel görüşlerine dayanacağını ifade etmiştir.¹⁷⁸

Şeriatî eserlerinde yıllarca Hz. Peygamber'i, onun hayatını, yüce ruhunu ve hayran bırakan şahsiyetini düşündüğünden bahsetmiştir. Hz. Peygamber'in yirmi üç yıllık peygamberlik hayatını Mekke'de yıl yıl Medine'de ay ay derlemiştir. Hz. Peygamber'in yurduna art arda yaptığı dört sefer neticesinde Hz. Peygamber dönemi Arap Yarımadası'nın haritasını çıkarmış ve o zamanın tüm kabilelerini Arap Yarımadası'nın mevcut coğrafi haritasına yerleştirmiştir. Yine Hz. Peygamber dönemindeki Mekke ve Medine şehirlerinin haritasını yapmış ve bu şehirlerin etrafında Hz. Peygamber'le dostluk yahut düşmanlık ilişkisi bulunan kişilerin yak bastıkları yerleri bu harita üzerinde göstermiştir. Hz. Peygamber'in seferlerinde takip ettiği güzergâhları, tüm savaş sahnelerini, dağlarda ve sahalarda ona dair hatırası bulunan yerleri bulmuştur. Bu harita üzerinde Mescid-i Nebevî'yi, Hz. Peygamber'in eşlerinin evlerini, Hz. Fâtıma'nın Medine'deki evini, Ebu Talib ve ashabın evlerini, büyük düşmanların Mekke'de ikamet ettiği mahalleyi göstermiştir. Bedir, Uhud, hendek, Benî Kureyza, Hayber, Huneyn cephelerinin detaylı haritasını, Mekke ve Medine'deki evlerin haritasını ve Benî Haşim mahallesinin detaylı krokisini çıkarmıştır. Şeriatî bütün bunları Hz. Peygamber'in yaşadığı şehir ortamının sosyal ve ailevi hayatının tam tasviri zihinlerde canlanabilsin diye yaptığını söylemiştir.¹⁷⁹

Şeriatî'nin İslâm Peygamberi hakkındaki kanaati ve siyeri ele alış şekli sonradan genel olarak peygamberler hakkındaki görüşlerinden ve yaptığı sınıflandırmalardan bahsedeceğiz. Şeriatî'ye göre tarihin üç seçkin çehresi bulunmaktadır. Bunlar kayser, filozof ve peygamberlerdir. Kayser korkunç ürkütücü ve tehlikeli bir varlıktır. Zorbalık ve altın onun sermayesidir savaş ve eğlenceye düşkündür. Filozoflar alemin hakikatini anlama derdine düşmüş derin düşüncelere dalmıştır. Şeriatî'ye göre insanlık tarihi boyunca hikmetin en aydınlık çehresi Sokrat'tır. Peygamberler ise birbirlerinden farklı davranışlar sergilemeler de sahip oldukları birtakım ortak üstün özellikleri vardır. Onlar

¹⁷⁸ Şeriatî, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, s. 136.

¹⁷⁹ Şeriatî, *Hac*, trc. Ejder Okumuş, 13. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019, ss. 18-19.

sevecen ve samimi olmakla birlikte doğruluk timsalidirler. Onların yüzlerinde gözleri kamaştırıcı bir nur vardır. Bu nuru manaya karşı duyarlı olan ruhlar hissedebilirler. Tarih boyunca insanlar her zaman bu simaları takip etmişler onların yüzlerine aşkla bakmışlar ve canlarını feda etmişlerdir. Tarihte insanlık kervanı yolunu şaşırduğunda onlara öncülük etmiş ve yeni yollar sunarak onları durağanlıktan kurtarmışlardır.¹⁸⁰

Şeriatî peygamberleri Sami olan ve Sami olmayan peygamberler şeklinde iki başlık altında gruplandırmıştır. Hz. Peygamber Sami peygamberler grubundandır. Sami olmayan peygamberlerin en büyükleri Buda, Lao Tzu, Konfüçyüs, Zerdüş'tür.¹⁸¹ Şeriatî, ümmî kelimesini okuma yazma bilmeyen manasında değil halka bağlılık olarak yorumlamıştır. Yani Hz. Peygamber halkın içinden yoksunluk ve cefa sınıfındandır. Çin, Hint, İran peygamberleri ve Yunan filozofları ise zenginler sınıfındandır. İbrahîmî peygamberler silsilesinden çobanlık yapmamış peygamber yoktur. Çobanlığın yanında marangozluk terzilik balıkçılık gibi birtakım meslekleri icra eden peygamberler de olmuştur.¹⁸²

Hız. Musa Hız. İsa, Hız. Peygamber hiçbirisi yeni bir din getirmemiş farklı şeriatlar getirmiştir. Hepsî Allah'ın yoluna insanları davet etmiş kötülüklerden alıkoymak iyiliği emretmek için yoğun çaba sarf etmişlerdir. Hız. İbrahim'le birlikte müşahhas kılınmış din Hız. Muhammed ile birlikte kemale ermiştir. Ona göre Hız. İbrahim şirkten arındırarak toplumu ihya etmede Buda, Zerdüş, Manî, Sokrat, Aristo gibi isimleri geride bırakmıştır. Fakat medeniyetin tekamülünde diğerlerinin gerisinde kalmıştır.¹⁸³

Tevhit peygamberleri, şirk diniyle daima mücadele içerisinde olmuştur. Onlara karşı üstünlük sağladıklarında bile şirk dinini benimseyenler hala tevhit dininin gölgesinde gizlice yaşamaya devam etmişlerdir. Nitekim Hız. İsa'nın canına kasteden, tevhide karşı savaşıyan insanların arasında Hız. Musa'ya iman eden insanlar da vardır. Hak ve hakikat uğruna mücadele eden İbrahîmî silsilenin peygamberleri ve dinini şirk diniyle aynı kefeye koymak hem bilimsel gerçekliğe hem de ahlaka ters düşmektedir.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Ali Şeriatî, *Muhammed'i Tanıyalım*, çev. Ali Seyyidoğlu, 5. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2000, ss. 125-128.

¹⁸¹ Şeriatî, Buda ve Konfüçyüs gibi isimleri ilahî ya da ilahî olmayan özelliklerine bakarak değil, tarihi ve sosyolojik açıdan yaklaşarak peygamber olarak zikretmiştir.

¹⁸² Ali Şeriatî, *Dinler Tarihi II*, çev. Ejder Okumuş, 7. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019, ss. 107-108.

¹⁸³ Şeriatî, *Dinler Tarihi II*, ss. 104-105.

¹⁸⁴ R. İhsan Eliaçık, *Ali Şeriatî*, 3. b., İstanbul: Tekin yayınevi, 2018, ss. 128,131.

Şeriatî'nin metodolojisinde içtihat önemli bir yer tutmaktadır. Ona göre içtihad, İslam'ın sürekli devrim ekolüdür. Hz. Muhammed'in son peygamber olması tarihin değişimi ile çelişmemektedir. İctihat ilkesi tarih ve toplumun evrimi ve değişimiyle paralel ilerlemektedir. İctihat ruhu sürekli devrim halinde olmasının sebebi İslam'ın bir yönüyle dinamik bir yapıya sahip olmasıdır. Şeriatî'ye göre yalnızca Hz. Muhammed ve Hz. Ali daima devrimci olarak kalabilmişlerdir. Onlardan sonra İslam'ın devrimci özü iktidarın aracı kılınaarak tanınmaz hale getirilmiştir.¹⁸⁵

¹⁸⁵ Eliaçık, *Ali Şeriatî*, ss. 23-24.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SIYERİNDEKİ MUHTEVA

1. Hicret

Şeriati, Prof. Massignon'dan naklen hicret kelimesinin “Hacer” kelimesinden türediğini ve hicret edenin de “kendisini Hacer’e benzeten kişi” anlamına geldiğini söylemektedir. İslâm’da hicreti kastetmek için kullanılan bütün farklı anlamların Hacer kelimesiyle ruhanî bir ilişkisi olduğunu düşünmektedir. Şeriati, Habeşçe’de şehir anlamına gelen “Hacer” sözcüğünden yola çıkarak muhaciri bir yerden başka bir yere hareket eden kişi anlamından farklı olarak bedevilikten medeniliğe geçiş yapan kişi anlamında değerlendirmiştir. O, İslâm fihhının bir bölümünün bu teoriyi destekler nitelikte olduğunu düşünmektedir. Müslüman olduktan sonra dinden dönen kişilere İslâm’dan sonra küfre döndü şeklinde ifadeler kullanılması gerekirken İslâm fihhında “Taarrabe ba’del-hicret” denildiğini ve bu tabirin hicret ettikten sonra bedeviliğe dönen kişi manasında kullanıldığını söylemiştir. Düşünürün buradan yaptığı çıkarıma göre ‘taarrub’ sözcüğü küfre karşılık, hicret sözcüğü ise İslâm’a karşılık gelmektedir. Şeriati, ‘taarrebe’ sözlükte bedeviliğe dönmek manasında ise buna karşın hicretin medeniyet anlamı taşıdığı sonucuna varmıştır. Şeriati’nin Hacer’in şehir, muhacirin kendisini Hacer’e benzeten kişi şeklindeki ifadeleri göz önünde bulundurulursa bu durumda muhacir “şehirli kimse” anlamına gelmektedir.¹⁸⁶

Hicret kavramı insanların belleklerine yerleşmiş olan genel kaniya karşın bir tarihi olaydan daha fazlasını ifade etmektedir. Kur’an’da veya Hz. Peygamberin siyerinde bahsi geçen hicretten kasıt sadece Hz. Muhammed’in Mekke’den Medine’ye hareketinin bildirilmesi değildir. Hicret gerek bireysel gerek sosyal yükümlülük sahibi iman etmiş, toplumları ıslah etme gayreti içerisinde bulunan bütün insanları muhatap alan İslâm’ın genel bir prensibidir.¹⁸⁷

Müslümanlar gerek Habeşistan’a gerek Medine’ye yaptıkları hicretlerle yeni sosyal ortam, yeni kültürler ve yeni coğrafyalar tanımışlardır. Hz. Muhammed Medine’ye hicret ettikten sonra etrafındaki kabilelerle iletişim halinde olmuş, daha geniş alanlara nüfuz etmeye başlamış ve Yarımada’nın sınırlarını aşarak birçok bölgeye elçiler göndermiştir.

¹⁸⁶ Ali Şeriati, *İbrahim’le Buluşma*, trc. Murat Demirkol, 4. b., Ankara: Fecr yayınları, 2018, ss. 337-338.

¹⁸⁷ Şeriati, *Medeniyet Tarihi I*, s. 62.

Şeriatî'ye göre Hz. Peygamber'in izlediği siyaset Arap toplumunun dünyaya bakış açısını genişletme gayesinin yanında hem kendi sözlerinden hem de Kur'an'dan anlaşılacağı üzere hicretin genel, üstün bir ilke olduğunun delilidir.¹⁸⁸

Şeriatî'ye “*Muhammed: Peygamberlerin Sonuncusu*” kitabının “Hicretten Vefata” bölümünü yazması teklif edildiğinde o öncelikle Kur'an'a başvurarak hicret kavramını incelemeye başlamıştır. O zamana kadar kendisi de herkesin belleğine yerleşmiş olan şekliyle hicretin yalnızca tarihsel bir olaydan ibaret olduğuna inanmaktadır. Yaptığı analizler neticesinde hicretin genel bir prensip ve muhacirin de tinsel ve ahlaki yükselişin bir aşaması olduğu sonucuna varmıştır.¹⁸⁹

Şeriatî'ye göre hicret kelimesinin Kur'an'da genel ve mutlak manada geçmiş olması bu kelimenin anlamını daha da derinleştirmektedir. Hicret bir yerden başka bir yere göç etmenin ötesinde anlam derecesi yükselmiş bir sözcüktür. Kur'an'a bağlı bir Müslüman imanın ardından bazı zamanlarda cihattan da önce hicret hükmüyle karşılaşmaktadır. Bu hicret hem âfâkî hem enfüsî olabilmekte yani insanın memleketinden ve kendi kendisinden hicreti şeklinde tezahür edebilmektedir. Bu bağlamda İslâm insanı hem kişisel hem toplumsal olarak bir harekete davet etmektedir. Bahsi geçen bu iki çeşit hicretin yalnızca sosyoloji ve psikoloji bilimleri tarafından incelenmesi yeterli gelmemekte, daha derinlemesine ve kapsamlı analizlere ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁹⁰

Kur'an'ı Kerim'de sözcükler ya da isimler rastgele peşi sıra dizilmemekte ve her bir kelimenin kendisinden öncesi ve sonrası ile bir irtibatı bulunmaktadır. “*İman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda cihat edenler; şüphesiz bunlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah çok bağışlayandır çok merhamet edendir.*”¹⁹¹ Şeriatî ayet-i kerimede insana ait olan üç aşamadan bahsedildiğini söylemiştir. Bunlardan ilk merhale iman etmektir yani kişinin kendisinin kim olduğunu, nelerden sorumlu olduğunu, nasıl bir yaşam süreceğini, hangi yolu tercih etmesi gerektiğini bilmesidir. Bu sualler iman merhalesinde söz konusu edilir ve açıklığa kavuşur. İmandan sonra cihadın onu takip etmesi beklenirken araya hicret girer. Son asırda Asya ve Afrika topluluklarında meydana

¹⁸⁸ Şeriatî, *İslâm'ı Tanıma Metodu*, s. 133.

¹⁸⁹ Şeriatî, *Dünyagörüşü ve İdeoloji*, ss. 346-347.

¹⁹⁰ Ali Şeriatî, *Her Hicret Bir İnkılaptır*, çev. Hasan Elmas, 3. b., İstanbul: İhtar Yayıncılık, 1998, ss. 38-39.

¹⁹¹ el-Bakara, 2/218.

gelen tüm tahavvüllerin sebebi önceki dönemlerdeki aydın muhacirlerin sayesinde. Çünkü onlar aydın olma ve sorumluluk mertebesine varmış sonra Avrupa'nın baskısından kurtulup hürleşmiş hemen ardından buldukları yeri terk etmiş ve gittikleri yerden Avrupa'ya karşı gelmeye başlamışlardır. Şeriatî'ye göre bu durum Kur'an'da geçen üç merhalenin bir örneğidir.¹⁹²

Şeriatî Kur'an'da hicret kelimesinin kullanımı üzerinden vardığı sonuca göre hicreti beş çeşide ayırmıştır. Birincisi “bağımsız ve yükümlülüğü olmayan hicret”: Ashab-ı Kehf kıssası ile örneklendirmiştir. Yaşadıkları toplum şartları onların toplumu değiştirmek adına ümitlerini yok edecek aşamadaydı. Şayet bu toplumda yaşamaya devam ederlerse onların ya çevreyle ilgisini kesip bir kenarda durmak ya da toplumun kötü işlerine aracılık etmekten başka üçüncü bir seçenekleri yoktur. Onlar bunun farkında oldukları için iman ve insanlıklarını korumak adına hicret etmeye karar kıldılar. Burada bahsi geçen hicret toplumsal sorumluluğu bulunmayan kişilerin bireysel hicretidir. Ashab-ı Kehf'in de böyle bir yükümlülüğü yoktur. Cihat yapabilirler ama yükümlülük gerektiren bir cihat değildir.¹⁹³

İkincisi toplumsal sorumluluğu bulunan kişilerin “dönüşle yükümlü olan hicret”idir. En güzel örneği Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicret etmesidir. İnsanlar iman mertebesine ulaştıktan sonra yaşadıkları toplumu geliştirmek, iyileştirmek isterler fakat buna imkan bulamayınca yeryüzünde kendileri için uygun gördükleri yerlere hicret etmek zorunda kalırlar ve hicret ettikleri yerden geride bıraktıkları topluma karşı savaş açarlar. Muhacirler cihat maksatlı hicret ederler. Hz. Peygamber de Medine'ye hicret ettikten sonra İslâm düşmanlarına karşı mücadele etmiştir. Mekke'de baskı altında yaşarken Arap Yarımadası'nda bir güç elde etmişler ve birkaç yıl sonra İran ve Roma İmparatorluğuna gözdağı verecek seviyeye ulaşmışlardır. Hz. Peygamber İslâm'a davet mektupları yazarak onlara göndermiştir.¹⁹⁴

Üçüncüsü tebliğ maksatlı yapılan, belli bir zaman dilimine ya da ırka has olmayan tebliğ hicretidir. Bu hicretteki maksat herkesin hidayete ermesine vesile olmaktır. Habeşistan'a yapılan hicret hem tebliğ hicretinin hem de Ashab-ı Kehf'in hicreti türündendir.¹⁹⁵

¹⁹² Şeriatî, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, ss. 377-378.

¹⁹³ Şeriatî, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, s. 378.

¹⁹⁴ Şeriatî, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, s. 379.

¹⁹⁵ Şeriatî, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, s. 380.

Dördüncüsü bilimsel araştırma yapmak için seyahat etmeyi içeren “bilim için hicret” çeşididir. Kur’an’da ismi geçen Âd, Lût, Semûd kavimlerinin neden helak edildiklerini yerinde incelenmesi bu hicret çeşidine örnek verilebilir.¹⁹⁶

Şeriati, tarihi araştırmaya davet eden tüm ayetlerin şu ilmi hakikati işaret ettiğini söylemektedir. Tarihi araştırma yaparken uzlete çekilip kitapların arasında boğulmaya değil bire bir orada bulunmaya, gözlem metodunu kullanmaya, mantık ilminden istifade etmeye yönlendirme vardır.¹⁹⁷

Beşinci hicret çeşidi ise kişinin kendi derûnuna, bulunduğu halden olması gereken hale doğru yolculuğu olan “ruhî hicret”tir. Kur’an’ı Kerim’de “ey bürünüp sarınan”¹⁹⁸ şeklinde geçen “disâr” Hz. Peygamber’e sıfat olarak buyurulmuştur. Bundan kasıt bir örtü ya da kıyafet değil, kişinin hürriyetinin önündeki hareket alanını kısıtlayan her türlü engeldir. Müslüman, kendisine dolayan cahiliye “disâr”ını üzerinden çıkarıp atmalı ve harekete geçmelidir.¹⁹⁹

Hicret, Şeriati’nin insanın dört zindanı²⁰⁰ diye belirttiği tabiat, tarih, toplum zindanlarından kişiyi kurtarmakta ve özgür kılmaktadır. Özgür kalan ruh kişinin kendisi olan dördüncü zindandan da beşinci hicretle birlikte kurtulacaktır.²⁰¹

Şeriati çoğunlukla hicret çeşitlerini bu şekilde sıralamakta fakat bazı eserlerinde tebliğ için olan hicret yerine hayatın ilerlemesinin ve şartların yükselmesinin etkeni olan “iktisadi hicret” yer almaktadır. Avrupa iktisadi gelişimini kendi sınırlarını aşıp dünyaya açılmasına borçludur. Bu durum iktisadi hicret çeşidine örnek teşkil etmektedir.²⁰²

Kişinin dünya görüşü yaşadığı toplumdaki sınıfsal yapıyla benzer orandadır. Kapalı toplumda²⁰³ yaşayan kişi için yeryüzü kendi ikamet ettiği yerden biraz daha büyük,

¹⁹⁶ Şeriati, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, s. 381.

¹⁹⁷ Şeriati, *Ne Yapmalı*, s. 363.

¹⁹⁸ el-Müddessir, 74/1.

¹⁹⁹ Şeriati, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, s. 383.

²⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şeriati, *Kendisi Olmayan İnsan*, trc. Ejder Okumuş, 10. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2018.

²⁰¹ Hicret çeşitleri için bkz. Şeriati, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, ss. 378-384, Ali Şeriati, *İbrahim’le Buluşma*, çev. Murat Demirkol, 4. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2018, ss. 341-345, Ali Şeriati, *Dr. Ali Şeriati Terimler Sözlüğü*, çev. Mehmet Polat, İstanbul: Hivda İletişim, 2006, ss. 101-105.

²⁰² Şeriati, *Dr. Ali Şeriati Terimler Sözlüğü*, s. 104.

²⁰³ Kapalı toplum veya din: Kendisini dış dünyaya kapatmış kendi sınırları içerisinde yaşayan toplumlardır. Diğer toplumlarla irtibatları bulunmaz. Din, kültür, gelenek, görenek ekseninde düşünceleri esir edilmiş durağan toplumlardır. Değişim ve gelişime açık değildir. Yahudi kavmi ve Habeşistan Hristiyanlığı kapalı din ve topluma örnektir. Açık toplum veya din: Değişim ve gelişime açıktır. Din, gelenek, kültür

gökyüzü sabit bir tavan ve varlık aleminin nihai noktası da Kaf Dağı'dır. Dış dünyanın bu kişilerin gözünde oldukça küçük ve durağan olmasının yanında onların toprağa bağımlı olmaları sebebiyle kapalı toplumların en durağan sınıfını çiftçiler oluşturmaktadır. Hicretin buradaki fonksiyonu toplumun toprakla irtibatını kesmesidir. Bulunduğu yerde sabit kalan toplum ilerlemeden ve gelişmeden yoksun kalmaktadır. Zaman içerisinde bu kişilerin din, kültür, dünya görüşleri çökmekte ve yok olmakta ya da kendisiyle irtibata geçen açık bir toplumun eliyle asimile olmaktadır.²⁰⁴

Orta Çağ Avrupası'ndaki batı toplumunun sınırı doğudaki Cenova batı ve kuzey sınırı ise Lizbon'dur. Onlar bu sınırları önce Haçlı savaşları ardından coğrafi keşiflerle aşmışlardır. Şeriatî bu dönemleri "göç dönemi" olarak isimlendirmiştir. Haçlı savaşlarında bir tarafta inhitat döneminde olan Hristiyanlar diğer tarafta medeniyet kurmuş ve medeniyetin getirisi olan sanat ve fikirde gelişmiş olan Müslümanlar yer almaktadır. Doğudaki kültür ve medeniyetin batıya nakledilmesinde Haçlı savaşlarının rolü bulunmaktadır. Şeriatî bu savaşları bir çeşit göç olarak nitelendirmiş ve bu kültürel aktarımı savaşın sonucu değil kendi tabiriyle Haçlı hicretinin bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Hristiyanlar Haçlı savaşlarıyla birlikte Müslüman toplumların dini hürriyetini, medeniyetini, kültürünü, fikir ve sanat dünyalarını görmüşler ve kendi duvarlarını yıkmaya karar vermişlerdir. Dünyaya karşı bakış açıları genişleyen Hristiyanların ilk işleri kilisenin sarsılmaz otoritesine baş kaldırmak olmuştur. Coğrafi keşifleri başlatmışlar ve Amerika dahil birçok yeri keşfetmişlerdir. Avrupa içinde bulunduğu fikri durağanlıktan Haçlı savaşları ve coğrafi keşifler aracılığıyla çıkmayı başarabilmiştir. Şeriatî'ye göre bu iki etken de göçle ilişkilidir.²⁰⁵

Bulunduğu coğrafya çok bereketli topraklara sahip olsa bile göç etmeden sadece zekasıyla medeniyet kuran bir kavmin varlığından söz edemiyoruz. Kişiyi medeniyet kurmaya hazır hale getiren etken göçtür ve tarihte her zaman göçün ardından bir medeniyet inşa edilmiştir. Göç insanı özgürleştirerek onun toprakla olan ilişkisini bile

duvarını yıkarak diğer toplumlara açık hale gelmiştir. Dışarıdan şiir, sanat, felsefe gibi unsurları bünyesine alarak kendisini sürekli tasfiye etmektedir. İslâm dini ve Batı Avrupa Hristiyanlığı açık toplumun örnekleridir. Bu kavramları Henry Bergson ortaya koymuştur. Şeriatî, *Dr. Ali Şeriatî'nin Terimler Sözlüğü*, s.154, Şeriatî, *Her Hicret Bir İnkılap*, s. 24.

²⁰⁴ Şeriatî, *İslâm'ı Tanıma Metodu*, ss. 128-130.

²⁰⁵ Şeriatî, *Dünyagörüşü ve İdeoloji*, ss. 355-360.

kesebilecek gücü sahip bir fiildir.²⁰⁶ Şeriati, Yunan, Roma, Hint ve İran medeniyetlerinin hicret sonucunda ortaya çıktığını ifade etmektedir.²⁰⁷

Mekke’de Risalet görevini ifa etmek gittikçe zorlaşmıştır ve bu durumda hicret etmekten başka seçenek kalmamıştır. Emir verilince ashap kısım kısım Medine’ye hicret etmeye başlamıştır. Bu durum Kureyş’i tedirgin ettiği için gidenlere engel olmaya çalışmışlar ancak Müslümanları kararlarından döndürmeleri mümkün olmamıştır. Müslümanlar bütün malvarlıklarını, evlerini, ailelerini geride bırakıp hür olmayı tercih etmişlerdir. Kureyşli’ler, Habeşistan’a yapılan hicretteki gibi Hz. Muhammed’in Mekke’de kalacağını sadece baskı altında zulüm gören ashabını göndereceğini düşünmüşlerdir. Sonuç düşündükleri gibi olmamıştır.²⁰⁸

*“Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, elbette onları dünyada güzel bir şekilde yerleştiririz. Ahiret mükafatı ise daha büyüktür. Keşke bilselerdi...”*²⁰⁹ Bu ayette mazlumlar açısından hicret içinde buldukları şartların üstünde bir yaşam ve dünya nimetlerinden daha fazla istifade edebilmelerini sağlamaktadır.

*“Kendilerine zulmetmekte iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle der: Ne durumdaydınız? (Niçin hicret etmediniz?) Onlar da biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik, derler. Melekler: Allah’ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya! derler. İşte bunların gidecekleri yer cehennemdir. O ne kötü varış yeridir. Ancak gerçekten zayıf ve güçsüz olan, çaresiz kalan ve hicret etmeye yol bulamayan erkekler, kadınlar ve çocuklar başkadır. Umulur ki, Allah bu kimseleri affeder. Çünkü Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır. Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer bulur, genişlik de. Kim Allah’a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükafatı Allah’a düşer. Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”*²¹⁰ Bu ayetlerde itikat sahibi, dini sorumluluk taşıyan insanlara bir mesaj verilmektedir. Hürriyet ve itikat neredeyse kişinin ailesi ve yurdu orasıdır. Zalimliğin boy gösterdiği, hakikatin tutsak olduğu yerlerden hicret etmek gerekir. Canından ve malından endişe içinde olduğu için hicret etmeyen

²⁰⁶ Şeriati, *Dünyagörüşü ve İdeoloji*, ss. 360-362.

²⁰⁷ Şeriati, *Dinler Tarihi I*, s. 241.

²⁰⁸ Şeriati, *Her Hicret Bir İnkılaptır*, ss. 41-43.

²⁰⁹ en-Nahl, 16/41.

²¹⁰ en-Nisâ, 4/97-100.

insan kendisine büyük bir kötülük yapmaktadır. Hicret, insana inancı uğruna feda ettiği her şeyin daha fazlasını verecektir.²¹¹

Hz. Peygamber kendisine iman eden ve kendisiyle beraber Medine'ye hareket eden "Sabikûn", "Mücahidîn" gibi birçok niteliğe haiz olan sahabe için "Muhacirîn"i en değerli sıfat olarak belirlemiştir. Asıl mühim mesele İslâm tarihinin başlangıcı olarak kabul edilen olay Hz. Muhammed'in doğumu, risaletin geldiği yıl, Mekke'nin fethi değil, Medine'ye hicrettir. İnsanların hicret etmemeleri gerek vahyin gerek risaletin tarihsel açıdan gerçekliğe dönüşmesinin önündeki engeldir. Hicret içsel yahut dışsal fark etmeksizin bir harekettir ve hareket dinin neredeyse her alanında mevcuttur. Birçok hareketin bir araya gelmesiyle oluşan Hac ibadeti bunun en bariz örneğidir. Haccın anlamında yönelmek vardır yani hareket söz konusudur. Müslümanın yönetildiği imamet sistemi bile bünyesinde hareket içermektedir ve bu görevi ifa eden kişiler hem yönetici hem de aynı zamanda topluma kılavuzluk eden kişilerdir. Medine için en büyük sıfatın "hicret şehri" olması ancak İslâm'ın yapabileceği bir şeydir.²¹²

Şeriatî, Hz. Peygamber'in hicret etmeyip Mekke'de kalması durumunda on sene sonra dahi Mekke'yi fethedemeyeceği düşüncesindedir. Hz. Peygamber Mekke'yi alabilmek için Mekke'den ayrıldığını söyleyen Şeriatî hicretin mahiyetini, önce iman sonra muhacir olarak gitmek ve mücahit olarak geri dönmek şeklinde açıklamıştır.²¹³

2. Yesrib

Yesrib, medeniyetin²¹⁴ bulunmadığı, insanların az sayıda hurma ağacından başka servetinin olmadığı, tarım, ticaret gibi faaliyetlerden yoksun, fakir ve yoksulluk içinde yaşayan Evs ve Hazreç kabilelerinin ve diğer Yahudi ailelerin bulunduğu bir yerdir. Mekke'de ise ticaretle uğraşmaları sebebiyle az sayıda da olsa okuma yazma bilen bulunmaktadır. Medine'de fakirlik o derecededir ki onların Bedir savaşında bir, Uhut'ta

²¹¹ Şeriatî, *İslâm'ı Tanıma Metodu*, ss. 134-135, Şeriatî, *Her Hicret Bir İnkılap*, ss. 33-35.

²¹² Şeriatî, *İbrahim'le Buluşma*, ss. 347-349.

²¹³ Şeriatî, *Medeniyet Tarihi I*, s. 63.

²¹⁴ Şeriatî'ye göre medeniyet, her kabiliyetin kendini özgürce ortaya koyma imkanı bulabildiği elverişli zemin demektir. Aynı zamanda ruhsal bir durum, manevi ve fikri bir derecedir. Medeniyet, yaşam araçlarını modernleştirmek demek değildir. Çünkü araçlar değiştiğinde insanın sadece tüketim zevki değişmekte görüşleri ise değişmemektedir. Bu durumda yenilikçi insan ile medeni insan arasında fark bulunmaktadır. Yenilikçi insan, yaşam araçlarının görünürdeki değişimiyle yenilikçi olurken medenî insan ise görüş değişimiyle medenî olmaktadır. Şeriatî, *Medeniyet Tarihi I*, ss. 57-58.

sadece iki tane atları bulunmaktadır. Medeniyetten mahrum bir toplumda yaklaşık on yıl sonra büyük şahsiyetler belirecektir.²¹⁵

Şeriatî açısından Hz. Muhammed ideal bir toplum inşa etme konusunda muvaffak olmuş tek peygamberdir. Onun dışındaki peygamberlerin gayreti öğretilerini insanlara bildirip ve onları yetiştirmenin ötesine geçememiştir. Hz. Peygamber ise hem dini tebliğ hem insan yetiştirme hem de Medine-i Fazıla'sını kurarak örneklik teşkil eden bir İslâm toplumu oluşturmuştur. Hz. Muhammed hem insanın hem toplumun inşasını sadece zihinlerde ve kelimelerde bırakmamış somut bir şekilde ortaya koymuştur.²¹⁶

Şeriatî'nin siyerinde onun devrimci ruhunun bir getirisi olarak devrimci bakış açısına sık sık rastlamak mümkündür. Özellikle Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra gerçekleştirdiği faaliyetlerinde yazarın bu bakış açısı açıkça görülmektedir. Şeriatî, Hz. Peygamber'in Medine'ye ilk girişinden bahsederken onu bekleyen kadın, çocuk, yoksul ve kimsesizlerin kalplerinin inkılap ateşiyle yanıp tutuştuğunu söylemiştir. Şeriatî'ye göre Hz. Peygamber Medine'de bir rejim kurması ve orada ilk faaliyet olarak mescit inşa etmesi bu rejimin ilk yapı taşını oluşturacaktır. Bu mescidin yanında Hz. Peygamber için yapılan evi "halkın evi" olarak gören Şeriatî, Hz. Peygamber'in isteği üzerine evin kapısı mescidin içinden açılınca bu eve gitmek için halkın evinden yahut Allah'ın evinden geçmek gerektiğini söylemiştir. Bu da ona göre evin kapısının yalnızca halkın yüzüne açılacağına bir göstergesidir.²¹⁷

Şeriatî'ye göre Hz. Peygamber toplumsal bir hareketin başlaması ve siyasi, ahlaki açıdan köklü bir inkılabın temeli için hareketin gerçekleşeceği toplumu tanımanın ilk aşama olduğunun farkındadır. Hz. Peygamber Yesrib'i çok iyi tanımış ve bu doğrultuda toplumsal hareketin ilk adımlarını atmıştır. Bu toplumsal hareket için bir merkeze ihtiyaç duyulmuştur. Hareketin merkezi hicretten sonra emin bir belde olan Medine olmuştur. Bu aşamadan sonra yapılacak ilk iş İslam'ın düşünce metoduna uygun bir anayasa hazırlamaktır. Bu anayasayla birlikte toplumun hukuksal temelleri belirlenmiştir. Fakat toplumun birliği yalnızca hukuksal temelle belirlenmediği için fertler manevi bağlarla birbirine bağlanmalıdır. Hz. Peygamber'in birtakım toplumsal adetleri kendisinin

²¹⁵ Şeriatî, *Ne Yapmalı*, ss. 90-92.

²¹⁶ Şeriatî, *Ne Yapmalı*, ss. 360-361.

²¹⁷ Şeriatî, *Her Hicret Bir İnkılap*, ss. 62-71.

getirdiği yaşam şekli içerisinde harmanlamış ve inkılapçı fikirlerini toplumun hayatına kazandırmıştır. İşte tam bu noktada Şeriatî'ye göre Hz. Peygamber özellikle Mekke'de yaygın olan hilf uygulamasını almış ve ona inkılabî bir ruh vermiştir. Bundan sonra Hz. Peygamber Medine'yi daha hızlı bir şekilde dini bir merkez haline getirebilecektir.²¹⁸

3. Hz. Muhammed ve Mucize

Şeriatî göre günümüzde pozitivizmin de etkisiyle aklın ve bilimin önemi artmıştır. Eskiden insanlar tabiatüstü olaylara ihtiyaç duymuşlar ve hurafelere inanmışlardır. İnsanlar tarih boyunca mucize arayışı içerisinde olmuşlar ve gözle görünmeyene yönelmişlerdir. Özellikle bedevi kabilelerin tabiatla iç içe olmalarından kaynaklanan şaşkırtıcı ruhlar ve sırlarla dolu bir dünyaları vardır. Onlar kainatta bulunan her şeyin esrarengiz bir ruha sahip olduğunu düşünmüşlerdir. Dolayısıyla filozoflar, hükümdarlar bile kendilerini kanıtlamak için olağanüstü olaylara müracaat etmişlerdir. Peygamberlerin risaletlerinin gaybla ilişkili olması dolayısıyla peygamberliklerini kanıtlamak için herkesten daha fazla mucizeye başvurmaları icap etmiştir.²¹⁹

Şeriatî Hz. Muhammed'in durumu için bu kaidenin geçerli olmadığını söylemektedir. Okuryazar sayısının yok denilecek kadar az olduğu bir yerde, övünmeyi seven, kılıç ve erkek çocuğuna düşkün bir topluluğa mucize olarak "kitap" sunulmaktadır. Allah'ın kalem ve yazıya yemin ettiği dinin resulünün okuma yazma bilmemesi de mucizedir. Kitap öyle bir mucizedir ki yalnızca fizikötesi mevzulara inanlar için değil düşünürlerin de kabul edeceği muciz bir kelimedir. Sadece batıl inançlara sahip ve ilkel topluluklar için değil medeni toplumlar için de mucizedir. Hz. Peygamber'in mucizesi beşeri olmamakla birlikte beşeri olmayan mucizeler sınıfında yer almamıştır. Bu nedenle Hz. Peygamber'in mucizesi diğer hissî mucizeler gibi gerçekleştiği zaman diliminde sınırlı kalmayıp çağlar aşan ve her defasında yeniden doğan bir mucize olmuştur.²²⁰

Hz. Peygamber'in yükümlülüğü oldukça ağır olduğunu zira sadece tabiata boyun eğen bedevileri Kur'an-ı Kerim çevresinde bir araya getirmenin meşakkatli bir iş olduğunu düşünen Şeriatî, gaybı bilmiyorum diyen bir peygamberin çölde yaşayan bedevilerin dikkatini celbetmesini pek mümkün görmemektedir. Onlar için mühim olan peygamberin

²¹⁸ Şeriatî, *Her Hicret Bir İnkılaptır*, ss. 73-87.

²¹⁹ Şeriatî, *Muhammed'i Tanıyalım*, ss. 498-499.

²²⁰ Şeriatî, *Muhammed'i Tanıyalım*, ss. 499-501.

gelecektek haber vermesi ve mucize göstermesidir. Bu isteklerin aksine Hz. Peygamber gerek tavrıyla gerek yaşayış şekliyle gerek insani ilişkileriyle normal birisi olduğunu gösterme gayreti içerisinde bulunmuştur. Üstelik bunu bir vazife olarak görüyor kendisi adına yapılan her aşırılığın tevhide ve nübüvvetine hasar vereceğinin bilincindedir.²²¹

4. Miraç ve İsrâ

Şeriatî'ye göre Hz. Muhammed İsrâ ve Miraç'ta yapay ve dikey olmak üzere iki hareket meydana getirmiştir. Bunlardan dikey hareket olan Miraç, kişinin varlıksal gelişimini ifade etmektedir. İnsanın gelişim hareketi, yeryüzünden gökyüzüne doğrudur. Hz. Peygamber "Sidretü'l-Müntehâ"ya kadar gitmiştir. "Sidr" Arabistan coğrafyasından kazanılmış bir kelimedir. Bu coğrafya çöl olduğu için ağaç yetiştirmeye elverişli değildir dolayısıyla orda yetişen sedir "sidr" ağacının adres bulma vs. gibi önemli bir işlevi bulunmaktadır. Bu coğrafyada yaşayan insanlar genellikle çobanlık yapmışlardır. Birbirlerine sürünün nerede olduğunu sorduklarında "Birinci Sidr'de" veya "İkinci Sidr'de" şeklinde yanıtlar vermişlerdir. Çünkü dağ boyunca sadece birkaç tane sedir ağacı bulunmaktadır. En yüksek yer ise Sidretü'l-Müntehâ'dır. İnsanın varlıksal tekamülünde Allah'a doğru yükselmekte ve Sidretü'l-Müntehâ'ya geçmektedir. İnsanın son Sidr'e varması halinde Allah'a ulaşması mümkün olmamaktadır. İnsanın varlıksal tekamülü "iki yay kavisi"²²², "Allah'a dört parmak kala" ya da "ev ednâ"²²³ya kadardır. Kur'an-ı Kerim bu sözcük ve tabirlerle insanın varlıksal gelişimine sonsuz bir boyut ve zengin bir içerik kazandırmıştır. Miraç, Hz. Muhammed'in, kişinin yeryüzünden Rabbine doğru varlıksal tekamülündeki rolünün simgesidir. Ayrıca toprakla iç içe olan insanın Rabbine doğru yükseltilmesi Hz. Peygamber'in mesajlarından biridir.²²⁴

İnsanlık tarihinde yalnızca bir din bulunduğunu ve o dinin de İslâm olduğunu söyleyen Şeriatî, bu dini Hz. Peygamber yahut diğer peygamberlerin değil, beşeriyetin getirdiği yönünde bir düşünceye sahiptir. Peygamberler beşeriyeti dine davet edenlerdir; onlar için dini getirenler değildir. Hz. Adem'den günümüze kadar bu şekilde devam etmiştir. Hz.

²²¹ Şeriatî, *Muhammed'i Tanıyalım*, ss. 501-503.

²²² Kur'an-ı Kerim, insanın varlıksal yükselişinde nereye kadar varabileceğinin cevabını, insanların yaşamlarının içerisinde almış ve sembollerle ifade etmiştir. Kur'an her seviyeden insanın anlayacağı şekilde ayetler ihtiva etmektedir. Burada çöl insanın çoğunlukla yay kullanmasından kaynaklı olarak yayın kavisi onlar için ölçü birimi haline gelmiştir. Kur'an da onlara kendi dilleriyle hitap etmiştir.

²²³ en-Necm, 53/9.

²²⁴ Ali Şeriatî, *Kendini Devrimci Yetiştirmek*, çev. Ejder Okumuş, 10. b., Ankara: Feer Yayınları, 2020, ss. 215-219.

Muhammed'in en büyük çağrısı Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet arasında tarihsel ve insanî bir beraberlik meydana getirme temeline istinat etmektedir. Hristiyanlık ve Yahudiliğin yeryüzündeki simgesi Mescid-i Aksâ; İslâmiyet'in simgesi ise Mescid-i Haram'dır. Hz. Muhammed'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya yolculuğu İsrâ'dır. Hz. Muhammed İsrâ ile "kendi varlığında Mescid-i Haram'ı Mescid-i Aksa'ya bağlamak" istemiştir. Bu durum ruhani bir bağlanmayı simgelemektedir. Hz. Muhammed İslâmiyet'i, Yahudilik ile Hristiyanlığın temeline bağlamayı murat etmektedir. Buradaki bağlanma tüm tevhidi dinlerin şirke karşı birlik olmasının simgesel altyapısını oluşturur.²²⁵

Sonuç olarak Şeriatî'nin düşüncesinde Hz. Muhammed'in topraktan Rabbine doğru yükselişini ifade eden Miraç, dünya görüşünden bahseden felsefi bir konudur. İsrâ ise Hz. Peygamber'in tarihi rolünü ifade etmektedir. Bu rolün simgesi siyasi ve tarihidir.²²⁶

5. Hz. Muhammed'in Siması

Peygamberlerin söz ve eylemleri birbirinden farklı olsa da güzel bir çehreye sahip olmaları, alınlarından nur saçılması ve tavırlarının samimi olması gibi onları ortak noktada birleştiren birçok özellikleri mevcuttur. Onları her göz görebilse de ancak yalnızca ruhi derinliğe sahip olanlar anlayabilmektedir. Tarih bize gösteriyor ki herhangi bir yerde bir aksama meydana geldiğinde peygamberlerden biri birden ortaya çıkıp insanlara kılavuzluk etmişlerdir. Yazar, peygamberleri Sami peygamberler ve Sami olmayan peygamberler şeklinde gruplandırmıştır. Yapılan sosyolojik incelemelerde Sami olmayan peygamberlerin tamamının Aryalı olduğu sonucuna varılmıştır. Zerdüş; feodal beyin oğlu, Lao-Tzu; sarayda maliye veziri, Konfüçyüs;²²⁷ hanedan mensubu, Budizm ve Caynizm'in mezhep kurucularının tamamı Kshatriya sınıfına mensuptur. Bu peygamberler ihtiyaç sahibi halkın içine girmemişler, saraylara giderek mevcut otoritenin gözetimi altında vazifelerini icra etmişlerdir.²²⁸

Tevhit peygamberlerinin ise mevcut otoriteye yönelmelerindeki sebep onlara karşı mücadele etmek içindir. Hz. İbrahim'in Nemrut'la, Hz. Musa'nın Firavun'la mücadelesi

²²⁵ Şeriatî, *Kendini Devrimci Yetiştirmek*, s. 219.

²²⁶ Şeriatî, *Dr. Ali Şeriatî Terimler Sözlüğü*, ss.144,185.

²²⁷ Konfüçyüs, Mani, Buda gibi kişiler tarihsel ve sosyolojik çerçeveden bakılarak peygamber olarak nitelendirilmiştir.

²²⁸ Şeriatî, *Muhammed'i Tanıyalım*, ss. 127-135.

bu duruma örnektir. Tevhidi peygamberler zincirinin son halkası Hz. Muhammed de Hira'dan çıkıp mevcut güçle mücadele içinde olmuştur. O'nun simasına ruhbilim, toplumbilim ve tarihsel açıdan baştan bakmak gerekmektedir.²²⁹

Dinleri tanımak için o dinin tanrısı, kitabı, peygamberi ve yetiştirdiği şahısları bilmek gerekmektedir. Yehova; sert bir çehreye sahip, kalplere korku salan, dilediğini yaptıran, kuralları katı ve sarsılmaz olan Yahudilerin tanrısıdır. Hz. Musa "ilahi gazabın simgesi" tanrının kainattaki insani görünümüdür. Hızır (a.s)'ın işine karışmayacağına dair taahhüt ettiği halde ona kızmış ve başını koparmak üzere üstüne yürümüştür. Hz. İsa'nın tanrısı insanlarla samimi ilişkiler kuran, yumuşak huylu Teos'tur. Hz. İsa'da Teos'un dünyadaki insani şeklidir. Affedici, sevginin sembolü haline gelmiş bir peygamberdir. Bu dinin kutsal kitabı İncil, bir yanağına vurulduğunda kişinin diğer yanağını çevirmesiyle husumetin nihayete ereceğini söylemektedir.²³⁰

İslâmiyet'in kainattaki birçok yönü bulunan yegâne din olduğunu söyleyen Şeriatî bu sonuca dinleri tanıma metodunu İslâm'a uygulayarak ulaştığını ifade etmektedir. Şeriatî Allah'ın Yunanlıların iki yüzlü tanrısı Janus olduğunu ifade etmiştir. Yani Allah hem Yehova'nın hem de Teos'un özelliklerinin toplamıdır. Kur'an Tevrat ve İncil'in bütünü; Hz. Muhammed de Hz. Musa ve Hz. İsa'nın birleşiminin vücut bulmuş halidir. Şeriatî, Hz. Peygamber'in bazen "Ölüm kusan savaş sahnelerinde kılıcından kan damladığını, dostlarına -ölmek ya da öldürmek için can atıp hareketli binekleri üzerinde kana davet karşısında pek zor sakinleşebiliyorlar- öncülük edip saldırdığını, bir avuç torak alıp hınçla düşman üzerine serpererek 'Şeddu' diye haykırdığından hemen sonra kılıçların dans etmeye başladığını, kılıcın övgüsünü yapmaktan doyan bir gülümseyişle ve başarı lezzetinden dolayı heyecanlı bir sesle: 'Hücum! Şimdi savaş tandırı ısındı!' diye haykırdığını" bazen de kendisine yapılan kötülöklere karşı Hz. İsa'dan daha anlayışlı ve daha merhametli bir şekilde davrandığını söylemiştir. Hz. Peygamber Mekke'yi "istila ettiği anda" "Sezar'ın güç koltuğuna oturduğunda" çevresinde "intikam almaya susamış 10.000 kılıçlı olduğu halde" Hz. İsa'nın şefkatli çehresine bürünerek Kureyşli'leri serbest bırakmıştır.²³¹

²²⁹ Şeriatî, *Muhammed'i Tanıyalım*, ss. 138-139.

²³⁰ Şeriatî, *Muhammed'i Tanıyalım*, ss. 140-142.

²³¹ Şeriatî, *Muhammed'i Tanıyalım*, ss. 147-150.

Yazar Hz. Peygamber'in "Kureyza Yahudilerinin gruplar halinde getirilip boyunlarının vuruluşu ve çukura fırlatılışı oyunmuş gibi yüzüğün iki siyah taşı gibi soğuk, kuru, donuk bakışlarla baktığına; dudakları ve kirpiklerinin kıpırdamadığına; olaya sanki saçma ve tatsız bir oyunmuş gibi ilgisiz kaldığında bu yedi yüz kişinin son ferdinin kesimi ve çukura fırlatılışına kadar..." ifadelerini kullanarak onun serinkanlı davrandığını söylemiştir. Diğer taraftan bir bedevinin kendi hanımını beğenmeyip Hz. Peygamber'in hanımına talip olması üzerine Hz. İsa'yı hayrette düşürecek kadar yumuşak bir ifadeyle reddetmiştir.²³² Şeriatî Hz. Peygamber'in çift yönlü bir simaya sahip olduğu düşüncesindedir. Bu düşüncesini temellendirmek için verdiği örneklerde Hz. Peygamber için bizce düşünülmesi mümkün olmayan tabirler kullanmıştır. Şeriatî'nin bir konuda olumlu ya da olumsuz herhangi bir örnek vereceği zaman aşırı derecede abartılı ifadeler tercih ettiğine sık sık şahit olunmuştur.

Şeriatî, Hz. Ali ve Ebû Zer el-Ğifârî'nin de ruhlarının çift boyutlu olduğunu söylemiştir. Hz. Muhammed'in siması sadece O'nun yüzüne bakarak görülmediğini bu sebeple Allah'ın, Kur'an'ın, Hz. Ali'nin, Ebû Zer el-Ğifârî'nin, Hz. Fâtıma'nın, Hz. Hüseyin'in simasında görmeye çalışılması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre Medine'nin de iki yüzü bulunmaktadır. Birisi bünyesinde savaş, kan, esaret barındıran Roma kapısı; diğeri sevgi, aşk, iman barındıran Atina kapısıdır.²³³

6. Hz. Peygamber'in Huyu ve Ahlakı

Hz. Peygamber'in sözleri sade, anlaşılır ve sanattan uzak olmasına rağmen dikkat çekicidir. Sözlerindeki samimiyeti zedeleyeceğini düşündüğü için cümlelerinde farkında olmadan bir vezin yahut kafiye olursa onu hemen değiştirmiştir. Şiiri ve latifeyi sevmektedir. İnsanları karşı sevgi, saygı ve merhametle muamele etmiştir. İhtiyaç sahipleriyle yakından ilgilenmiş ve mazlum insanların yanında olmuştur. Herkese fikrini özgürce ifade edebilme fırsatı tanımış kendisine muhalif olanlara kızmamıştır. Bir iş yapılacağı zaman en zoruna talip olmuştur. Kadınları karşı anlayışlı ve kibar davranmıştır. Çevresindekileri okuma ve yazma öğrenmeleri için yönlendirmiştir. Mütevazı bir hayat yaşamayı tercih etmiş hatta çoğu zaman açlıktan karnına taş bağlamıştır. Dostlarının özelliklerine göre onlara isimler vermiş ve öyle hitap etmiştir.²³⁴

²³² Şeriatî, *Muhammed'i Tanıyalım*, ss. 150-151.

²³³ Şeriatî, *Muhammed'i Tanıyalım*, ss. 151-153.

²³⁴ Şeriatî, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, ss. 537-552.

Bu minvalde yazarın Hz. Peygamber'in bugüne kadar bilinen şemailini hafızasından silerek ilk defa onun portresini tasvir edecek birisi gibi eserini kaleme alacağına dair iddialı ifadeleri bulunduğunu da belirtmek isteriz.

7. Hz. Muhammed'i Tanıyalım

Şeriatî'ye göre medeniyet kuracak kişinin kendinden önceki medeniyetlerin kurallarından arınmış ve onların düşünce kalıplarından sıyrılmış olması şarttır. Ona göre kişinin gelişimi ebeveyn, okul, şehir ve kültür unsurların etkisi altında olmamalıdır. Hz. Peygamber bu unsurların etkisinde kalmamıştır. O, Hz. Peygamber'in babasını doğmadan önce kaybetmesi üzerine çıkarımda bulunmuştur. Bu durumun sebebini babasının onun devrimci yönünü himayesi altında eritmemesi ve onun aktif düşünme yetisine maslahatçı aklın şeklini verip ivme kaybettirmemesi açısından değerlendirmiştir. Anne sevgisi çocuğun karmaşık ruh hallerini yaşamasının önüne geçerek onu ruhu sağlam bir birey yapsa da sıradan bir insana çevirmekten alıkoyamamıştır.²³⁵

Şeriatî'nin düşüncesine göre baba ve çocuk arasında düşünce ve zevk farkı bulunmaktadır. Kapalı toplumların durağanlığı sebebiyle baba ve çocuğun zamanı birbirine benzeşebilmekte ve bu farkın oranı açık toplumlara nispeten daha az olabilmektedir. Babaların ve okulların amaçları çocukların sapmalarını önlemek ve toplumun değer yargılarına göre yetiştirmektir. Hz. Peygamber ne saptayı önleme ne de kişiliğini belli bir şekle sokma işlemi ile karşılaşmamıştır. Şeriatî'ye göre bu Hz. Peygamber için büyük bir nimettir çünkü bu ikisi orta derece insanlar için gereklidir dâhilerin yararına bir şey değildir.²³⁶

Hz. Peygamber'in sütanesi Halime bireyi eğiten anne ve şehir faktörünün etkisinden uzaklaştırarak onu hiçbir sabitenin bulunmadığı çöle²³⁷ götürmüştür. Çölde düzlüklerin bir fırtına ile tepe, tepelerin düzlük olduğu devamlı hareket döngüsü vardır. Yazara göre bu hareketlilik Hz. Peygamber için öğretmeni çöl olan bir ders niteliğindedir. Kader onun şehre dönüp çölden öğrendiklerini unutmamasına müsaade etmeyerek insanın eğitiminde etkili unsurlardan biri olan annesini ondan almıştır. Abdulmüttalib'in himayesinde yaşamaya başlayan Hz. Muhammed için yeni bir dönem başlamıştır. Şeriatî'ye göre

²³⁵ Şeriatî, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, ss. 458-459.

²³⁶ Şeriatî, *İslâm nedir Muhammed Kimdir*, s. 458.

²³⁷ Şeriatî'nin çölle ilgili düşünceleri için bkz. Şeriatî, *Dr. Ali Şeriatî Terimler Sözlüğü*, ss. 53-57, Şeriatî, *Çöle İniş (Hubut-Kevir)*.

reaksiyonizmin içinde bir devrimci yetişecektir. Tarih bize bunun örneklerini Hz. İbrahim'in put imal eden Azer; Hz. Musa'nın da Firavun tarafından yetiştirilmesinde göstermektedir. Hz. Muhammed de putperestliğin ortasında yetişmiştir. Her ne kadar İslâm tarihçileri Hz. Peygamber'in dedesi ve amcası Ebu Talip'in hanelerinin şirkten uzak olduğunu söylemişlerdir. Çünkü kişi kıymet verdiği ve kendisine öncü olan birisinin muteber bir aileden olmasını arzu eder. Ancak bu durum Abdülmüttalib'in Kâbe'de putatapanların faydalandığı sikaye görevini yürüttüğü ve putları koruyup gözetlediği gerçeğini değiştirmemektedir. Hz. Peygamber ise bu putları parçalayacak olan kişidir ve Abdülmüttalib'le birlikte yaşayacaktır.²³⁸

Şeriatî'nin düşüncesine göre Hz. Muhammed çobanlık yapması sebebiyle yeniden çölle iç içe olmuş ve çöl onu eğitmeye devam etmiştir. Çoban kendisini sürüye adamış sürüyü en verimli topraklara yönlendirmiş ve güvenliklerini tehdit edecek her şeyden onları sakındırmış olan kişidir. Üstelik bunu onu anlamak istemeyen, özverili davranışlarına değer vermeyen kişiler için yapmıştır. Onların hayatını kendi hayatının üstünde tutarak kendi mutluluğunu onların mutluluğuna feda etmiştir. Şeriatî onun bütün bu seçkin liderlik meziyetlerini çobanlık sayesinde kazandığını düşünmektedir. Kimi insan yalnızlıktan korkmakta ancak başkalarıyla var olabilmektedir. Çünkü kendisiyle baş başa kalmak demek kendi anlamsızlığının farkına varması anlamına gelmektedir. Çobanlık Hz. Peygamber'e yalnızlıkla baş etme ve kimseye ihtiyaç duymadan yaşama eğitimini vermiştir.²³⁹

Yazar, Hz. Muhammed'in babasını, annesini ve dedesini kaybettiğinden, çöl hayatı ve yoksulluk gibi birçok zorlu süreçten geçtiğinden bahsetmiştir. Hz. Muhammed'in peygamberlik vazifesinin ağır yükünü göğüsleyebilmek için bu faktörlerin hepsinin eğitiminden geçtiği fikrini savunmuştur. Şeriatî, nefsin hevesleri karşısında dirayetli olmayı, sağlıklı bir ruha sahip olmayı, baskı ve adaletsizliğe karşı durmayı, halkın dilinden anlamayı yoksul olmaktan; tabiatla bütünleşmeyi, zorluklarla mücadeleyi, sabrı, gösterişsiz ve yalın olmayı çölden; karşı taraftan beklenti içinde olmaksızın özverili

²³⁸ Şeriatî, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, ss. 459-461.

²³⁹ Şeriatî, *İslâm Nedir Muhammed kimdir*, ss. 461-462.

olmayı, mesuliyet ve önderliği ise çobanlıktan öğrendiğini, Hz. Peygamber'in madden refaha ermesi ise Hz. Hatice ile evlenmesiyle gerçekleştiğini düşünmektedir.²⁴⁰

Hz. Muhammed putlarla dalga geçen, küçümseyen, kötü söz söyleyen kişilerden uzak durmuştur. Şeriati, Hz. Peygamber'in putlara taptığını yahut döneminin dini törenlerine iştirak ettiğine dair bir bilgiye birinci elden tarihi kaynaklarda rastlamadığını söylemektedir.²⁴¹

Toynbee yeni bir tarih oluşturan dâhilerin yaşamını “toplumdan kaçış” ve “topluma dönüş” olmak üzere iki evreye ayırmıştır. İlk evrede birey toplumdaki kısa ya da uzun süreli olarak ayrılmakta, toplumu kabul etmeye başlayınca aralarına geri dönmektedir. Bu süreçte kişi apayrı birine dönüşmekte fikri ve ruhi açıdan bir değişim geçirmektedir. Şeriati açısından Hz. Musa'nın toplumdaki ayrılıp peygamber olarak topluma geri dönmesi böyledir. Hz. Peygamber de Mekke'den ayrılmadığı halde bu iki evreden geçmiştir. Bahsedilen ayrılış ve dönüşler Hz. Muhammed'in ruhunda meydana gelmiştir. Hira mağarasındaki inziva süreci onun toplumdaki uzaklaşma evresi; Hira'dan çıkışı ise topluma geri dönüş evresi olarak kabul edilmiştir.²⁴²

Şeriati'ye göre Hz. Muhammed'in dühât-ı Arab'ın içerisinde olmaması, tanınmış tüccar, şair veya kervancılardan olmaması, Yahudi ve Hristiyan bilginler arasında olmaması, okçuluk ve yüzmede meşhur kimseler arasında olmaması, okuyup yazan dinlerin kutsal metinlerine ve değişik fikirlere aşina insanlar arasında bulunmaması, putlara ve putatapıcılara kötü söz söyleyen onların din anlayışına karşı çıkarak onların dininden kesin olarak ayrılan kişiler arasında olmaması onun ne şair, ne başka din ve fikirlerin tesiri altında ne de dış dünyayı tanıyan birisi olmadığını göstermektedir. O yalnızca “emin”dir “Abdullah'ın oğlu sadece güvenilir kişidir, başka hiçbir şey değil. Ondaki öne çıkan şey ne bilim, ne okul eğitimi, ne sanatçı tabiat, ne filozofça mantık, ne de olağanüstü zekadır.”²⁴³ Emin birisi olarak bilinmesi de toplumun onun şahsı hakkındaki düşüncesinin göstergesidir. Şeriati düşünce sisteminde ondaki aşikar tek farklılık Hz. Hatice ile izdivacı sonrasında refah düzeyi yüksek bir hayata haiz olması ve çocuk sahibi olmasıdır.²⁴⁴

²⁴⁰ Şeriati, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, ss. 463-464.

²⁴¹ Şeriati, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, s. 465.

²⁴² Şeriati, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, s. 466.

²⁴³ Şeriati, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, s. 473.

²⁴⁴ Şeriati, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, ss. 468-469.

Şeriatî, maddî açıdan refaha eren Hz. Peygamber'in sınıf değiştirerek Mekke'nin zenginleri arasına girdiğini, onun 25-40 yaş arası dönemde "iyi ve hoş kalabilmek ve başını derde sokmamak için sadece bireysel ahlak ilkeleriyle" yetindiğini, 610 senesinde vahiy nazil olmasaydı tarihin ne Hz. Muhammed'in ne de babasının ismini anmayacağını savunmaktadır. Çünkü Şeriatî açısından "onlar tarihin ilgisini çekecek bir iş yapmamışlardır." Tarih insanları onun sütannesinin isminden, sıkıntı içindeki hayatından, yetimliğinden haberdar ediyorsa ve onun hayatındaki ayrıntıları koruyorsa bunun yegâne sebebi 610'da yaşanan hadisedir. Şeriatî'ye göre Cahiliye dönemindeki Muhammed ne eksik ne fazla tam olarak budur.²⁴⁵

Tarih kişilerin ruhsal durumları hakkında bilgi vermez çünkü tarihçi kesin kanıtlara itibar eder ve objektiftir. Bu sebeple tarihte devrim yapacak birinin manevî aleminde yani Hz. Peygamber'in ruhunun derinliklerinde yaşananlar bilinmemektedir. Ancak Şeriatî'ye göre bilinen ve emin olunan bir durum varsa o da Hz. Muhammed'in simasında devrim yapacağı, topluma önder olacağı, büyük medeniyetleri etkisi altında bırakacağı beliren biri olmadığıdır. Gelecek peygamberin Kureyş'ten birinin olacağı kabul edilirse alınırları parlayacak olanların içinde şairler, dâhiler, dış dünyayı bilenler vs. bulunacaktır ve "asla Abdullah'ın oğlunu, Hatice'nin kocasını takip etmeyecektir."²⁴⁶

Hz. Peygamberde vicdan akıldan kuvvetlidir. Şeriatî'ye göre onun "Beyni ümmî bir Arap erkeğinin beyni kadar basittir." ruhu ise kendisi dahil kimsenin bilmediği hala ortaya çıkmamış hayret verici boyuttadır.²⁴⁷

Vahiy nazil olunca Allah, peygamberinin önce yakın çevresine tebliğde bulunmasını emretmiştir. Hz. Muhammed yoğun çabasına rağmen olumlu sonuç alamamıştır. Mekkeli'ler kendisiyle alay etmiş, tehditler savurmuşlardır. Ancak aylar sonra müspet bir gelişme meydana gelmiştir. Kendisine ilk başta iman eden ev ahalisinden sonra ilk defa evin dışından birisi iman etmiştir. Bu kişi Hz. Ebu Bekir'dir. Şeriatî'ye göre "statükoya sağlam dini, ailevi, sosyal, ekonomik ve psikolojik bağlarla bağlı olan yaşlı ve aristokrat bir kişinin yeni bir devrimci düşünceye daha ilk aşamada iman etmesi hiç beklenmeyen bir gelişmedir." Onun vesilesiyle aralarında Osman bin Affan'ında bulunduğu beş kişi

²⁴⁵ Şeriatî, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, ss. 470-471.

²⁴⁶ Şeriatî, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, ss. 471-472.

²⁴⁷ Şeriatî, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, s. 474.

İslâm'la müşerref olmuştur. Şeriatî, Osman bin Affan'ın arkadaşlarının nüfuzu karşısında zayıf birisi olduğunu düşünmektedir. Mekke'nin altı zengininin iman etmesinden sonra birçok kişi iman etmeye başlamıştır. Bunlardan birisi de Cündep bin Cünade'dir. Şeriatî, Gıfar kabilesinin tehlikeli ve korkusuz, Cündep bin Cünade'nin de Gıfar eşkiyası olduğunu söylemiştir. Bu kişiler arasında Habeşli köle Hz. Bilal de bulunmaktadır. Şeriatî, onun Ümeyye tarafından işkence gördüğü esnada gösterdiği sabır, iman ve tahammülü "Habeşli kölenin inadı" olarak yorumlamıştır.²⁴⁸

8. Hz. Peygamber'in Şahsiyetinin Bazı Özellikleri

Şeriatî, Hz. Peygamber hakkında düşünmeyi bile "çok dehşet verici", "ağır", ve "korkutucu" bulmaktadır. Onun varlığının çok yüce olduğunu ve onu anlaşılabilirliği ölçüde tetkik edilebileceğini, sıradan insanlardan farklı olarak bir değerlendirmeye tabi tutmak gerektiğini aksi takdirde böyle yüce bir şahsı yorumlamanın imkansız hale geleceğini ifade etmektedir. Şeriatî yoğun olarak siyerle ilgilendiği yıllarda Hz. Peygamber haricinde tarih boyunca hiç kimsede doruk noktasında bir salabet ve mahbûbiyetin tek kişide bir araya geldiğine şahit olunmadığını fark etmiştir. Siyere bakıldığında Hz. Muhammed'in sadelikten yana bir hayat sürdürdüğü görülmektedir. Onun ihtişamının böyle gösterişsiz ve yalın bir hayata sığmış olması bir mucizedir. Bu bütün denizleri bir sürahiye sığdırmak gibidir ve bu meydana gelmiştir.²⁴⁹

Mescid-i Nebi'ye bakıldığında Hz. Peygamber'in mükemmel sistemi görülmektedir. İslâm'ın dünyadaki üssü bu sistemden ibarettir. Bu dar alanda bir tarihin yapılmış ve diğer sistemlerin yok etmiş olması olağanüstü bir olgudur.²⁵⁰

Hz. Muhammed nereye adım atmışsa oradaki dağa taşta sirayet eden ve kişiyi kendisine çeken bir şey vardır. Şeriatî bunu yoğun bir şekilde hissettiğini hatta nerede olduklarını bildirmediği halde bazı öğrencilerinin kendisiyle aynı hissiyatı paylaştığını ifade etmiştir.²⁵¹

²⁴⁸ Şeriatî, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, ss. 489,490,492,495.

²⁴⁹ Şeriatî, *İslâm'ı Tanıma Metodu*, ss. 95-96.

²⁵⁰ Şeriatî, *İslâm'ı Tanıma Metodu*, s. 96.

²⁵¹ Şeriatî, *İslâm'ı Tanıma Metodu*, s. 97.

Hız. Peygamber'in hayatına ve yaşadığı coğrafyaya bakıldığında nerede olursa olsun daima yükseklerle yerleşmeyi tercih etmiştir. Hac için Arafat'ı, inziva için Hira'yı seçmesi bu özelliğinin en güzel örnekleridir.²⁵²

Medine Dönemi'nde siyasal ve toplumsal çalışmalar içerisinde 64-65 defa askeri harekât yapılmıştır. Tarihte hiçbir general Hz. Muhammed kadar askeri faaliyet içerisinde bulunmamıştır. Onun için "O silahlı bir peygamberdir, dini de kılıç dinidir" denilmiştir. Buna rağmen sahabe onun simasında askeri bir şahsiyet görmemiştir. Ona dertlerini rahatlıkla anlatabilecek yakınlıkta olmuşlardır. Onun huzuruna varıp halini arz eden kadınlardan hiçbiri "keşke gelmeseydim" hissine kapılmamış yanlış yaptıkları bir şey varsa dahi Hz. Peygamber vefat ettikten sonra ancak bunun farkına varabilmişlerdir. Kendisine karşı çekimser davranan yaşlı bir kadına: "Ben kimim ki? Ben süt sağan o Kureyşli kadının oğluyum, sen kimden korkuyorsun?" demiştir.²⁵³

Avrupa'da at soyluların simgesi haline gelmiş ve sıradan insanlara at binme hakkı tanınmamıştır. Oysa Hz. Muhammed'in deveye ve katıra bindiği bilinmektedir. Katır değerli bir binek olarak görülmediği gibi katıra binen kişinin de itibar sahibi olmadığının alametidir. Katıra binmek bir de arkasına bir başkasını bindirmek daha da küçümsenen bir durumdur. Hz. Peygamber ise ekseriyetle bu şekilde gezinmekten hoşlanmaktadır.²⁵⁴

Aristokrat sistemde aristokrasinin gösterişi nispetinde tercih edilen kıyafetlerin etekleri uzun ve gösterişlidir. Hz. Peygamber'in Müslümanların uzun eteklerinin kesilmesini istemesi bir devrim niteliğindedir.²⁵⁵

Hız. Muhammed Kâbe'yi tavaf etmek istediğinde kendisine izin verilmemiştir. Bedevi Araplara izin verilirken kendisi böyle bir haktan mahrum edilmiştir. Şeriati'nin bakış açısıyla "kendi memleketinde son derece zayıf bir adam" olan Hz. Peygamber'in Roma, İran vd. imparatorluklarına mektup yazması büyük bir meseledir. Devamında şöyle söylemiştir: "Gerçekten kabadayı! Peki, efendi, kardeş! Ama hangi hesap kitapla? Daha demin Mekke duvarının arkasından Ebusüfyan seni geri çeviriyor; geri dönmeye mecbursun, çünkü başka çaren yok! Böyleyken geri dönüp kime mektup yazıyorsun? Hem de böyle bir üslupla! Belli ki sırtını dağa yaslamış, aksi takdir de nasıl böyle bir şey

²⁵² Şeriati, *İslâm'ı Tanıma Metodu*, s. 98.

²⁵³ Şeriati, *İslâm'ı Tanıma Metodu*, ss. 98-100.

²⁵⁴ Şeriati, *İslâm'ı Tanıma Metodu*, ss. 100-101.

²⁵⁵ Şeriati, *İslâm'ı Tanıma Metodu*, s. 101.

olabilir? Deli de değil.” O, “Kendindeki böyle güçsüzlüklere rağmen” dünyadaki büyük güçlere gözdağı vermiştir.²⁵⁶

Hız. Peygamber dışarı çıktığı zaman yol kenarında yemek yiyen çoban yahut dilencilerin sofrasına oturup onlarla birlikte yemek yemiştir. Şeriatı, onun bu davranışlarıyla kendisini Medine’de ondan daha aşağılarda kimse yokmuş gibi aşağılara çektiğini söylemiştir. O, Müstalikoğulları gazvesinden dönerken Medine ordusunu karşılayanlar arasında bir kenardan orduyu izleyen amelenin yanına giderek onunla tokalaşan ve amelenin elindeki nasır sebebiyle elini öpen bir peygamberdir.²⁵⁷

Hız. Peygamber’in düzenli, tertipli bir hayatı vardır. Onun yaşadığı mekana ve yaşam şekline bakıldığı zaman bu düzen açıkça görülecektir. Onun evinin çatısı altındaki üç sütun onun intizamının bir parçası olmuştur. Herkes derdini rahatlıkla söyleyebilsin, anlatacağı ne varsa rahatça anlatabilsin diye namaz kılacağı vakit minberin yanında durmuştur. Kabile reisleri Hız. Peygamber’le görüşmek istediklerinde o yine sütunun yanında durarak Müslümanlara mesajını iletilmiş bulunmaktadır. Böylece içeri giren hiç kimse onları rahatsız etmemiştir. Hız. Peygamber bu sefer de kapalı kapılar ardında bu görüşmeleri yapmayı tercih etmemiştir. Üç sütundan biri olan teheccüd sütununa yöneldiği zaman kimse onunla iletişim kurmamış, eşleri yanına yaklaşmamıştır. Müslümanlar onun ibadet ve tefekkürle meşgul olacağını bildiklerinden yalnız bırakmışlardır. Onun intizamı öyle bir seviyeye varmıştır ki kullandığı sarıklarının, bineklerinin ve birçok eşyasının özel isimleri bulunmaktadır.²⁵⁸

Kur’an-ı Kerim’de ayetler üzerinde yapılan bir araştırmada, Kur’an nazil olduktan sonra o yıl nazil olan ayetlerdeki kelimeler sayılmıştır. İlk sene Hız. Peygamber’e nazil olan kelime sayısına bakılarak her sene 500 kelime ilavesiyle bir örüntü oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Buradan anlaşılacağı üzere Hız. Peygamber’e bakıldığında bilimsel bir intizam açığa çıkmakta, onun gece ile gündüz kabilinden bir ayet olduğu ve varoluşun bir cüzü olduğu görülmektedir.²⁵⁹

Şeriatı’ye göre İslâm’da dua, insanın zaafalarını karşılayan bir şey değildir, bilakis insanın iktidarını kuvvetlendiren, bireysel ve toplumsal hayatını inşa etmekte olan yapıcı

²⁵⁶ Şeriatı, *İslâm’ı Tanıma Metodu*, ss. 104-105.

²⁵⁷ Şeriatı, *İslâm’ı Tanıma Metodu*, ss. 106-107.

²⁵⁸ Şeriatı, *İslâm’ı Tanıma Metodu*, ss. 108-110.

²⁵⁹ Şeriatı, *İslâm’ı Tanıma Metodu*, s. 111.

faaliyetlerini devam ettirmesini sağlayan bir Şeydir. Buradan hareketle Hz. Peygamber'in savaş için hazırlıkları tamamladıktan ve en ufak stratejik incelikleri hazırladıktan sonra savaşın maddi ve manevi g¼c¼n¼ arkasına alarak d¼Őmanın karşısına çıktığını, savaşın kurallarına riayet ettiğini ve t¼m bu hazırlıklar neticesinde dua ettiğini s¼ylemiŐtir.²⁶⁰

²⁶⁰ Şeriati, *Dua*, trc. Derya rs, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2009, s. 46.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞİYERİNDE ÖNE ÇIKAN HUSUSLAR

1. Sahabeye Bakışı

Şeriati büyük sahabileri iki grupta kategorize etmiştir. İlk gruptaki sahabilerin saygınlığını kabilevi, ekonomik ve toplumsal açıdan önemli şahsiyetler olmalarına bağlamıştır. Ona göre bu kişiler Müslüman olduklarında saygınlıkları onlarla birlikte gelmiştir. Şeriati bu konudaki memnuniyetsizliğini “Ne yazık ki İslâm peygamberi için bunlar kelimenin tam anlamıyla büyük sahabe oldular.” şeklinde esefle dile getirmiştir. İkinci grup büyük sahabiler ise saygınlığını savaş meydanlarında kazanmıştır. Ahlaki değerlerini ve bilinçlerini ise İslâm devriminden elde etmişlerdir. Şeriati bu ikinci tip büyük sahabilerin tanınması gerektiğini düşünmektedir.²⁶¹

a. Selmân-ı Pâk (Selmân-ı Fârisî)

Şeriati, Selmân-ı Fârisî’yi Hz. Peygamber’in ilgisine mazhar olmuş büyük bir şahsiyet olarak tanımlamıştır. Selmân-ı Fârisî İslâm’ı kabul eden ilk İranlı’dır.²⁶² Bu sebeple o İran’da önemli bir sima haline gelmiştir. Ayrıca İran’da Ehl-i beyt sevgisini kazandıran ilk kişi de odur. Birçok dini araştırmış kutsal metinlerini incelemiş fakat tatmin edici bir sonuca ulaşamamıştır. İran’da içinde bulunduğu nimetleri bırakarak kendisine yeni bir yol arayışına girmiştir. Çıktığı bu yolculukta bir kervan tarafından esir edilerek Medine’ye götürülmüş sonra da Yahudi bir aileye satılmıştır. İlk başta Acem olduğu için Araplar tarafından küçümsenen Selmân-ı Fârisî ulaştığı yüksek mevkinin ardından ensar ve muhacir arasında paylaşılammıştır. Ensardan mı muhacirden mi olduğu tartışma konusu olan bu duruma Resul-i Ekrem’in “Selmân bizim ailemizdendir” cümlesi açıklığa kavuşturmuştur. Hz. Ömer zamanında beytülmalden alınan maaş listesinde ismi Hz. Muhammed’in ailesiyle birlikte yazılmıştır.²⁶³

²⁶¹ Ali Şeriati, *İslâmbilim III*, çev. Hicabi Kırlangıç, Ankara: Fecr Yayınları, 2011, ss. 51-52.

²⁶² Şeriati, *İslâm’ı Anlamak*, çev. İsa Çakan, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2002, s. 33.

²⁶³ Şeriati, *İslâmbilim III*, ss. 52-54.

b. Ebû Zer el-Ğifârî

Şeriatî'ye göre Ebû Zer el-Ğifârî, İslâm'ı kendilerine zulmedilenlerin, aciz bırakılanların sığınağı olarak görmüştür. Hz. Osman'ı aristokrasiyi diri tutma noktasında eleştirmiş ve ömrü boyunca bununla mücadele etmiştir. O İslâmî katılımcılığın ilerlemesi için yoğun gayret sarfetmiştir. Aristokratlar, Ebû Zer el-Ğifârî vefat edince bu mahrum sınıfın tamamen ortadan kalkacağını düşünmüşlerdir. Şeriatî, düşünüldüğü gibi olmadığını Ebû Zer el-Ğifârî'in sosyalizminin galip geldiğini ifade etmiştir. Ona göre tarih bu sefer tercihini aristokratlardan değil “yarı vahşi bir adam Ebû Zer el-Ğifârî”, “İranlı avare Selmân”, “ucuz köle Bilal” gibi “önemsiz” kişilerden yana kullanmıştır.²⁶⁴

Şeriatî, bedevi Cündeb B. Cünade'nin İslâm'la müşerref olduktan sonra Ebû Zer el-Ğifârî'ye dönüştüğünü ve birçok defa Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olduğunu, Ebû Zer el-Ğifârî ve Selmân-ı Fârisî'nin İslâm'ın yetiştirdiği en iyi simalar arasında bulunduğunu ayrıca ilmi açıdan Selmân-ı Fârisî'nin daha ileride olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Ebû Zer el-Ğifârî'in ise devrimci ve toplumsal yönü ön planda olmuştur. Şeriatî, Ebû Zer el-Ğifârî'in kişiliğinin ve düşünce biçiminin bilinmesini Hz. Peygamber'in bütün ashabından, ilmi açıdan kendisine tercih edilen Selmân-ı Fârisî'den bile daha mühim görmüştür. Şeriatî'ye göre Batı'ya nispetle Spartaküs ne ifade ediyorsa Doğu için de Ebû Zer el-Ğifârî onlarca Molla Sadra ve İbn Sina'dan daha fazla önem arz etmektedir. İslâm'ın Ebû Zer el-Ğifârî'yi tanıdığında bu din arif, zahit, okuma bilen-bilmeyen herkese gösterilebilir ve insanlar İslâm'ı sadeliğiyle tanımış olur.²⁶⁵

Ebû Zer el-Ğifârî'nin “evlerine ekmek bulamadığında kılıcı çekip bütün halka saldırmayan insanlara şaşarım” ifadeleriyle nasıl bir İslâm anlayışına sahip olduğunu görülmektedir. Şeriatî, Ebû Zer el-Ğifârî'in bütün hayatını mal stoklayan, sınıfsal sömürüyü şirin gösteren, mallarını Allah yolunda infak etmeyen kişilerle mücadele ederek geçirdiğini nakletmiştir. Hz. Osman ibadetlerin eda edilmesine dayanarak “İslâmi zekatını veren kimse, bir tuğlası altından, bir tuğlası da gümüştan bir saray ya da köşk yaptırarsa, Allah'ın, bizim ve halkın hoşnutluğunu kazanır.” demiştir. Ebû Zer el-Ğifârî ise “kenz”²⁶⁶ ayetini okuyarak asıl sorunun kapitalizm olduğunu paranın bir yerde birikip

²⁶⁴ Ali Şeriatî, *Ebuzer*, trc. Abdullah Yeğin, 12. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019, ss. 19-24.

²⁶⁵ Şeriatî, *İslâmbilim III*, ss. 55,57,59.

²⁶⁶ Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların

halk için kullanılmadığını ifade etmiştir. O sloganını bizzat Kur'an'dan seçmiş ve tek başına mücadele etmiştir.²⁶⁷

Şeriatî, Ebû Zer el-Ğıfârî'nin ekonomik eşitliği oluşturmak sebebiyle "devrimci zühtü"²⁶⁸ tercih ettiğini düşünmektedir. Ona göre başkasının açlığı için mücadele eden kişinin kendi açlığını da göze alması gerekmektedir. Bu sebeple onun seçtiği yolun "hem tanrı hem ekmek" dini olduğunu söylemektedir. O, "ya Tanrı ya hurma" sloganıyla hurmayı kendilerine yoksulluğu halka yücelik olarak gösterenlere karşı bir devrim gerçekleştirmiştir. Ona göre yoksulluk küfür, "ekmek Allah'a tapmanın temelidir."²⁶⁹

Ebu Zer el-Ğıfârî, Şeriatî için ütopyik ve ideal kişidir. Aktif olma durumu Şeriatî için ehemmiyet arz ettiğinden birçok kişi arasından Ebû Zer el-Ğıfârî'yi örnek olarak seçmiştir ve ön plana çıkarmıştır.²⁷⁰ Eserlerinde Hz. Peygamber'in dostu, Hz. Ali'nin takipçisi mukaddes bir insan, büyük bir inkılapçı olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca soyluluğa, zorbalığa, imtiyaza karşı birisi olduğunun da altını çizmiştir.²⁷¹

Şeriatî'nin dünya görüşünün biçimlenmesinde Ebû Zer el-Ğıfârî'in etkisi büyüktür. Şeriatî Ebû Zer el-Ğıfârî'yi sosyal adaletçi olarak görmektedir. Şeriatî'ye göre sosyalizmin "herkese ihtiyacı kadar" ilkeleri yıllar önce Ebû Zer el-Ğıfârî'in mücadelesinde görülmüştür.²⁷² Ebû Zer el-Ğıfârî servet birikimine ve bu servetin Allah yolunda infak edilmemesine karşıdır. Tüm hayatını "İslâmî zekat" vermekle halkın elindeki almaya çalışanlarla, sınıfsal sömürüye karşı mücadeleyle geçirmiştir.²⁷³ Halkın yoksullaştırılmasına ve sömürülmesine karşı çıkmıştır ve "Benim İslâm'ım Osman ve Abdurrahman b. Avf'ın İslâm'ı değil, Ebû Zer el-Ğıfârî'in İslâm'ıdır." demiştir.²⁷⁴ Şeriatî, Selmân-ı Fârisî'ye Ebû Zer el-Ğıfârî'nin birleşiminden oluşmaktadır. Şeriatî'nin zahiri boyutu Ebû Zer el-Ğıfârî'dir. İçsel aleminde ise Selmân-ı Fârisî'ye yönelmiştir.²⁷⁵

alınları, böğürleri, sırtları bunlarla dağlanacak ve "İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığımız şeylerdir. Haydi tadın bakalım, biriktirip sakladıklarınızı!" denilecek. et-Tevbe, 9/34-35.

²⁶⁷ Şeriatî, *İslâmbilim III*, ss. 65-68.

²⁶⁸ Halkın menfaati için kendi menfaatinden vazgeçmektir. Yoksullukla mücadele için yoksulluğa, açlıkla mücadele için açlığa katlanmaktır. Şeriatî, *Dr. Ali Şeriatî Terimler Sözlüğü*, s. 67.

²⁶⁹ Şeriatî, *Ebuzer*, s. 174.

²⁷⁰ Hashemi, *İslâmî Entelektüalizm*, s. 49.

²⁷¹ Şeriatî, *Öze Dönüş*, s. 265.

²⁷² Ertuğrul Cesur, "Allahperest-Sosyalist", *İslâmiyât Dergisi (İslâm'ın Sol Yorumu)*, C. 5, S. 2, Ankara: Nisan-Haziran 2002, s. 231.

²⁷³ Şeriatî, *İslâm Ekonomisi*, ss. 204-205.

²⁷⁴ Cesur, "Allahperest-Sosyalist", s. 232.

²⁷⁵ "Seyyid Haşim Ağaceri ile "Ali Şeriatî" Üzerine", çev. Esra Özlük, *Bilge Adamlar*, S. 30 (2012), s. 62.

Şeriatî, Ebu Zer el-Ğıfarî'yi Prodon ve Pascal ile karşılaştırarak Prodon'un onun temizliğine ve Pascal'ın da onun eylemciliğine sahip olmadığını söylemiştir. Bu faal olma durumu Şeriatî'nin fazlaca kıymet verdiği bir değerdir. Bu sebeple birçok kişi arasından Ebu Zer el-Ğıfarî'yi tercih ederek öne çıkarmıştır. Çünkü ona göre Ebu Zer el-Ğıfarî iktisadi adaleti deruhte etmeyi hedeflemiş bir aktivisttir.²⁷⁶

c. Hz. Ali

Şeriatî Hz. Ali'nin şahsiyetine, bulunduğu makama ve İslâm tarihindeki rolüne üç açıdan bakılabileceği söylemiştir. Birincisi bir Şîî olarak inancı açısından, ikincisi bir tarihçi olarak ve üçüncüsü antropolojik bir bakış açısıyla bakmıştır. Kendisi antropolojik açıdan bakmayı tercih etmiştir. Bu minvalde önce insan kavramını ele almış ardından Hz. Ali'yi bir insan olarak incelemiştir. O, insan gibi komplike bir varlığı anlamaya çalışmak nasıl güç bir iş ise Hz. Ali'yi tanımak da aynı oranda güç olduğunu düşünmektedir.²⁷⁷

Efsanevi²⁷⁸ bir hakikat olarak (Hz.) Ali'yi ele alan Şeriatî insanların efsane üretme ihtiyacının bulunduğunu ve bu efsanelerin bazılarının tarihte yaşamış gerçek kişiler olduğunu öne sürmüştür. Çünkü ona göre kişinin bu dünyada hissettiği mahrumiyeti giderme gayretlerinden biri efsane üretmektir. Materyalist insanların, ahiret inancı olmayan filozofların dahi yaptığı şey “olması gerektiği halde olmayan dünyayı yaratmaktır.”²⁷⁹ Şeriatî'ye göre tarih içerisinde Hz. Ali bu gereksinimi karşılamıştır. Çünkü o insanın içindeki fedakarlık duygusunun efsanelerdeki karşılığı Prometheus'yi²⁸⁰

²⁷⁶ Hashemi, *İslami Entelektüalizm*, ss. 49-50.

²⁷⁷ Şeriatî, *Ali*, trc. Alptekin Dursunoğlu, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2011, s. 17-19.

²⁷⁸ Hz. Ali, hakikat olmayan mitolojik kavramlar gibidir fakat o bir hakikattir demek istemektedir. Şeriatî, *Ali*, s. 148.

²⁷⁹ Şeriatî, *Ali*, s. 47.

²⁸⁰ Yunan mitolojisindeki tanrılardan biridir. Prometheus, insansever bir varlık olarak doğanın simgesi Zeus'a karşı insanı sembolize etmektedir. Ateşe, nura ve sıcaklığa sahip olmayan insan yeryüzünde zindanında daima karanlık bir yaşam sürmektedir. Prometheus, bir gece gizlice tanrıların elinde bulunan ve göksel bir unsur olan ateşi çalarak yeryüzüne getirmiş ve insana vermiştir. Bunun üzerine Prometheus Kafkas dağlarında zincire vurulmuştur. Burada Prometheus, insani ön bilginin, akletmenin, iradenin ve düşünmenin sembolüdür. Ateş ise doğanın sahip olmadığı insanî ben bilincinin, görmenin ve tabiatüstü gücün sembolüdür. Şeriatî bu mitolojiyi Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın kıssası ile mukayese etmektedir. Kıssadaki yasak meyve bahsi geçen ateştir. Peygamberler ise Prometheus'dir. Şeriatî'ye göre bu meyve görüş, bilgi, bilinç ve basiret meyvesidir. Hz. Âdem bu meyveyi yediğinde Allah'a karşı utanma hissine bürünmüştür. Bundan dolayı cennetteki mutluluk yerini acı ve ızdıraba bırakmıştır. Çünkü görüş ve basiret, bilinçsiz insanda bulunmayan birçok acı ile dünyadaki sorumluluk yükünün ağırlığını beraberinde getirmiştir. Şeriatî, *İnsan*, trc. Şamil Öçal, 5. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2015, ss. 262-264. Şeriatî, Allah'ın insanın yasak meyveyi yemesini istediğini aksi takdirde “insan olma”nın söz konusu edilemeyeceğini savunmuştur. Çünkü insanın iradesi Allah'ın iradesine karşı bir irade değildir. Yasak meyvenin yenilmesini insanın meydana gelmesi için Allah'ın tanzim ettiği bir plan ve tasarı olarak yorumlamıştır. Şeriatî, *İnsan Olmak*, s. 25.

ve etkili konuşma isteğinin karşılığı olarak üretilen Demosthenes'i ve diğer bütün güzellikleri benliğinde bir araya getirmiştir. İnsandaki kahramanlık gereksinimini efsanelerdeki tanrıymışçasına savaşılararak karşılamaktadır. Onun babasını kaybetmiş bir çocuğa karşı hissettiği şefkat duygusu ancak efsanevi annelerde görülebilirdi. Düşmana karşı hiddeti sebebiyle “kan dökücülüğün” ve “acımasızlığın” timsaliydi. Eğer hakkını almak için mücadeleye girişseydi hilafet merkezini yerle bir ederdi fakat o sessiz kalmayı tercih etmiştir. Onun hayat şartları Prometheus'nin hayat şartlarıyla bir farkla örtüşmektedir. Prometheus zincire vurulurken Hz. Ali insanlık adına zinciri boynuna kendisi dolamıştır.²⁸¹

Genel olarak dünya liderlerinin devrimci bir ruha sahip oldukları ilk evre ve iş başına geçtikten sonra belli bir miktar muhafazakarlaştıkları ikinci evreden müteşekkil bir hayatları bulunduğunu beyan eden Şeriati Hz. Ali'nin hayatında bu evrelerin tersinden tezahür ettiğini gözlemlemiştir. Hz. Osman zamanında sessizliğini korumuş kendisi halife olduğu zaman ise devrimci²⁸² ruhunu ortaya çıkarmıştır.²⁸³

Yazar Hz. Ali'nin en belirgin özelliklerinden şu şekilde bahsetmiştir. Hz. Ali'nin müstakbel hanımı Hz. Peygamber'in kızı Fatıma ile birlikte büyümesi dikkat çekici bir unsurdur. Şeriati, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber ile arasındaki münasebetin şaşırtıcı bir durum olduğunu söylemektedir. Önce Hz. Peygamber yoksulluk sebebiyle Hz. Ali'nin anne babası tarafından büyütülüyor sonra Hz. Ali aynı sebepten Hz. Peygamber'in hanesinde büyüyor işte bu ona göre muhteşem bir yazgıdır.²⁸⁴

Nehcü'l Belâğa'nın dilinin övüldüğü söyleyen Şeriati şu hususlara dikkat çekmiştir. Bu eserin tedvin edildiği dönemde henüz Arap nesir dili oluşmamıştır. Birinci asırda yazılmış mektuplara bakıldığında üst düzey bir edebiyat ürünü olmadığını görülecektir. Oysa Nehcü'l Belâğa bunların çok ötesinde bedevi bir toplumda ve Hz. Ali'nin çevresinin neredeyse Kur'an dışında herhangi bir kitap okumadığı bir zamanda gerek üslup gerek

²⁸¹ Şeriati, *Ali*, ss. 61-62.

²⁸² Şeriati'nin nasıl Hz. Ali gibi devrimci bir insan olunabileceği konusundaki görüşleri için bkz. Şeriati, *Kendini Devrimci Yetiştirmek*, ss. 111-154.

²⁸³ Şeriati, *Ali*, s. 77.

²⁸⁴ Şeriati, *Ali*, s. 85.

ifade özellikleri açısından zengin bir eserdir. Bu durum Hz. Ali'nin edebi yönünün kuvvetli olduğunun işaretidir.²⁸⁵

Kalemi kuvvetli olan insanların hitabeti genelde zayıf olduğu yönünde yaygın bir düşünce vardır. Bu iki becerinin en üst noktada tek bedende bir araya geldiği az sayıda insan vardır. Nehcü'l Belâğa'ya metodolojik açıdan bakıldığında bu insanlardan birinin de Hz. Ali olduğu görülecektir. Ayrıca bu eserin ilk sayfalarına bakıldığında derin felsefi düşüncelerle karşılaşılacaktır. Bir şahsın hem mantıkî hem felsefî açıdan çok zengin bir düşünce dünyasına sahip olması hayret vericidir.²⁸⁶

Şeriatî diğer bir özellik olarak Hz. Ali'nin zühtünden bahsetmiştir. Onun devrimci bir züht anlayışına sahip olduğunu ileri sürmüştür. Hz. Ali elinde kılıç savaşlarda mücadele veren bir yandan derin konularda felsefî bir düşünme kabiliyeti bulunan bir insandır. Aynı zamanda züht ehlidir. İşte bu durum yazar için Hz. Ali'de farklı birçok boyutun bir araya geldiğini göstermektedir.²⁸⁷

Yazar İran'da Hz. Ali'nin çokça övüldüğünden fakat yeterince tanınmadığından yakınmaktadır. Hz. Ali yıllarca susmuştur. Şeriatî'ye göre bu suskunluk onun hayatı boyunca söylediği en etkili cümledir. Büyük düşünürlerin hayatlarına bakıldığında bir dönem yalnızlık yaşadıklarına ve yaşadıkları dönemde tam olarak anlaşılmadıklarına şahit olunmuştur. Yazar Hz. Ali'nin de içinde yaşadığı toplumun düzeyine inemediğini dolayısıyla anlaşılmadığının altını çizerek bu sebeple şehirden uzaklaşarak derdini bir kuyuya anlattığını söylemiştir. Hz. Ali'nin yalnızlığının sebeplerinden birinin Hz. Peygamber'le akraba olmasına bağlamıştır.²⁸⁸

Şeriatî, Hz. Ali'nin hayatını üç döneme ayırmıştır. İlk dönemi Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesinden itibaren başlatır. Hz. Ali'nin on üç yıl Mekke'de on yıl da Medine olmak üzere toplam yirmi üç yıllık zaman diliminde öğretinin yerleştirilmesi için Hz. Peygamberle birlikte mücadele ettiği dönemdir. Yazar bu dönemi "öğreti için mücadele dönemi" olarak isimlendirmiştir. Hz. Ali bu süreç boyunca Hz. Peygambere hem manevi olarak destek vermiş hem de en tehlikeli durumlarda onun

²⁸⁵ Şeriatî, *Ali*, s. 87.

²⁸⁶ Şeriatî, *Ali*, s. 88.

²⁸⁷ Şeriatî, *Ali*, s. 96.

²⁸⁸ Şeriatî, *Ali*, ss. 111-122.

yanında yer almıştır. Bahsi geçen ilk dönem Hz. Peygamberin vefatıyla birlikte sona ermiştir.²⁸⁹

İkinci dönem yirmi beş yıllık sükût döneminden oluşmaktadır. Şeriatî'ye göre bu dönem Hz. Ali'nin İslâm'ın birliğini korumak için iç muhalif cephelere karşı sükût ettiği dönemdir. Yazar bu dönemi “vahdet²⁹⁰ için sükût dönemi” olarak isimlendirmiştir. Hz. Osman'ın şehadetiyle birlikte son bulmuştur. Yine burada da bir devrim vurgusu bulunmaktadır. Yazara göre devrim yaparak Hz. Osman'ın hayatına son veren halk adaletin tesisi için Hz. Ali'nin etrafında toplanmıştır. Böylece Hz. Ali'nin adaletin tesisi için mücadele edeceği beş yıllık üçüncü dönem başlamıştır.²⁹¹ Hz. Ali daha en başta onlara emirlik yapmak için artık isteksiz olduğunu açıklanmıştır. Ancak yazar İslâm adına halkı kendilerine itaat ettiren kişilerin ellerinden aralarında paylaşmış oldukları makamları almak istediği için ve diz çökmüş olan hakkı yeniden ayağa kaldırmak için Hz. Ali'nin yönetime geldiğini söylemiştir. Yazar Hz. Osman'ın ve Hz. Muaviye'nin bahşişlerinin duyularının dünyadaki bütün zenginleri şaşkırtacak derecede olduğu bir zamanda Hz. Ali'nin tepkisini çok anlamlı bulmuştur. Hz. Ali'yi bahsi geçen üç dönemin mutlak kahramanı ilan etmiştir.²⁹²

Şeriatî, Hz. Ali'nin temiz simasını daha net bir şekilde ortaya koymak için onun düşmanlarının simalarını tanıtmıştır. Hakikati tek şahıs olarak kabul ederek zihninde canlandırmış ve bu şahsın üç taraftan hücumu uğrayabileceği sonucuna varmıştır. Şeriatî'ye göre bunların ilki olan Kâsitîn “hakikatin açıkça düşmanı olanlar”dır. İkincisi Mârikîn, “hakikati tanımayan şuarsuzlar” son olarak Nâkisîn ise “hakkı tanıyan hainler”dir. Şeriatî, Siffin cephesini Kâsitîn, Cemel cephesini Nâkisîn, Nehrevan cephesini de Mârikîn şeklinde nitelendirmiştir.²⁹³

Şeriatî'ye göre İslam ve Hz. Ali parçalanmıştır. İslami gövdenin dağılması İslam mektebini devrimci güçten düşürmüştür. Bu parçalanma tamamen ortadan kalkma

²⁸⁹ Şeriatî, *Ali*, ss. 130-133.

²⁹⁰ Şeriatî, İslâm'ın varlığını korumasını Hz. Ali'nin kılıcından çok sükûtuna borçlu olduğunu savunmuştur. Hz. Ali'yi vahdetin sembolü olarak nitelendirmiş ve onun Şiîliğini de tefrika Şiîliği değil vahdet Şiîliği olarak görmüştür. Eserinde “Şiîlik ile Sünnîlik arasında vahdet mümkün değildir; ancak Şiî ve Sünnî Müslümanların düşman karşısında vahdet oluşturması farzdır” ifadesine yer vermiştir. Şeriatî, *Ali*, ss. 177-180.

²⁹¹ Şeriatî, *Ali*, s. 133.

²⁹² Şeriatî, *Ali*, ss. 137, 140.

²⁹³ Şeriatî, *Ali*, ss. 200-202.

anlamında değildir. Bir vücudun uzuvlarının kesilip farklı yerlere götürülmesine benzemektedir. Kişi tamamen ortadan kalkmamış olsa da artık hayat sahibi birisi de değildir. Hz. Ali irfani, hikmet, fikri, siyasi birçok boyutuyla bilinmektedir ancak her bir boyutu ayrı ayrı yerlerde yüceltilmektedir. Dolayısıyla Hz. Ali parçalanmış bir şekilde varlığını sürdürmektedir.²⁹⁴

d. Hz. Hüseyin

Şeriatî Hz. Hüseyin'in yüklendiği tarihsel misyonun anlaşılması için şehadetten söz etmenin gerekli olduğunu düşünmektedir. Ona göre şehadet, eritici bir aşk ve kavraması güç bir bilginin karışımı demektir.²⁹⁵ Her daim tarihin hak ve batıl sahnesinde bulunmaktır. Şehadet bir kayıp değil bilakis bir seçimdir. Mücahidin kendini özgürlük ve aşk mihrabında kurban ederek zafer kazandığı bir seçimdir. Şehadet bütün kuşaklara “gücün yetiyorsa öldür yetmiyorsa öl” çağrısıdır. En önemlisi ise Şeriatî için şehadet bir savaş değil misyondur.²⁹⁶

Şeriatî'ye göre Hamzaî şehit ve Hüseyinî şehit olmak üzere iki çeşit şehit vardır. Birinin sembolü “şehitlerin efendisi” Hz. Hamza, diğerrinin sembolü ise Hz. Hüseyin'dir. İslâm'da ilk kez Hz. Hamza'ya “şehitlerin efendisi” unvanı verilmiştir. Şeriatî'ye göre ikinci olarak bu unvana layık olan yalnızca Hz. Hüseyin'dir. Bu iki şehadet temelde birbirinden farklıdır. Bu iki şehadet türü aynı kategoride bulunmadığı için birbirleriyle mukayese edilmezler. Hz. Hamza cihat esnasında şehit düşmüştür. Hz. Hüseyin ise kendisine biat etmesini isteyen Medine valisi Velid'in davetine “Hayır” demiştir. Şeriatî'ye göre bu “Hayır” sözcüğünü kullandığı andan itibaren Hz. Hüseyin şehittir. Şeriatî, Hz. Hamza'nın şehitliğini düşmanı öldürmeyi kasteden bir kişiden ve bu kişinin öldürülmesinden ibaret görmüştür. Buradaki şehadeti olumsuz bir hadise, Hz. Hüseyin'in şehadetini ise bilinçli bir şekilde tercih edilmiş bir hedef olarak görmüştür.²⁹⁷

*“Böylece, sizler insanlara birer şâhit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık.”*²⁹⁸

²⁹⁴ Şeriatî, *Biz ve İktbal*, trc. Derya Örs, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2010, ss. 31-34.

²⁹⁵ Şeriatî, *Şehadet*, trc. Murat Demirkol, 3. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2018, s. 10.

²⁹⁶ Şeriatî, *Dr. Ali Şeriatî Terimler Sözlüğü*, s. 247.

²⁹⁷ Şeriatî, *Dr. Ali Şeriatî Terimler Sözlüğü*, s. 248.

²⁹⁸ el-Bakara, 2/143.

Burada şehadet öldürülmek anlamına gelmemektedir. Bir şey kaybolmuştur ve halk onu yavaş yavaş unutmaya başlamıştır. Şehit, bu mazlum ve sessiz mahkûma tanıklık etmek için onu tekrar gündeme getirmektedir. Şehit sözcüğü burada başka bir anlamı ifade etmektedir. Hz. Peygamber öldürülmediği halde şehittir. İslâm toplumunun öldürülmediği halde sorumluluk duyması ise bir şehadettir. Görüldüğü üzere şehadetin tanımı öldürülmekten daha geneldir. Ancak canını feda eden kimse en yüce şehadeti gerçekleştirmiş olur.²⁹⁹ Şeriatîye göre Hz. Hamza şehadet tarafından seçilen bir insan iken Hz. Hüseyin şehadeti seçen bir insandır.³⁰⁰

Babadan kalma bir yönetimin mirasçısı olan Hz. Hasan'ın son direnişlerini gerçekleştirdiği İslâmî hareket Hz. Hüseyin'e kalmıştır. Hz. Hüseyin, son direniş üsleri kaybedilmiş olan devrimi gözetmekten sorumludur. Her imam mücadele şeklini içinde bulunduğu şartlara ve düşmanın tutumuna göre belirler. Hz. Hüseyin'in tercih ettiği mücadele biçimi de onun kendi özel ayaklanmasının başladığı koşullar anlaşılmadan tam olarak çözümlenemez.³⁰¹

Şeriatî'ye göre Kerbelâ'nın sadece Hz. Hüseyin ve Yezid arasında ortaya çıkan bir çatışma olmadığını söyler. Hz. Hüseyin yalnızca Yezid'in gasıp olması sebebiyle, yalnızca kendisinin, Hz. Ali'nin ve Hz. Hasan'ın hakkı çerçevesinde ayaklanmamıştır. O, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana her tevhit kurucusunun elinde bulunan, Hz. Adem'den başlayarak son bayraktar Hz. Muhammed'e kadar sonra da Hz. Ali ve Hz. Hasan'a kadar erişen bayrağı dalgalandırmak üzere ayaklanmıştır.³⁰²

Şeriatî, Hz. Hüseyin'in İslâm tarihinin 60 yılı ile sınırlandırılmaması gerektiğini, onun hak ve adalet tarihinin varisi olarak görülmesi gerektiğini düşünmektedir. Hz. Hüseyin, Hz. Nuh'un, Hz. Âdem'in, Hz. İbrahim'in, Hz. Musa'nın, Hz. İsa'nın ve Hz. Muhammed'in vârisidir şeklinde onun ayaklanma felsefesini açıklamıştır.³⁰³

Hz. Hüseyin'in mücadelesi bireysel bir mücadele değildir. Hz. Hüseyin ile Yezid arasındaki uyuşmazlıktan çıkan siyasi ve askeri bir olay da değildir. Bu ayaklanma

²⁹⁹ Ali Şeriatî, *Ayet Yorumları I*, s. 33. Bahsi geçen ayetin ve Şeriatî'ye göre şehadet kelimesinin ihtiva ettiği anlam için ayrıca bkz. Şeriatî, *Ayet Yorumları I*, ss. 32-42.

³⁰⁰ Şeriatî, *Şehadet*, s. 127.

³⁰¹ Şeriatî, *Şehadet*, s. 22.

³⁰² Şeriatî, *Adem'in Vârisi Hüseyin*, s. 224.

³⁰³ Şeriatî, *Adem'in Vârisi Hüseyin*, s. 225.

yalnızca Hz. Muhammed'in sünnetini ve İslâm'ın ruhunu diriltmek için de değildir. Emevî rejimini yıkmak için de değildir. Hz. Hüseyin'in mücadelesi, insan hayatının başlangıcından itibaren her zaman ve mekanda peygamberler ile "mele ve mütrefin"³⁰⁴ arasında devam eden sürekli mücadelenin devamıdır. Hz. Hüseyin, Hz. Adem'den bu yana elden ele geçerek kendisine ulaşan bayrağı, "Her ay Muharrem, her gün Aşûra, her yer Kerbelâ!" diyerek gelecek kuşaklara teslim etmiştir.³⁰⁵

Şeriatî, Hz. Hüseyin döneminde İslâm ideolojisinin tehlike altında olmadığını, Hz. Peygamber'in sünnetinin hafızalarda hala canlılığını koruduğunu, Muaviye'nin yeni bir ideoloji getirmediğini ve Hz. Muhammed'in düşüncesinin asli akımı dışında güçlü bir akımın henüz gerçekleşmediğini ifade etmiştir.³⁰⁶

e. Hz. Ebu Bekir

Şeriatî açısından Hz. Ebu Bekir, kendisine saygı duyulan ve çok sevilen biri olmasının yanı sıra Hz. Peygamberle dostluğu ve akrabalığı dolayısıyla da herkesçe çok iyi bilinen birisidir. Şeriatî, yumuşak huylu, ihtiyar ve her işi basite alan birisi olarak onu tanımlamıştır. Bu sebeple siyasi sorumluluğun onun düşünce ve davranışlarıyla uyuşmayacak kadar ciddi olduğunu düşünmektedir.³⁰⁷

f. Hz. Ömer

Hz. Ömer ise tutucu, sert ve kuralcı bir adamdır Şeriatî'nin gözünde. İslâmiyet'e hizmetini açıklanmaya mahal bırakmayacak derecede açık olduğunu söyler. Şeriatî'ye göre adalet bildiği şeyi uygulama gibi olumlu özelliklerinin yanında istinbat ve yenilikçilik özelliği bulunmamaktadır. Kuvvetli bir ruhsal yapıya ve imana sahip olmasının yanında düşüncesinin yüzeysel olduğunu iddia etmektedir.³⁰⁸

³⁰⁴ Şeriatî, mele, mütref ve ruhban kavramlarını toplumda karşılığı olan ve toplumu sömüren sınıflara ilişkin üç simge olarak kullanmıştır. Şeriatî'ye göre mele, toplumda iktidarın temsilcileri olan açgözlülerdir. Mütref, dini, ahlaki ve beşeri herhangi bir sorumluluk taşımayan servet sahibi zenginlerdir. Ruhban ise dinlerin temsilcisidir. Bu üç gruptan mele, siyasi sınıf; mütrefin, iktisadi sınıf; ruhban ise toplumun dini gücünü elinde tutan din adamıdır. Bu üç grup farklı çehrelere sahip olsalar da aslında tek sınıfı oluşturmaktadır. Halkı ezen iktidarlar, halkı sömüren servet sahipleri ve halkı dine yabancılaştırarak yeni bir dini anlayış inşa eden din adamları birleşerek halkın kaynaklarını kendilerine aktırmaktadır. Şeriatî, bu kavramları Kur'an-ı Kerim'deki Hz. Musa kıssasından hareketle örneklendirmiştir. Kıssadaki mele, Firavun; mütref, Karun; ruhban ise Bel'am-ı Baura'dır. Yavuzylmaz, *Tavsiyeler*, ss. 125-126.

³⁰⁵ Şeriatî, *Adem'in Vârisi Hüseyin*, s. 331.

³⁰⁶ Şeriatî, *Muhtelif Eserler I*, trc. Kenan Çamurcu, Ankara: Fecr Yayınları, 2012, s. 219.

³⁰⁷ Şeriatî, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, s. 426.

³⁰⁸ Şeriatî, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, s. 426.

g. Hz. Osman

Hz. Osman, Şeriatî'ye göre mukaddesatçı, dünya görüşü dar ve zayıf bir şahsiyettir. Hz. Osman'ı aristokrat bir Müslüman olarak tanımlamıştır. Onu, sonradan ortaya çıkan kapitalist düzenin ilk temsilcisi olarak tanıtmıştır. Onun hiçbir zaman İslâm'ın öz ruhunu ve derinliğini kavrayamadığını düşünmektedir. İslâm'ı şiarlardan ibaret İslâm yönetimini de bu şiarları yüceltmekten gayri bir şey olarak görmediğini iddia etmektedir. Şeriatî, servet, lüks, kavim sevgisi, kan sahiplerine saygı gösterme gibi özellikleri Hz. Osman'ın ruhunda onun ahlaki bağını İslâm'dan çok cahiliyeye yaklaştıracak kadar güçlü bulmuştur. Hz. Osman'da gördüğü en tehlikeli taraf ise onun Ümeyyeoğulları'na mensup olmasıdır. Çünkü o, Hz. Osman'ın böyle bir ruhsal yapıyla İslâm kisvesi altındaki uyanık düşmanların elinde uygulama aracı olmak dışında başka bir yeri olmayacağını düşünmektedir.³⁰⁹

2. Öne Çıkan Kadın Figürler

Şeriatî, "*Kadın/Fatıma Fatımadır*" isimli eserinde kadın konusundaki düşüncelerini net bir şekilde açıklamıştır. Yazarın Hz. Fâtıma örneği üzerinden Müslüman kadının tasvirini yapması bu eseri kadın konusunda yazılan diğer kitap ve seminerlerden farklı kılmaktadır. Şeriatî kadının nasıl olması gerektiği meselesi üzerinde görüş beyan eden insanların kadını belli kalıpların içerisine sıkıştırdığını iddia etmiştir. Ancak eserinin ilk bölümünde "üç tip kadın" başlığı altında kadınları kategorize etmesi kendisinin de eleştirdiği düşünceden bütünüyle sıyrılmadığını göstermektedir.

Bir sosyolog bakış açısıyla Şeriatî'nin kadının konumu, değeri ve hakları konusunda sunduğu fikirler ve yaptığı analizler oldukça kıymetlidir. Kadının, gelenekçi ve modern düşüncenin kendisi için biçtiği rolden daha fazlası olduğuna vurgu yapmıştır. Toplumu gözlemlemiş, mevcut durumu analiz etmiş ve ihtiyaç duyulan konularda öneriler sunmuştur.

Yazar kadın meselesini Hz. Peygamber'in hayatında inceleme çabasına girenlerin peşin hükümlü davrandıklarını düşünmektedir. Onlar yaşadıkları dönemin yargılarını dışarıda

³⁰⁹ Şeriatî, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, s. 427; Şeriatî, *Papa ve Marx Olmasaydı*, çev. Ali İskender, Sabahaddin Yakın, Ankara: Aylık Dergi Yayınları, 1983, s.24; Doğruer, *Ali Şeriatî*, s. 110.

bırakarak meseleye yaklaşmayı başaramamışlardır. Bu sebeple kadının toplumsal hayattaki yeri zaman ve mekândan daima etkilenmiştir.³¹⁰

Kadını görmezden gelenlerin aksine Hz. Peygamber kadına itibar ederek onun toplumsal haklarını iade etmiş ve onu iktisadi özgürlüğüne kavuşturmuştur. Hz. Muhammed İslâm'ın kadına verdiği hakları, onlardan biat alarak ve ashabın içinde onlara da yer vererek hayata tatbik etmiştir. Hz. Peygamber'in kızı Fatıma'yı toplum önünde dizine oturtması onun kadına verdiği değer en açık nişanesidir.³¹¹

Şeriatî, hanımlarına karşı son derece kibar davranan Hz. Muhammed'e hanımları tarafından aynı hassasiyetin gösterilmediği kanaatindedir. Eserinde onlar hakkında *“Evinin dışında güç ve serbestlik abidesi olan Muhammed, evinin içinde öylesine yumuşak huylu, sevgi ve saygı dolu davranıyordu ki hanımları ona saygısızlık yapıyor, açıkça onunla münakaşa edip pervasızca konuşuyor ve onu incitmekten çekinmiyorlardı.”*³¹² ayrıca *“Hanımlarının davranış biçimi onun hayatının en büyük zorluklarından biridir. Bu çok doğaldır. Çünkü Muhammed'in akli ve ruhu onlardan çok uzaktır. Ayrıca köleler gibi aşağılık sayılan o dönemin kadınları, sadece Muhammed'in evinde karşılaşılan hürriyet ve saygıya layık değillerdi.”*³¹³ ifadelerine yer vermiştir.

Hz. Peygamber'in hanımları yaşadıkları hayat şartlarından memnuniyetsizliklerini dile getirmiş ve ziyadesiyle Hz. Peygamber'i üzmüşlerdir. Şeriatî bu memnuniyetsizliğin sebeplerinden birinin Hz. Muhammed'in hanımlarının diğer bölgelerdeki padişahların, kayserlerin hanımlarının ihtişamlı saraylarda yaşıyor olduklarını bilmelerine ve onlarla muadil şartlarda yaşamak istemelerine bağlamıştır. Aynı zamanda Hz. Muhammed'in toplum nazarında kadınlar için yeni bir kişilik kazandırmak adına hanımlarının yaptıklarına katlandığını düşünmektedir.³¹⁴ Şeriatî, Hz. Peygamber'in hayatındaki kadınlardan bazılarının hayatını Müslüman kadınlara örnek olması için mercək altına almıştır. Bu kadınlardan biri de Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fâtıma'dır.

³¹⁰ Şeriatî, *Muhammed'i Tanıyalım*, ss. 68-69.

³¹¹ Şeriatî, *Muhammed'i Tanıyalım*, ss. 70-71.

³¹² Şeriatî, *Muhammed'i Tanıyalım*, s. 72.

³¹³ Şeriatî, *Muhammed'i Tanıyalım*, s. 73.

³¹⁴ Şeriatî, *Muhammed'i Tanıyalım*, s. 74.

a. Hz. Fâtıma

Arapların kabilecilik sistemi erkek egemen toplum temelini kabul görmüştür. Bu sebeple inançları atalarının dinlerinden ibarettir. Peygamberler de ataların dinine karşı mücadele içinde olmuşlardır. Husumet üzerine kurulu “savunma ve saldırı” temeline dayanan kabileler için erkek olmak toplumsal ve ahlaki bir değer haline gelmiştir. Temel sebebi toplumsal ve askerî açıdan erkeğe ihtiyaç duyulmasıdır. Kabilelerdeki himaye prensibi gereği erkek olmak mecburi olarak bir fazilet ve üstünlük nedeni görülürken kadın olmak hor görülmüştür. Bu yaklaşımın sonucunda kadınlar tutsak edilerek onların insani değerleri düşürülmüştür. Kadınlar erkeğin kölesi haline gelmiş ve utanç sebebi olarak görülmüştür. Ailedeki her erkeğin şerefini korumak adına kızlar diri diri toprağa gömülmüştür.³¹⁵

Çöldeki ağır yaşam şartları içerisinde kişinin varlığını idame ettirmesi için bilek gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Erkek fitrat olarak kadından daha güçlü olduğu için kabileyi koruma ve maddi kazanç elde etme vazifesini üstlenmiştir. Böylece erkek üretici kadın tüketici konumunda olunca cinsiyetler arası ekonomik sınıfsal farklılıklar meydana gelmiştir. Toplumda ekonomik özgürlük kimin elindeyse gün geçtikçe onun ahlaki ve kişisel özellikleri de üstün görülmeye başlanmaktadır. Kısacası ekonomik olarak güçlü olan diğer yönlerden de güçlü hale gelmiştir.³¹⁶

Şeriatî, kız çocuğuna sahip olmaktan utanan ve ondan kurtulma yollarına başvuran ailenin bu davranışının altındaki asıl sebebin ekonomi olduğunu düşünmektedir. “*Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da sizi de biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahdır.*”³¹⁷ Kur’an-ı Kerim bu korkunun mal sevgisinden ve rızık endişesinden kaynaklandığını ahlak ve şerefle ilgili olmadığını açıklamıştır. Babadan sonra miras erkek evlada kalmakta ve kızlara mirastan pay verilmemektedir. Kız çocukları hem baba hem koca evinde bir eşya gibi muamele görmüştür. Onlar savunmaya muhtaçtırlar ola ki bir savaş anında düşman eline geçerlerse bu durum erkek için şerefine sürülmüş bir leke olarak görülmüştür. İşte böyle bir ortamda Hz. Peygamber’e “ebter (soyu kesik)” denilmiş ve Allah onu “Kevser (hayrın ve bereketin çokluğu)” ile

³¹⁵ Ali Şeriatî, *Kadın (Fatıma Fatımadır)*, trc. Esra Özlük, 10. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019, ss. 118-120.

³¹⁶ Şeriatî, *Kadın (Fatıma Fatımadır)*, ss. 118,122.

³¹⁷ el-İsrâ, 17/31.

müjdelemiştir. Şeriatî, Allah'ın bu toplumda bir devrim için Hz. Peygamber ve kızı Hz. Fâtîma'yı seçtiğini söylemektedir. Hz. Fâtîma erkek çocuklarının üstün tutulduğu bir ortamda erkek çocukları vefat etmiş bir ailenin kızıdır.³¹⁸

Hz. Muhammed'in peygamberlikle birlikte kazandığı onurun tek varisi kızı Hz. Fâtîma olmuştur. Bu yüce soy Hz. Adem'den başlayarak Hz. Muhammed'e varmış ve Hz. Fâtîma'da son bulmuştur. “Şüphesiz biz sana Kevser'i verdik. O halde, Rabbin için namaz kıl, kurban kes. Doğrusu sana buğzeden, soyu kesik olanın ta kendisidir.”³¹⁹ Şeriatî'ye göre “Ebter” diyerek alay ettikleri kişiye “Kevser”in yani Fatîma'nın verilmesi devrim niteliği taşıyan bir olaydır. Bütün Peygamberler Kabe'nin hizmet eri iken aralarından hiç kimseye buraya defnedilmek nasip olmamıştır. Ne Kabe'yi inşa eden Hz. İbrahim'e ne de onu özgürlüğüne kavuşturan Hz. Peygamber'e yalnızca Hz. Hacer'e nasip olmuştur. Bu kişi hem bir kadın hem de köledir yani beşeri sistemin oluşturduğu tüm ayrıcalıklardan yoksun kalan birisidir. Allah Hz. İbrahim'e Kabe'yi Hz. Hacer'in evinin yanına inşa etmesini buyurmuş, böylece herkes mecburi olarak onun evinin çevresini tavaf etmiştir. İslâm dini kadını böyle özgürleştirip onların derecelerini yükseltmiştir.³²⁰

Hz. Peygamber bir baba olarak kızına sevgi, şefkat ve merhametle yaklaşmış aynı zamanda bunu kendisine görev addederek kızını toplum içerisinde övmüştür. Onun incinmesini istememiş son derece hassasiyet gösterilmesi hususunda defalarca vurgu yapmıştır. Hz. Fâtîma'nın hayatı babasının risalet vazifesi sebebiyle zorluk ve mücadele ile doludur. O birçok kez babası tebliğ yaparken insanların onunla alay ettiğine, kötü sözler söylediğine, sırtına işkembe attıklarına şahit olmuştur. Her daim babasının yanında olmuş ve ona teselli vermiştir. Hz. Fâtîma'ya “babasının annesi” denilmiştir. Hz. Muhammed'in ailesinin ne kadar zorluk çektiğini tarih aktarmasa bile açıklıkla mücadele içerisinde sosyal hayatın felç edildiği boykot yılları göstermektedir.³²¹

Hz. Ali babası hayatta olmasına rağmen cahiliyenin inanç ve yaşam tarzından uzak peygamber ocağında yetişmiştir. Şeriatî'ye göre Hz. Ali küçük yaştan itibaren Hz.

³¹⁸ Şeriatî, *Kadın (Fatîma Fatîmadır)*, ss. 123-125.

³¹⁹ el-Kevser, 108/1-3.

³²⁰ Şeriatî, *Kadın (Fatîma Fatîmadır)*, ss. 128-129.

³²¹ Şeriatî, *Kadın (Fatîma Fatîmadır)*, ss. 131,133,138.

Fâtıma'nın yanında olmalı, peygamberliğin başlangıcında, savaşlarda, hicrette hülâsa olayların merkezinde olmalıdır. Hz. Fâtıma ile örnek teşkil edecek bir yuva kurmalıdır.³²²

Şeriatî, eserlerinde sürekli Hz. Fâtıma'nın devrimci ruhundan bahsetmektedir. Ancak ne gariptir ki yazarın eserlerinde iddia ettiği bu devrimci ruhun bir getirisi olan Hz. Fâtıma'nın devrim niteliğindeki icraatlarına pek rastlanmamaktadır. Ayrıca kadın konusundaki düşüncelerinde kendisine hakkını teslim etmek gerekir. Hz. Fâtıma'yı ele aldığı eserine verdiği isimle bile "Kadın (Fatıma Fatımadır)" yazar bakış açısını yansıtmaktadır. Hz. Fâtıma'nın Hz. Muhammed'in kızı, Hz. Ali'nin eşi, Hz. Hüseyin'in annesi şeklinde sıfatları dışında bir birey ve kadın olarak toplumda varoluşunun mesajını vermiştir. Ona göre Fâtıma sadece Fâtıma'dır.

b. Zeynep Bint Cahş

Şeriatî'ye göre Hz. Muhammed, özgür ve özgürleştirilmiş kişiler arasındaki farkı ortadan kaldırmak, köleliğe dair izleri toplumun hafızasından silip atmak ve Zeyd bin Harise'ye layık olduğu saygınlığı kazandırmak için çabalamıştır. Onu ordu komutanı gibi mühim görevlerde vazifelendirerek "değerli muhacir ve sahabiler gibi tanıtmaya çalışıyordu." Zeyd bin Harise'nin soylu bir hanım olan Hz. Peygamber'in halasının kızı Zeynep bint Cahş'la izdivacı da bu düşüncenin ürünü olmuştur. Fakat bu izdivaç Zeynep bint Cahş'ı mutlu etmediği gibi "kendi ailesinin üstünlüğünü, Zeyd'in sosyal konumunun aşağılığını unutamıyor ve bunu sürekli Zeyd'in başına kakıyor..." bu durum Zeyd bin Harise'yi ziyadesiyle üzmüştür. Zeynep bint Cahş bu izdivacı "bir maslahat icabı göğsü üzerine konulmuş bir kaya ve bir çıkar için boğazına atılmış bir düğümden başka bir şey olarak" görmemiştir.³²³ Şeriatî'nin ne demek istediği anlaşılacakla birlikte Zeyd bin Harise için kullandığı "değerli muhacir ve sahabiler gibi" ifadesini yerinde bulmuyoruz çünkü o zaten değerli ve ismi Kur'an'da zikredilen tek sahabe olma özelliğine sahiptir. Zeynep bint Cahş Zeyd bin Harise ile olan birlikteliğinden memnun kalmamış olabilir fakat "Zeyd'in sosyal konumunun aşağılığını unutamıyor" ifadesi ilahi vahiyle bu izdivaca razı olan Zeynep bint Cahş'ın imanı karşısında eğreti durmaktadır. Şeriatî'nin; "Peygamber, Zeynep'in derin bakışlarında aniden gönlüne haber verdiği bu sırrı okudu. Zeynep'in içine düşen gizemli ateş, yanaklarına yansıdı ve canını sıkan rahatsızlıklar, Muhammed

³²² Şeriatî, *Kadın (Fatıma Fatımadır)*, ss. 144-145.

³²³ Şeriatî, *Muhammed'i Tanıyalım*, ss. 78-80.

karşısındaki suskunluğunu daha da zorlaştırdı. Peygamber önüne çıkan ilk şimşekle gözlerini kapattı ve hemen kendi içine daldı ve hızla geri döndü. Ancak Zeynep nereye dönebilirdi? Artık Zeyd’le görüşmeye tahammül edemiyordu...”³²⁴ bu ifadeleri Hz. Peygamber’in ulvi şahsiyetiyle yan yana gelmeyecek kadar abestir. Her hali ilahi denetim altında olan en güzel ahlak örneği Hz. Muhammed’in başına böyle bir şey gelmiş olsaydı muhtemelen ilahi ikaz gelirdi ve insanlık bundan haberdar olurdu. Hayatının bütün ayrıntılarıyla hakkında yüzlerce eser yazılan bir şahıs için böyle bir bilginin gizli kalması mümkün değildir.

Hz. Peygamber’in evlatlığının eşiyle evlenmesi Arapların ayıplayacağı bir durumdur. Allah vahiyle Hz. Muhammed’in sıkıntı içinde olduğu durumu açıklamıştır. Allah Arapların bu geleneğini yok etmek için -ki bu asla kolay bir şey değildir- peygamberini vazifelendirmiştir.³²⁵ O’nun Zeynep bint Cahş’la evliliği de bir maslahatı yerine getirmek içindir.

Şeriatî’nin bu hikayeleri oryantalistlerin uydurduğuna ve meselenin aslının böyle olmadığına işaret eden tespitleri bulunmaktadır. Örtünme emri gelmeden önce bütün erkekler kadınların saçlarını zaten görmüştür dolayısıyla Hz. Peygamber’in Zeynep bint Cahş’ın saçını ya da vücudunu görüp abartılı bir şekilde anlatıldığı üzere etkilenmesi mümkün değildir. Akrabalık dolayısıyla zaten Zeynep bint Cahş’ı çocukluğundan beri tanıyan Hz. Peygamber eğer onunla evlenmek isteseydi o daha genç ve güzelken onunla evlenebilirdi. Zeynep bint Cahş Zeyd bin Harise ile evlenmeyi istememiştir üstelik ailesi de bu evliliğe karşı çıkmıştır. Onun bu evliliğe vahiy sebebiyle razı olduğu bilindiğine göre Zeyd bin Harise’yi sevmemiş olması ve Zeyd bin Harise’nin bu durumdan şikayetçi olması olağan bir durumdur. Hz. Peygamberle evliliğinde ise şayet bahsedildiği gibi bir aşkla evlenmiş olsalardı bu durum evliliklerine yansımış olurdu ve bilinirdi.³²⁶ Şeriatî bu durumun izahını gerekçeler sunarak yapmıştır.

c. Hz. Aişe

Şeriatî, Hz. Aişe’nin yaşının küçük olması sebebiyle Hz. Peygamber’in sıkıntılı hayatının yükünü paylaşamayacağını düşünmüştür. Hz. Peygamber’in onunla evliliğini “*Muhammed,*

³²⁴ Şeriatî, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, s. 514.

³²⁵ Şeriatî, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, s. 518.

³²⁶ Şeriatî, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, ss. 521-523.

onun İslâm'da doğmuş ilk kız olması sebebiyle hem dünyanın ilk Müslüman neslinin meyvesi kendisine ait olsun hem de..."³²⁷ ifadeleriyle açıklamıştır. Edebe aykırı söz söylemeyen son derece nezaket sahibi bir peygamber nasıl olur da düşüncesinde bu kadar kaba olabilir. Yazarın bu konudaki düşüncelerine katılmak bizce mümkün değildir.

Yazarın, Hz. Aişe için "*Muhammed'in İbrahim dolayısıyla Mariye'ye gösterdiği en ufak bir ilgiye dahi tahammül etmeyen, kıyameti koparan, rezillik çıkararan, kıskançlıktan dolayı Muhammed'i aşağılayacak kadar vahşileşen Ayşe...*"³²⁸ ifadesini kullanmıştır. Bu ifadelerin Hz. Ebubekir'in eğitiminden geçmiş sonra da Hz. Peygamber'e eş olma şerefine ermiş müminlerin validesi için ağır bir itham olduğunu düşünmekteyiz. Bir kadının eşini kıskanması gayet tabii bir durumdur ancak Hz. Aişe'nin saygınlığına halel getirmeyecek şekilde bu durumun ifade edilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

3. Mustaz'aflar

İstiz'af, bireyin yahut toplumun fiziksel kuvvetsizlik hissini yaşaması ve acımasız bir güç sebebiyle istediğini yerine getirememesi durumudur. Dini açıdan Hz. Peygamber'in İslâm'a daveti esnasında adil davranılmayan, hakları zapt edilen iman etmiş kimselerin korunmasız olmaktan, zayıflıktan sıyrılmaya gayreti gösterdikleri süreçtir. Bu süreç, iman edenlere karşı yapılan adaletsizlik ve haksızlık neticesinde onların karşı karşıya kaldıkları zayıflıktan sıyrılmaya güçlü kuvvetli bir duruma gelememelerini sembolize etmektedir.³²⁹

Mustaz'af kavramının dini bir muhteva kazanması bi'setle birlikte başlamıştır. Müslüman olan kişilerin zayıf ve savunmasız olmaları yahut kendilerini koruma altına alacakları kabilelerin bulunmaması onların baskılara maruz kalmasına sebep olmuştur. Hz. Muhammed'in isteğiyle önce Habeşistan'a sonra Medine'ye hicret gerçekleşmiştir. Bu kavram, Medine'ye hicretten sonra Mekke'de kalıp hicret edemeyen Müslümanlar için kullanılır hale gelmiştir. Mekkeli müşriklerin eziyet ettiği, hicret etme olanağını elinde bulunduramayan müminlerin inanç ve ibadet özgürlüklerinin kendilerine iade edilmesi adına, "*Size ne oluyor da Allah yolunda ve 'Ey Rabbimiz! Bizleri halkı zalim olan şu memleketten çıkar, katından bize bir dost ver, bize katından bir yardımcı ver' diye*

³²⁷ Şeriati, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, s. 528.

³²⁸ Şeriati, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, s. 522.

³²⁹ İshak Doğan, Ali Öge, "Dildeki Anlam Genişlemelerinin Bazı Kur'ânî Kavramların Anlaşılmasına Etkisi: Mustaz'af Kelimesi Örneği", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, S. 25 (2021), s. 500.

yalvarıp duran zayıf ve zavallı erkekler, kadınlar ve çocukların uğrunda savaşa çıkmıyorsunuz?”³³⁰ ayet-i kerimesi onlar için savaşılmasını vurgulamıştır.³³¹

Bir de “geçersiz mazeret ileri süren” mustaz’af lar var ki Allah onların öne sürdüğü gerekçeleri geçersiz saymıştır. “Kendilerine zulmetmekte ler iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle derler: ‘Ne durumdaydınız? (Niçin hicret etmediniz?)’ Onlar da ‘Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik’ derler. Melekler, ‘Allah’ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!’ derler. İşte bunların gidecekleri yer cehennemdir. O ne kötü varış yeridir.”³³² Bu kişiler esasında asıl mustaz’af larla aynı koşulları taşımaktadırlar. Aralarındaki fark gerçek mustaz’af lar içinde buldukları durumdan kurtulmak için Allah’a yakarırken kendini mustaz’af sananlar ise melekleri kandırma derdine düşmüşlerdir.³³³

Mustaz’af kavramının ihtiva ettiği anlam zamanla genişlemeye başlamıştır. Şeriatı, bu kavramın “istismar”, “köleleştirme”, “sömürü”, “eşkleştirme” gibi manalara geldiğini söylemektedir. Bunlardan birine karşı cephe alınarak onunla mücadele edilir ve bunun sonucunda yok olur fakat biraz zaman sonra yerini bir diğeri alır. Yazara göre kişiyi zayıf kılan tüm sistemler istiz’af tır. Kur’an bu durumda olan insanların kurtarılması için savaşılmasına vurgu yapmıştır. Oluşan yeni şartlar karşısında savaş mümkün olmamakta onlara yeni ideolojilerle karşı koymak gerekmektedir. Şeriatı’ye göre tüm sınıfsal sistemlerde belli bir sınıflandırma hakimdir ve toplum iki kökleşmiş sınıfa ayrılmıştır. Özellikle mülkiyet kavramı etrafında şekillenen bu sınıflardan biri zayıf sınıfa hükmeden “egemen toplum” diğeri ise ezilen “mahkum toplum”dur. Her sınıf birkaç yerel sınıfın bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır.³³⁴

³³⁰ en-Nisâ, 4/75.

³³¹ Doğan, Öge, “Dildeki Anlam Genişlemelerinin Bazı Kur’ânî Kavramların Anlaşılmasına Etkisi: Mustaz’af Kelimesi Örneği”, s. 502.

³³² en-Nisâ, 4/97.

³³³ Doğan, Öge, “Dildeki Anlam Genişlemelerinin Bazı Kur’ânî Kavramların Anlaşılmasına Etkisi: Mustaz’af Kelimesi Örneği”, ss. 503-504.

³³⁴ Şeriatı, Dr. Ali Şeriatı Kavramlar Sözlüğü, ss. 145-146.

Mustaz'af kavramı Şeriatî ile beraber Marksist jargon içerisinde yer edinmiştir. Mustaz'af sözcüğü yazarın terminolojisinde proleter³³⁵ için; müstekbir³³⁶ sözcüğü ise burjuva³³⁷ için kullanılmıştır.³³⁸ Yazar, Frantz Fanon'un "*Yeryüzünün Lanetlileri*" isimli kitabını tercüme ederken "sömürgeci-sömürülen" arasındaki zıtlığı "müstekbir-mustaz'af" kelimeleri ile ifade etmiştir. Sömürülen sınıfı "yeryüzünün lanetlileri" olarak betimlemiştir.³³⁹

Aristokrat ailelerin çocuklarından bazıları Mekke'de İslâm'la müşerref olmuştur. Onlar, Medine'ye hicret emriyle birlikte aile büyükleri tarafından gözetim altında tutulmuştur. Kuvvetsiz ve zayıf şahsiyetli bu gençler menfaatleri, kurulu düzenlerinin bozulmaması, huzurlarının kaçmaması uğruna mücadele etmeyi bırakmıştır. Onlar Bedir savaşına katılmış ve orada babalarıyla beraber ölümü tatmıştır. Hz. Peygamber bu gençlerin bu durumuna çok üzülmüştür. Onun üzüntüsüne Nisa suresi 97. ayet-i kerimesi cevap vermiştir.³⁴⁰

Şeriatî eserlerinde konulara dua ile giriş yapacağı zaman "Allah'ın adıyla, Hz. Muhammed'in Rabbi'nin adıyla" ifadelerinin ardından kendi düşünce sistemi içerisinde önem atfettiği şahsiyetlerden Hz. Ali'nin, Hz. Fatıma'nın, Ebu Zer el-Ğıfari'nin isimlerini zikretmiştir. Daha sonra "mustaz'afların Rabbi'nin adıyla" ifadeleriyle tarihin ve zamanın ezilmişlerine dualarında da yer verdiği görülmektedir.³⁴¹

³³⁵ Proleter: Müşahhas bir işe ve üretim araçlarına sahip olmayan, herhangi bir yerde taahhüdü bulunmayan sadece kol gücüne dayanan işleri yapabilen işçi manasına gelmektedir. Amelenin iş aracının bulunması sebebiyle Proleter ameleden daha aşağıdadır. Bkz. Ali Şeriatî, *Medeniyet Tarihi II*, trc. Ejder Okumuş, Ankara: Fecr Yayınları, 2011, s.224.

³³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bekir Topaloğlu, "Müstekbir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, C. 32, ss. 138-139.

³³⁷ Şeriatî burjuva sınıfının yenilikçi ve ilerici bir sınıf olduğunu ifade etmiştir. Çünkü onlar ne hanlar gibi aristokratik yaşam biçimini benimsemiş ne de tebaa gibi zillet içindedirler. 19. ve 20. yy'da sömürgecilik ve kapitalizme dönüşmesiyle burjuvazi için kötü olduğunu söylemek mecburiyetinde kalmıştır. Aksi takdirde bu kelimenin etimolojik olarak kötü bir yanı bulunmamaktadır. bkz. Ali Şeriatî, *İslâm ve Sınıfsal Yapı*, trc. Doğan Özlük, 6. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019, s. 22. Burjuva ve burjuvazi hk. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Şeriatî, *Yeni Çağın Özellikleri*, trc. Hicabi Kırılgaç vd., Ankara: Fecr Yayınları, 2012, ss. 94-104; Şeriatî, *Yarının Tarihine Bakış*, ss. 38-47; Ali Şeriatî, *İdeallerin Yenilgisi*, çev. Abdülhamit Özer, İstanbul: İdealkitaplar, 1997.

³³⁸ Mehmet Kurt, *Din, Şiddet ve Aidiyet: Türkiye'de Hizbullah Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 83.

³³⁹ Doğan, Öge, "Dildeki Anlam Genişlemelerinin Bazı Kur'ânî Kavramların Anlaşılmasına Etkisi: Mustaz'af Kelimesi Örneği", s. 510.

³⁴⁰ Şeriatî, *İslâm Nedir Muhammed Kimdir*, ss. 159-160.

³⁴¹ Şeriatî, *İki Sure İki Yorum*, çev. Selim Naci Karaarslan, Ankara: Endişe Yayınları, 1990, ss. 11-12.

SONUÇ

20. yüzyıl düşünürlerinden sosyolog, ideolog ve bir aktivist olarak nitelendirebileceğimiz Ali Şeriati bu çalışmada bir siyer yazarı olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyere dair kaleme aldığı eserlerinde İslam hareketinin kahramanı olarak gördüğü Hz. Peygamber'in hayatını ana hatlarıyla iki bölüme ayırmıştır. İlk bölümde Hz. Peygamber'in Mekke dönemindeki yaşantısının ayrıntılarına girmemiş sadece belli başlı konuları ana hatlarıyla aktarmakla yetinmiştir. Medine dönemini ise ayrıntılı bir şekilde analiz etmiştir. Her iki dönemde de olayları kronolojik sırayı takip ederek ele almıştır.

Şeriati'nin Hz. Peygamber'in Medine dönemini ayrıntılarıyla okuyucuya sunmasının altındaki etkenin devrimci düşüncesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Ona göre hicret bir devrimdir ve Medine de bir devrin başlangıcını oluşturmaktadır. Hicret o kadar önemlidir ki medeniyet kurmanın önündeki ilk merhaledir. Yazara göre zihnin bir ürünü olarak kurulmuş hiçbir medeniyet yoktur ve her medeniyetin geçmişinde muhakkak bir göç hareketi mevcuttur. Kişiyi topraktan koparacak kadar kuvvetli bir eylem olan hicret toplumun tekâmülünde büyük rol oynamaktadır.

Şeriati'de ideal insan Allah'ın emanetini kabullenmiş, irade ve sorumluluk sahibi olan insandır, ideal toplum ise ümmettir. Düşünüğe göre Hz. Muhammed ideal bir toplum inşa etme konusunda muvaffak olmuş tek peygamberdir. Şeriati'nin perspektifinden bakıldığında Hz. Muhammed en büyük devrimci, Medine bir devrimin gerçekleştiği yer ve Medine toplumu da Şeriati'nin ideal toplumunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda devrimci ruhunun bir göstergesi olarak içtihad kapılarının daima açık olması gerektiğini vurgulamış ve durağanlığa karşı çıkmıştır. Hz. Muhammed'in sahabilerinden bazılarının bir devrim gerçekleştirdiğini savunan yazar Ebû Zer el-Ğıfârî, Selmân-ı Fârisî gibi isimleri devrimci olarak tanıtmıştır. Hz. Fâtıma'nın devrimci ruhundan sıklıkla bahsetmiş yalnız bu devrimci ruhun bir getirisi olan devrimci bir icraatından bahsetmemiştir. Daha çok Hz. Peygamber'in sıkıntılı hayatının bir destekçisi olarak ve yaşadığı zorluklara karşı tahammül etme yönüyle ön plana çıkarmıştır. Şeriati'nin eserlerinde Ehl-i beyt vurgusu her konuda kendini hissettirmekte ve Hz. Ali neredeyse adının geçtiği her cümlede övülmektedir. Şeriati, eserlerinde (Hz.) Ali derken yalnızca bir şahıstan bahsetmediğini (Hz.) Ali'yi bir inanç, bir mezhep, bir düşünce olarak kullandığını dile getirmiştir.

Müslüman ve müşrik arasındaki ilişkiyi mele-mustaz'af zemininde değerlendirmiştir. Marksizmden etkilenmiş, Marx'ın sınıfsız toplum düzenini benimsemiştir. Şeriatî'nin bu değerlendirmeleri Marksist düşüncenin izlerini taşımaktadır. Diğer taraftan tüm yaşamını Marksizmle mücadeleye adanmış ve bu durum da onun Marksist jargonlarla düşünmesine yol açmıştır. Ayrıca sosyolojinin tipoloji yönteminden istifade ederek İslam'ı anlama çabasına girmiştir.

Siyer konularını mezhebi taassuptan uzak bir şekilde ele alma niyetine sahip olduğunu ifade eden Şeriatî'nin, genel olarak Safevî Şiasına mesafeli bir tutum sergilediği gözlemlenmekle birlikte, aslında bunu tam anlamıyla gerçekleştirmiş olduğu söylenemez. Çünkü Şeriatî'nin Şia geleneğinden gelen bir düşünür olması dolayısıyla birçok konuyu Şîî reflekslerle yorumladığını gözlemlemek mümkündür.

O, Hz. Muhammed'in daha önce hiç görülmemiş bir portresini çizeceğinin iddiasında bulunmuştur. Hz. Peygamber'in hayatına mümkün olan en yakın mesafeden bakarak onun hayatını önyargılardan arınmış bir yaklaşımla aktaracağını ifade etmiştir. Fakat yapılan araştırmalarımız neticesinde yazarın önyargılarından tamamen sıyrıldığını söylemek mümkün görünmemektedir.

Şeriatî, mollaların geleneksel dinine karşı modernist bir çizgide yer almaktadır. Öze dönüş teorisinde İslâmî kültürel öze dönülmesi gerektiğini fakat bu dönüşün hurafe ve yenilik karşıtı fikirlere dönüş olmadığını altını çizmiştir. Dine dayanmak gerektiğini savunmuş dinden kastının da Ali Şiası olduğunu ifade etmiştir.

Şeriatî Hz. Muhammed'i sıradan bir insanmış gibi okuyucuya sunmuş ve eserlerinde ne onun için ne devrim yaptıkları gerekçesiyle kahraman ilan ettiği kişiler için ne de Hz. Peygamber'in ashâbı için herhangi bir saygı ifadesi veya Hazret kelimesini kullanmamıştır. Ayrıca hilafetin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu fakat tarihi seyirin bunun aksine cereyan ettiğini dolayısıyla hilafetin gasp edildiğini düşünmekte ve bu düşünce çerçevesinde sahabilerden bazıları için zemmedici ve küçümseyici ifadeler kullanmaktadır.

Son olarak Şeriatî, aydınları peygamber varisleri olarak görmekte ve aydınlara bir misyon ve sorumluluk yüklemektedir.

KAYNAKLAR

- ABİDİ A. H. H., “Dr. Ali Şeriatî'nin Yaşamı ve Düşünceleri”, *Dünyada Ali Şeriatî*, çev. Yasin Demirkıran, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019, s. 49.
- ABRAHAMIAN Ervand, “Ali Şeriatî: İslâm Devriminin Frantz Fanon'u”, *Dünyada Ali Şeriatî*, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019, s. 309.
- AHAVİ Şahruh, *İran'da Din ve Siyaset*, çev. Selahattin Ayaz, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1990.
- AHAVİ Şahruh, “Şeriatî'nin Sosyal Düşüncesi”, *Dünyada Ali Şeriatî*, çev. Yasin Demirkıran, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019, ss. 126-129.
- AHİSHALİ Melih (der.), *Bir Kültür Gerillası Ali Şeriatî: Hayatı, Mücadelesi ve Eserleri*, Ankara: Fecr Yayınları, 2019.
- AKTAŞ Cihan, “Ali Şeriatî: Yalnızlığa Sığmayan Yazar”, *Sizi Rahatsız Etmeye Geldim (Ali Şeriatî Yıllığı)*, ed. Mustafa Yılmaz, b.y.: Gezgın Yayınları, t.y., s. 38.
- AKTAŞ Cihan, *Yakın Yabancı*, İstanbul: İz yayıncılık, 2008.
- ALGAR Hamid, “Bir İdeoloji Olarak İslâm: Ali Şeriatî'nin Düşünceleri”, çev. Yasin Demirkıran, *Dünyada Ali Şeriatî (İslâmî Uyanışta Dr. Ali Şeriatî'nin Rolü)*, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, s. 204.
- ASLAN Rümeyşa, Rıza Bakış, “Ali Şeriatî'de Varoluş İmkânı Olarak Din ve Sanat”, *Tokat İlmîyat Dergisi*, C. 8, S.2 (2020), s. 836-856.
- ATALAR M. Kürşad, *Çağdaş Müslüman Düşünce: Sembol Şahsiyetler*, 2. b., İstanbul: Pınar Yayınları, 2016.
- A. T. Gh., “Bir Hayatın Özeti”, *Dünyada Ali Şeriatî*, çev. Hamid Algar, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019, s. 32.
- AY Rahim, “Dine Karşı Din: Ali Şeriatî'nin İki Kutuplu Din Anlayışı”, *Journal of Analytic Divinity International Refereed Journal*, C. 5, S. 2 (2020), s. 137.
- BAŞER Alev Erkilet, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslâmî Hareketler*, 5. b., Ankara: Hece Yayınları, 2004.
- CAFERİ Seyyid Muhammed Mehdi, “Seyyid Cemaleddin'den Dr. Ali Şeriatî'ye Kadar Reformculuk Faaliyetleri”, *Bilge Adamlar*, çev. Muhammed Afgani, S. 30 (2012), s.224.
- CESUR Ertuğrul, “Allahperest-Sosyalist”, *İslâmiyât Dergisi (İslâm'ın Sol Yorumu)*, C. 5, S. 2, Ankara: Nisan-Haziran 2002, s. 231.
- CESUR Ertuğrul, *Dr. Ali Şeriatî ve Bir İdeoloji Olarak İslâmcılık*, İstanbul: Bakış Yayınları, 2007.

- CESUR Ertuğrul, “Dr. Ali Şeriatî'nin Siyasal Düşüncesi”, *Bir Düşünce ve Eylem Adamı Ali Şeriatî (Ali Şeriatî Sempozyumu)*, ed. Murat Demirkol, Ankara: Fecr Yayınları, 2013, ss.154-155.
- ÇAĞLAR Mehmet, İbrahim Kozak, Mustafa Tahir, *Ali Şeriatî Üzerine (Bir Oturum)*, İstanbul: Bir Yayıncılık, 1984.
- ÇETİNKAYA Bayram Ali, *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- DABLA Başir A., “İslâm'ı Anlama Metodolojisi: Ali Şeriatî'nin Bakış Açısı”, *İstikamet*, S. 2 (2011), ss. 22-28.
- DOĞAN İshak, Ali Öge, “Dildeki Anlam Genişlemelerinin Bazı Kur'ânî Kavramların Anlaşılmasına Etkisi: Mustaz'af Kelimesi Örneği”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, S. 25 (2021), s. 500.
- DOĞRUER Bünyamin, *Ali Şeriatî (İslâm Önderleri Serisi)*, İstanbul: Denge Yayınları, 1998.
- ELİAÇIK R. İhsan, *Ali Şeriatî*, 3. b., İstanbul: Tekin yayınevi, 2018.
- ELİAÇIK R. İhsan, *İslâm'ın Yenilikçileri*, ed. İslâm Özkan, 2.b., İstanbul: Med-Cezir Yayınları, 2003.
- ERDEĞER Bülent Şahin, “Öncesi, Sonrasıyla Devrim ve Ali Şeriatî”, *Bilge Adamlar*, S. 30 (2012), ss. 49, 55.
- ERKUL Ali, “Ali Şeriatî'de Din, İnsan ve Tarih Felsefesi”, *C.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 19 (1997), ss. 21-23.
- ESPOSİTO John I., *Güçlenen İslâm'ın Yankıları*, çev. Erol Çatalbaş, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1989.
- ERDEĞER Bülent Şahin, "Ali Şeriatî: Devrimci Bir Günce", *Sizi Rahatsız Etmeye Geldim (Ali Şeriatî Yıllığı)*, ed. Mustafa Yılmaz, b.y.: Gezgin Yayınları, t.y., ss.17-18.
- “Fecr Yayınevi Müdürü Hüseyin Nazlıaydın ile “Ali Şeriatî ve Eserlerinin Türkçe Çevirileri” Üzerine”, *Bilge Adamlar*, S. 30 (2012), ss. 237,239, 241.
- GÜLER İlhami, “Müzakere Metni”, *Bir Düşünce ve Eylem Adamı Ali Şeriatî (Ali Şeriatî Sempozyumu)*, ed. Murat Demirkol, Ankara: Fecr Yayınları, 2013, s.158.
- HANSON Brad, “Samed Behrengi, Celal Al Ahmed ve Ali Şeriatî'nin Bakış Açısıyla İran'da Batıcılık”, *Dünyada Ali Şeriatî*, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019, s. 185.
- HASHEMİ M. Mansur, *İslâmi Entelektüalizm: Ali Şeriatî'den Mustafa Melikyan'a*, çev. Abuzer Dişkaya, İstanbul: Mana Yayınları, 2016.
- İŞİK Hidayet, “Şîî Düşünür Ali Şeriatî ve Dinlerle İlgili Görüşleri”, *SUIFD*, S. 26 (2008), s. 10.

- İRFÂNÎ Surûş, "Devrimin Öğretmeni Ali Şeriatî", *Dünyada Ali Şeriatî*, çev. Yasin Demirkıran, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019, ss. 252-253.
- JACKSON Roy, *İslâm'da 50 Önemli İsim*, çev. Nurullah Koltaş, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- KARAKUŞ Mehmet, "Sanatın Ne'liği ve İşlevi (Ali Şeriatî ve Muhammed Kutub'un Düşüncesinden Hareketle Sanatın İnsaniliği-İslâmiliği Meselesi)", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 15 (2020), s. 257.
- KIRLANGIÇ Hicabi, "Ali Şeriatî'de Edebî Üslup ve Dil", *Bir Düşünce ve Eylem Adamı Ali Şeriatî (Ali Şeriatî Sempozyumu)*, ed. Murat Demirkol, Ankara: 2013, ss. 72-78.
- KURT Mehmet, *Din, Şiddet ve Aidiyet: Türkiye'de Hizbullah Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Doktora Tezi)*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- MERİÇ Cemil, *Kırk Ambar*, 9. b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- NOYAN Ömer, *Ali Şeriatî ile Söyleşmek*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012.
- ONAT Hasan, "Şiîlik ve Günümüz Şiîliğinde Bazı Yeni Yaklaşımlar Üzerine", *İslami Araştırmalar*, C. 3, S. 3 (1989), ss. 130-138.
- ÖÇAL Şamil, "Ali Şeriatî: Aydın, Entelektüel ve Aktivist", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, ed. Bayram Ali Çetinkaya, İstanbul: İnsan Yayınları, 2015, s. 266.
- ÖÇAL Şamil, "Ali Şeriatî'de Modernizm ve Gelenek", *Bir Düşünce ve Eylem Adamı Ali Şeriatî (Ali Şeriatî Sempozyumu)*, ed. Murat Demirkol, Ankara: Fecr Yayınları, 2013, s. 207.
- ÖZ Mustafa, "Hüseyiniye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, C. 19, 1999, ss. 28-29.
- ÖZKAN Fatih, "Dünya Görüşü Öğretisi", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1 (2012), s. 13.
- RAHNEMA Ali, *Ali Şeriatî: Bir Müslüman Ütopistin Siyasi Biyografisi*, çev. Zehra Savan, 2. b., İstanbul: Kapı Yayınları, 2016.
- RAMAZANOĞLU Yıldız, Müzakere Metni, *Bir Düşünce ve Eylem Adamı Ali Şeriatî (Ali Şeriatî Sempozyumu)*, ed. Murat Demirkol, Ankara: Fecr Yayınları, 2012, s. 94.
- RAMAZANOĞLU Yıldız, "Şeriatî'nin Sembollerle Bu Dünyadan Taşan Dili", *Bilge Adamlar*, S. 30 (2012), s. 185.
- "Seyyid Haşim Ağaceri ile "Ali Şeriatî" Üzerine", çev. Esra Özlük, *Bilge Adamlar*, S. 30 (2012), s. 62.
- SUBAŞI Necdet, "Şeriatî, Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, C. 38, s. 557.

- SURUŞ Abdulkerim, *Dinî Düşüncenin Yeniden Kurulması ve Dr. Ali Şeriatî*, çev. Sabah Kara, Ankara: Kıyam Yayıncılık, 1989.
- ŞERİATİ Ali, *Adem'in Vârisi Hüseyin*, trc. Murat Demirkol, 3. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2015.
- , *Ali Şiasî Safevî Şiasî*, trc. Hicabi Kırlangıç, 3.b., Ankara. Fecr Yayınları, 2014.
- , *Ali*, trc. Alptekin Dursunoğlu, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2011.
- , *Aşına Yüzlerle (Ailesine ve Dostlarına Mektuplar)*, trc. Davut Duman, Ankara: Fecr Yayınları, 2. b., 2010.
- , *Aydın*, trc. Ejder Okumuş, Hicabi Kırlangıç, Murat Demirkol, 4.b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019.
- , *Ayet Yorumları I*, çev. Sabah Kara, Ankara: Kıyam Yayıncılık, 1990.
- , *Biz ve İkbâl*, trc. Derya Örs, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2010.
- , *Cafer Şehidi, Siret*, çev. Kerim Güney, 3. b., İstanbul: Ayışığıkitapları, 2000.
- , *Çöle İniş (Hubut-Kevir)*, trc. Hicabi Kırlangıç, Derya Örs, Ankara: Fecr Yayınları, 2018.
- , *Dine Karşı Din*, trc. Doğan Özlük, 5. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2014.
- , *Dinler Tarihi I*, trc. Ejder Okumuş, Ankara: Fecr Yayınları, 2020.
- , *Dinler Tarihi II*, trc. Ejder Okumuş, 7. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019.
- , *Dr. Ali Şeriatî Terimler Sözlüğü*, çev. Mehmet Polat, İstanbul: Hivda İletişim, 2006.
- , *Dua*, trc. Derya Örs, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2009.
- , *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, trc. Kenan Çamurcu, 4. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2018.
- , *Ebuzer*, trc. Abdullah Yeğin, Ankara: Fecr Yayınları, 2019.
- , *Hac*, trc. Ejder Okumuş, 13. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019.
- , *Her Hicret Bir İnkıaptır*, çev. Hasan Elmas, 3. b., İstanbul: İhtar Yayıncılık, 1998.
- , *İbrahim'le Buluşma*, trc. Murat Demirkol, 4. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2018.
- , *İdeallerin Yenilgisi*, çev. Abdülhamit Özer, İstanbul: İdealkitaplar, 1997.
- , *İki Sure İki Yorum*, çev. Selim Naci Karaarslan, Ankara: Endişe Yayınları, 1990.
- , *İnsan Olmak*, çev. Abdülhamit Özer, İstanbul: İdealkitaplar, 1999.
- , *İnsan*, trc. Şamil Öçal, 5. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2015.

- , *İran ve İslâm*, trc. Kenan Çamurcu, 4. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2018.
- , *İslâm Ekonomisi*, çev. Kenan Çamurcu, İstanbul: Dünya Yayınları, 2004.
- , *İslâm Nedir Muhammet Kimdir*, trc. Murat Demirkol, 4. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- , *İslâm Sosyolojisi Üzerine*, çev. Kamil Can, 2. b., İstanbul: Düşünce Yayınları, 1980.
- , *İslâm Sosyolojisi*, çev. Kenan Sökmen, 5. b., İstanbul: Birleşik Yayınları, 1998.
- , *İslâm ve Sınıfsal Yapı*, trc. Doğan Özlük, Ankara: Fecr Yayınları, 2019.
- , *İslam'ı Anlamak*, çev. İsa Çakan, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2002.
- , *İslâm'ı Tanıma Metodu*, trc. Derya Örs, Ankara: Fecr yayınları, 2012.
- , *İslâmbilim I*, trc. Hicabi Kırlangıç, Ankara: Fecr Yayınları, 2011.
- , *İslâmbilim III*, trc. Hicabi Kırlangıç, Ankara: Fecr Yayınları, 2011.
- , *Kadın (Fatıma Fatımadır)*, trc. Esra Özlük, Ankara: Fecr Yayınları, 2019.
- , *Kendini Devrimci Yetiştirmek*, trc. Ejder Okumuş, Ankara: Fecr yayınları, 2020.
- , *Kendisi Olmayan İnsan*, trc. Ejder Okumuş, 10. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2018.
- , *Kültür ve İdeoloji*, çev. Orhan Bekin, İstanbul: Bir Yayıncılık, 1986.
- , *Makaleler*, çev. Serdar İslâm, İstanbul: Objektif Yayınları, 1993.
- , *Medeniyet Tarihi I*, trc. Ejder Okumuş, Ankara: Fecr yayınları, 2011.
- , *Medeniyet Tarihi II*, trc. Ejder Okumuş, Ankara: Fecr Yayınları, 2011.
- , *Medeniyet ve Modernizm*, çev. Fatih Selim, Abdurrahman Arslan, İstanbul: Düşünce Yayınları, 1980.
- , *Muhammed'i Tanıyalım*, trc. Ali Seyyidoğlu, 5. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2000.
- , *Muhtelif Eserler I*, trc. Kenan Çamurcu, Ankara: Fecr Yayınları, 2012.
- , *Ne Yapmalı*, trc. Hicabi Kırlangıç, 4. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2015.
- , *Öze Dönüş*, trc. Ejder Okumuş, 8. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2019.
- , *Papa ve Marx Olmasaydı*, çev. Ali İskender, Sabahaddin Yakın, Ankara: Aylık Dergi Yayınları, 1983.
- , *Sanat*, trc. Ejder Okumuş, Sait Okumuş, Şamil Öçal, 5. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2018.
- , *Şehadet*, trc. Murat Demirkol, 3. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2018.

- , *Şia*, trc. Hicabi Kırlangıç, Ankara: Fecr Yayınları, 2012.
- , *Ümmet ve İmamet*, çev. Ahmet Sait, Ankara: Fecr Yayınları, 1997.
- , *Yalnızlık Sözleri I*, trc. Okan Sevinç, 2. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2012.
- , *Yalnızlık sözleri II*, trc. Okan sevinç, 3. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2018.
- , *Yarının Tarihine Bakış*, çev. Orhan Bekin, Ejder Okumuş, M. Said Okumuş, İstanbul: Birleşik Yayınları, 1996.
- , *Yeni Çağın Özellikleri*, trc. Hicabi Kırlangıç vd., Ankara: Fecr Yayınları, 2012.
- ŞERİATİ Puran, *Ali Şeriatı İle Birlikte: Bir Hayatın Portresi*, çev. Mustafa Subaşı, 2. b., İstanbul: Ulak Yayıncılık, 2016.
- ŞERİATİ Sûsen, “Narsisizm ve Alınasyon Arasında (Öze Dönüş Tezine Bir Bakış)”, *Bilge Adamlar*, S. 30 (2012), s. 15.
- TEKİN Mustafa, “Din Sosyolojisine Katkıları ve Zaafiyeti Bakımından Ali Şeriatı”, *SUIFD*, S. 29 (2010), s. 47.
- TIĞLI Asiye, *İran’da Entelektüel Dinî Düşünce Hareketi*, İstanbul: Mana Yayınları, 2017.
- TOKAT Latif, “Dünya Görüşü-Din İlişkisi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S.9 (2006), s. 42.
- TOPALOĞLU Bekir, “Müstekbir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet VFakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 32, 2006, ss. 138-139.
- VEFAİ Davud, “Puran Şeriatı Rezevi ile “Ali Şeriatı Üzerine” Söyleşi”, *Bilge Adamlar*, trc. Esra Özlük, S. 30 (2012), s. 22.
- YAVUZYILMAZ Yusuf, *Ali Şeriatı Düşüncesine Giriş*, İstanbul: Sude Yayınları, 2017.
- , *Ali Şeriatı(Tavsiyeler)*, İstanbul: Fıtrat Yayınları, 2019.